ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 6—7
1934
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

4-ий рік видання.

ЗМІСТ

6—7 (39—40)-го числа за червень—липень 1934 р.:

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл., піврічно 8 зл., чвертьрічно 4 зл. Окреме число 1·50 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.
В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“, ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

Уляна Кравченко.

Благовіщення.

У Галилеї — на весні
в ожиданні минають дні...
Не рік — не два — віки вже,
як божий люд на Прихід жде,
як гнеться у ярмі,
як дожидає змін...
— — — — — —
У Галилеї — на весні —
на ярий лан — упав туман...
Знеможений Народ —
в одінні із верет —
з великим болем ран,
ридає біля храму стін —
а плач — знімається ген до висот:
— Єгово! Адонай!
Ограблений — зруйнований
наш край...
Поглянь — о, Вічний —
Твій вибраний народ —
як та отара — безголова
лишився без Пророків... Воєвод...
Віддані ворогам — ми на поталу
у жертву Молоху-Ваалу...
О, горе нам!
Вперш Вавилон —
весь дикий схід —
топтав наш цвіт — і руйнував Сіон —
Святий Єрусалим...
Колиж співатимем — побіду Вічного?!
Ледви від горд знайшли ми стрим —
тепер знов Рим — напер на нас...
Єгово: Деж теє Слово?
Деж є той Спас —
обіцяний в раю — для нас?!
Що тих обид...
що сліз... що ран... що мук
з Ірода рук...
О, стид нам — стид!
І літо і зима — і осінь і весна —
за віком вік пливе —
а нам — все те саме:
ждемо...
Від нас, о Саваот, лице Ти відвернув,
чи ж не упали ми — з провин своїх?

Із тисячів Ізраїля синів —
ніхто не бачив списа ні щита...
І як співати нам побіду Вічного?!
Нікчемний ми народ, що на шляху упав,
нас ворог притоптав неначе червака!..
Пізнати дай нам блуд: незгоду і роздор —
Зішли о, Ельогім — на зрадників свій грім!...
Зменши дні кар-покути — собою дай нам бути,
дай нам на волі жити, дай нашу ціль сповнити...
Поглянь, о, Саваот! А оживе Народ —
воскресне — оживе — як Єрихону цвіт!
З утаєних іскор знов загорить життя...
Звільниться від наруг народу вічний Дух!...
— — — — — — —
Так молиться народ — а в храмі Симеон
Піддержує — кріпить —
І люд знов з вірою глядить
на свій Сіон,
святий Єрусалим..
— — — — — — —
Аж ось — і віть Давидова —
зазеленілася — цвите...
Живуть і Юахим і Анна,
спасення звідтам нам гряде...
В гору серця! Воскликнемо:
Осанна!
Всесильний Бог — небесних сил
поглянув на Народ — і Ангел білокрил —
звернув свій лет
у Назарет!...
— — — — — — —
У Галилеї на весні —
цвітуть лілеї білі та стрункі...
Між цвітами ясніє — як усміх мрії —
Вона!!
В кімнаті тишина — а в тишині дзвенить
мельодія одна...
Задивлена у далину — знимає рамена —
росить слезами — плаче над нами —
і молиться — Вона —
дівиця з цвіту: Лілiт!
Марія!
Чоло Її упало — на долоні білі...
несмілі —
любовію надхнені думи
летять у вижину...
— — — — — — —
В кімнаті тишина глибока,
лиш від Сіону линуть таємничі шуми...

У блиску лун — із неба божий йде Вістун —
Марії без порока —
в молінь години —
вістить, що Бог судив в своїй святині.
— Маріє! Радуйся! О, благодатная!
Ти світ — що трутила в безодню Ева,
здвигнеш до світла — висоти...
Прославлена землі і неба королева,
Тобі поклониться Вселенна...
Благословенна Ти в женах...
— — — — — — —
Затривожилася в своїх гадках
Обручниця Йосифа з Давидового Дому —
і як — в час бурі — грому
захоплена нечайно туя —
склонилася, мовчить...
— — — — — — —
Розмерехтілась світла животворна струя,
таємним сяєвом тремтить...
— — — — — — —
При звуках струн — рече Вістун:
— Най щезне з серця страх — тривога,
з дочок землі одна — єдина
знайшла Ти благодать у Бога —
Зачнеш і вродиш Сина —
І наречеш Ісус Йому Імя...
І буде Він Сіону цар —
землі святої Володар...
Свій люд звільнить Він від обид
об трон Давидовий зіпре свій щит!...
— — — — — — —
В безмежному зворушенні,
тремтіюча Марія
відважилась спитати Ангела:
— Як сповниться та благовість?...
— — — — — — —
Тобі — рече із неба гість:
— „Утверджений від віка
Незмінний Господний Завіт!...
У доброті своїй незмірний,
Бог в замірах своїх все вірний...
Сьогодні Дух Святий зійде —
Маріє — осінить Тебе...
І вродиться святе спасення світа!
— — — — — — —
Най станеться по сьому слову —
Служебниці покірній...
— — — — — — —
І слово тілом стало...

Між нами пробувало
і жертвенним ділом
з гріху звільнило світ...

— — — — — — —

Простір сповняє животворна струя —
Звенить на струнах гуслі;
Аллилуя!
І розцвітає цвіт...
Лілеї обнялися щиро
і розливають запахи — як миро...
О, сестрички! Сьогодні ми щасливі,
вклонитись можемо Пречистій Діві...
Співаймо псальму про весняні чари...
Проснувся легіт... щезли з неба хмари...
Без крижаних заков сріблисті води...
Сповнилися слова Пророка,
розвіялася темнота глибока...
І все — що Ева
у темінь трутила у гріх —
знімаєтьcя — до Світла лине...
Гряде та ясність опалева
і царство Боже — рай — для всіх...

— — — — — — —

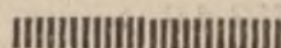
Співають псальму запашні лілеї...
Співає і Марія:
— Величить Господа душа моя
і зрадувався дух мій в Бозі —
благословенною від нині
назвуть мене всі роди...

— — — — — — —

Також Народ на Україні,
де ясні зорі... де тихі води...
З давен давна — з княжих часів —
Марію Богородицю,
Як Матір свою величав.
І ми сьогодня —
у тисячпятьсотліття.
Ефеського Собору —
зложім благання квіття —
до стіп Марії:
Нехай вона — Пречиста Мати —
дасть нам побачити —
у блисках соняшних сей світ —
Нехай Вона — Побідниця свята —
держить над нами свій Покров:

1931:

(З нагоди ювилею ефеського Собору).

Роман Завадович.

Бурунне.

Чому лякають місяць осокори
І хмар тривожні ломляться ляскади?
Нічна намітка тиші і покори
Накрила спілі грона виноградів.

Передчуттям далекого буру́на
Тремтить гілок тупий турботний трепіт —
Уже напнята десь у темінь струна
Торкає звуків невловимі шепти.

Нечутно, наче: „будь готов“! по віттю —
Мертвіє дих застиглий у безруху,
Надимається хтось могучий світа,
Щоби роздути білі гори пуху.

І встав бурун на грані небосклону
У блисках гніву мов у брижах делій,
Проклонами розбішеного грому
Столочив горду непокірність скелі.

Ударив, грянув, потоптав, розбурив,
Жбурнув бурунно грюкотом і гуком,
Гомони дужі відгомоном хмурим
На хмарах хмарив, як бурі гадюки.

Темпераменти, орґії, стихії
Стопилися в жорстокі аліяжі —
Ніч плющить очи, опускає вії
І сипле-сипле чорну мряку сажі.

О, пийте, пийте музику хаосу,
Що зродить чар гармонії і вроди —
Здвигає Ранок в золоті дискосу
Новітнім дням грімкий обіт народин.

Котиліон сонця.

Кущів пруживі легкі криноліни,
Зелені складини живих котар;
В скляному ритмі крешуть світла й тіни
Котиліону сояшного жар.

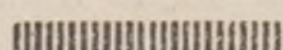
Лотоками розструнених мельодій
Жбухнув на сад незрівняний скрипач —
— Я закрадуся, як нікчема-злодій
Украсти радість сояшну і плач —

Найти в шовковім запашнім моріжку
Забуті перли блисків і райдуг,

Де сонце срібно замотало ніжку
У зрадних тіней змієватий круг —

Підняти пестощів кріслату квітку
На звоях хмелю теплих і пянких,
Де сонце срібну скинуло намітку
Солодким рухом білої руки.

Хай струнить струни арія вогненна,
Лявіни тонів розакордять звід! —
— Я злодій — з вірою катехумена
Приляжу серцем сонця срібний слід.

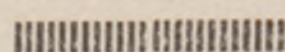

Борис Лисянський.

Степ.

В дрімоті марить степ розлогий...
Лежать одвічні перелоги,
Чекаючи, замість меча,
На плуг завзятий орача.

Хто буде той, що його зрушить,
Хто тишу ту віків порушить
І незайманий травостан
Оберне у родючий лан?
— — — — — — — — —
Не наймити, не ріжні Форди,
Своєю технікою горді,
Наш дикий степ зведуть ураз;
А тільки — нації екстаз.

Гнат Колишній.

Моя перша зустріч з Мельпоменою.

Батько й мати пили каву; я куняв над склянкою молока. Молоко було добре, зі шумкою, але я його не любив, так само, як рижу зі сметаною і зупи з пива. Натомість пропадав за кавою та ще за „стоячою“, такою, як у нас робили.

Але мені не давали, бо кава дітям шкодить.

— Чому не пєш молока? — питався батько.

— Бо сце горяце і пеце, — доторкався пальцем склянки, а тоді дув на нього, буцім дійсно попікся.

Знав, що такі штуки на довго не здадуться і що прийдеться таки випити це нещасливе молоко, але чому не відсунути тієї хвилини якнайдальше від себе, а за той час чому не подумати над яким новим викрутом у роді наглого болю голови, страху перед осою, або щось подібного. Коли би так муха в молоко впала, от

було б добре! Заки спарили б свіже, то батько пішов би до церкви, або на обійстя, а з мамою то вже лекша справа. Але мухи, хоч і літали по хаті, то жадній навіть до голови не прийшло топитися у моїй склянці і положення ставало з кожною хвилиною прикріше, прямо — траґічне.

З біди вирятувала менеЯницька. Відчинила двері і поважно, не хвилюючись, як на шляхтянці ялося, — промовила: „гості“.

Не знаю, чи є таке попівство на цілім нашім Поділлю, де отсе коротке й милозвучне слово не влучало б у передвечірню, прямо ідеальну тишину, на подобу револьверового стрілу. Було так тихо, так затишно і малощо не нудно, аж нараз „гості“!

І тишину розбило, розторощило, розвіяло, — її нема!

Батько скоренько скинув принищений, домашний „сурдут“, а вбрав новіший, у якім виходив до людей, а мати подріботіла до „малого покою“, щоб перед „тоалєткою“ поправити прическу і вбрання.

Мене слово „гості“ ніраз не бентежило. Як гості — то гості. Хіба вони що? Кусаються? Куди там! Буває, що цукорки привозять, російські, камянецькі, або тутешні з віршиками, яких я, нажаль, не вмів ще прочитати. Важне, що молока можна не пити.

І я з погордою відсунув від себе, а присунув румяні колачики і тарілку з медом. Мід з Керничок від Костя, солодкий. Ось і їжа! Куди краще від того молока, якого й духу стерпіти не можна. Фу!

Розплітав колачик, мачав його в меді й ніс до всміхнених губ.

„Мазепа“! почув нараз за собою. Озирнувся і побачив Яницьку з тацою, повною усякого добра. Не знаю чому, але вона (Яницька) пригадала мені біблейну гостинну Марту на образі, вималюванім рукою „придворного маляря“ мойого діда, Юрка Райзнера.

— Або сцо? — спитав я Яницької, пускаючи в забуття зневажливе (на її думку) слово Мазепа.

— Сцо? — покривилася мені Яницька. — Гості приїхали, а він розсівся, як який пан. Покажи пальці!

Я показав. На моє щастя були чисті. Волосся також трималося купи, вбрання впорядку.

— Ну, ну! — кивнула головою і взялася розкладати на столі хліб, булку, ясну, як сонце, й конфітури. Поставила також порцелянову курку, що сиділа на гнізді, як жива, але курят „ані руш“ не могла вивести, бо коли її було зняти з гнізда, то на гнізді були не покладки, а лиш масло, звичайне масло, ще й поцарапане в решітку.

Другий на мою гадку цікавий предмет, що ним Яницька прибрала стіл, то був стрілець, також з порцеляни, в однострою і з рушницею. Стояв біля дуплавого пенька над величенькою ямкою. В дупло накладали сірників, а до ямки струшували попіл із папіросок. Стрілець ціляв якраз до курки, може тому, що вона не виводила курят.

Обі ці цяцьки являлися на столі лиш тоді, як приїхали гості і я за кожним разом приглядався до них цікаво.

Мама їх любила, а мама як що любила, то вже безперечно було гарне.

Прибравши стіл, Яницька принесла дві склянки стоячої кави, поправила сервету і відчинила двері до „великого покою". — „Кава на столі" — сказала тим самим святочно достойним голосом.

Почувся дует. Сопран і бас. — Але ж панство! Та пощо? Така „фатиґа". Панство такі гостинні...

І під цей спів до їдальні увійшло двоє людей: невідома мені паня і незнайомий пан... Гості!

Вона мала шовкову, шелестячу суконку вишневеї масти, обшиту й нашиту чорними фальбанками, високий, стоячий ковнірець, гривку по самі брови, великі циганські ковтки і брошку з дутого золота у формі скрученого вужа, що тримав у зубах велику, круглу коралю. Гість був у ґранатовім сурдуті, щільно запнутім, мав кратясті пантальони, лискучі „ціжемки", і волосся з розділом по середині, чутко напомадоване. Ішли буцім танцювали польонеза.

Побачивши мене, спитали: — Це синок?

— Так — відповіла не без гордощів мама, а тоді вони гладили мене по голові й хвалили, що гарний і чемний.

Чи гарний — це було мені байдуже, а чи чемний, то вони того не могли знати, бо перший раз бачили мене, а я їх. Але хай там! Це якісь цікаві гості. Інші, ніж звичайно. Він мав від очей до уст такі два рівці, якби хто пальцем по глині поїхав, а вона була така румяна, ніби завстидалася чогось і не могла відвстидатися. І говорять також не так, як ми. Вона буцім співає, а він погукує, як гупало в ставі. А коли засміються у двійку, то аж вікна дзвенять. Гарно сміються. І загалом гарні. Таке щось розказують, розкладають руками і, то прижмурюють очі, то розплющують їх широко.

Лиш каву пють, так якось не поспішаючись, буцім вона їм не смакує, а це неможливо, бо невжеж є що смачнішого в світі, як наша кава?

— З Нижбірка їдете? — питає їх батько, — чи з Хлопівки?

— Ні. Ми тепер із Васильковець.

— Від отця Емануїла?

— Так. Взяли два білєти і відіслали нас своїми кіньми до панства.

— Гарно. Я також беру два ґульденові і кажу вас відвезти до Коцюбинець, а звідтам то вже отець Филип дасть вам коні до Копичинець. Це недалеко.

— Дякуємо — заспівав цей самий дует. — Дуже дякуємо.

Мати докірливо подивилася на батька. — Ти так говориш, буцім рад би позбутися гостей, а вони якраз може би в нас і переночували.

— О, ні, ні, пані добродійко. Куди там! Ми ще нині виступаємо.

— Дійсно?

— Алеж так. З воза, чи з візка і до роботи. Директор оре нами.

Я остовпів. Директор оре ними? Невжеж воно можливе? Ще цей пан, то може й потягнув би плуг не згірше нашого Сивого, але вона, така тоненька й марненька з тими фальбанками — де вона годна орати?

Також нелюдяний директор. Ще куди гірший від нашого в школі.

— Але ми любимо роботу, — впевнювала гостя.

— Радо тягнемо свій плуг, — додав гість.

— Це така мила праця — заспівали обоє. — Ми без неї не могли би жити.

Я сидів на своїм високім кріслі, як дурний. Чи вони комедію грають, чи жартують собі?

— А що виставляєте завтра? — спитав батько, перериваючи отсю незрозумілу для мене похвалу плуга й орки.

— Що ми виставляємо? Мазепу, прошу отця добродія.

Ма-зе-пу?...

Підімною, ніби хтось огонь розпалив. Полумінь бухнула до очей. Жаром обкинуло цілого.

Це мабуть їм хтось сказав, що Мазепою прозиває мене Яницька, коли я нечемний і вони насміхаються з мене.

Дійшовши до такого висновку, я зсунувся зі свойого крісла і разом зі собою мало не стягнув сервети з куркою, стрілцем та з конфітурами і тельмом побіг до „малого покою“. Там викараскався на ліжко, притулився до подушки і плакав; не плакав, а ридав з жалю і гніву, що ці гості такі нечемні і несправедливі.

І чого вони хочуть від мене?

З почуттям кривди заснув і ані не чув, ані не бачив, котрими кіньми і чи бричкою, чи возом відвіз Василь до Коцюбинець тих служителів музи Мельпомени, перших, яких я зустрів на дорозі мойого життя.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Було це під осінь, а літом, на другий рік, довелось мені двічі побувати в „храмі“ тієї ж Мельпомени.

Пригадую собі, що від Великодних Свят у нашій хаті чулося слово Лашківці.

— Мамо, що таке Лашківці? — спитав я раз, коли тата не було в покою, а мама направляла біля і, як звичайно, радо тоді балакала зі мною.

— Лашківці це таке велике село, де бувають великі ярмарки, що на них сходиться велика сила народу.

— І великих коней можна там купити?

— Найвеликіших, — усміхнулася мама.

— А медведів?

— Медведів не продають, лиш цигани їх водять, або показують у цирку.

— А що таке цирк?

— Як будеш чемний, то візьму тебе до Лашковець і побачиш.

Я заспокоївся. Та не на довго. Хотілося балакати з мамою.

— А тата також візьмемо?

Замість відповіди — пестощі... Знаєте, як воно буває... Але тієї ночі я вже не міг спокійно спати. Снилося село безконечно довге, коні такі великі, як тополі, скакали через хати, а медведі водили циганів. Медведі грали на решітцях, а цигани танцювали: „танц Маріна, танц Маріна, гу-у“! Цигани мали продіравлені носи з колісцятами, а медведі були в білих лискучих рукавицях. Я рішучо брав сторону медведів. Циганів не любив, бо вони страшні і поривають дітей. А медведі так гарно ходять з капелюхом і просять, щоби їм кидати гроші.

Та це до речі не належить. Отже від Великодних Свят балакалося й балакалося про тії Лашківці. Мама краяла довгий папірець і писала „конотатку“. Потім прочитувала з татом, одно счеркувала, друге дописувала і кінця тому не було. А як приїхали наші добрі сусіди з Коцюбинець, то і з ними не балакалося про щось друге, лиш про Лашківці. І коли поїдемо, і куди, і з ким?

Аж одного гарного, теплого ранку наш „фірман“ Василь-пачкар, заїхав бричкою на дручках перед фіртку.

Коні „цуґові“, шпаки, за бричкою привязаний великий кіш, — зараз видно, що їдемо далеко.

Мене посадили на лавочці в ногах. Я сів слухняно і покірно. Але за селом, коли знав, що не вернуться, щоб мене в хаті з Яницькою лишити, став крутитися на всі сторони і „попхинькувати“, що я на лавочці не буду їхати, бо ззаду очей не маю.

Почався довший діяльоґ між мною і батьком, а все ж таки, дякуючи мамі, мені позволили їхати коло Василя і дивитися на коні.

Їхали ми ремінним дишлем, бо по дорозі приставали до нас сусіди й знайомі.

Заки доїхали ми до великих озерянських лісів, була нас ціла валка: бричок, найтачанок і возів.

У лісі так виїздили дорогу, що наша бричка рипіла, скрипіла, плакала і стогнала як жива, а перехилювалася так, що я послухав мами й перенісся назад на лавочку, щоб не злетіти в яку баюру. Правду сказати, ліс був страшний, та ще під вечір, як стало сутеніти й не видно було ні сонця, ані поля, лиш дерева й дерева кругом. А хто його зна, що там твориться поміж тими деревами, далеко? І хто може сказати, чи це розбійник засівся у корчах, чи лісовик? Усі страхіття казкові, що я їх чув від Яницької і всі оповідання про розбійників, які розказував Василь, ставали перед очима. А при батькові й мамі все таки певніше. Вони б мене не дали. Тому й я пересівся.

Бричка, здавалося, не дійде до Лашковець. Вибої, виверти, коріння і баюри напосілися на її здоровля. Так тоді Василь звернув з дороги і віхав поміж дерева. За ним пішла ціла валка. Знали, що він, як колишній пачкар, з озерянським лісом руку тримає. Ліс його лиха не схоче.

І дійсно, без дороги їхали ми куди краще, ніж по дорозі. Крутились трохи поміж деревами, накладали дороги, то правда,

але все таки їхали. Аж нараз побачили перед собою дідівський табор. Горіли ватри, грали на лірах і бандурах, співали побожних і веселих пісень у суміш, навіть танцювали, — ще й як!

Було нащо подивитися. Але Василь звернув нараз у бік і затяв коні, бо казав, що діди не люблять, як їх застукати на такій забаві і не легко, щоб який кинув за чоловіком, або й стрілив. Він їх знав. І чого він не знав, цей Василь-пачкар зі шрамою через лице і з погаратаною лівою рукою?

Страх і ліс вколисали мене. Я не чув, коли і як перенісся з лавочки між батька й маму, коли і як заїхав до Лашковець і опинився на „станції".

Що лиш ранним ранком збудило мене сонце і гамір.

За вікнами ніби море шуміло. Крик, гук, шум і рев. І співи, і музики, і дзвінки, — орґія звуків.

„Станція", це була звичайна селянська хата, куди ми заїхали на час ярмарку. Наша валка трималася купи. Сусіди стояли цо сусідських хатах. Вбралися, поснідали й пішли на ярмарок.

— Добре мене тримайся! — казала мама, — щоб тебе цигани не вкрали. І я тримався маминої маленької руки, так, що мало її не відірвав.

Я так багато нараз всякої всячини побачив, що мене геть затьмарило. На великім майдані намети. В наметах усякі народи: вірмени, греки, турки. Кого там не було? — І чого? Золото, срібло, самоцвіти, аж за очі хапали. Брокати, дорогі футра, перські дивани й наші килими. На темно вишневих підкладах китиці , такі живі й гарні, що здавалося пахнуть. Чуда й дива всілякі. Навіть верблюдів бачив; такі стояли, як гори. А що вже коней та коней!,

Досить наші гарні, а там ще кращі були. Такі, як мама ножичками з паперу витинали. А штукарі! Яких штук вони не показували. Тільки стій та дивися!

Обід їли ми під якимсь наметом, пили чорну каву і любувалися сорбетами. По обіді пішли на станцію відпочивати.

Та який там відпочинок! Усе хтось приходив, то свояки, то знайомі, навіть з далеких сторін аж з-під Бережан та Підгайців, бо погода стояла на дворі гарна і зїзд був дуже великий. Вечором ціле товариство вибралося до театру, а фірманам казали виїхати так коло одинадцятої години, не пізніше.

— А тії актори, що до нас приїздили, будуть також? — питався я мами. „Побачиш, тільки добре дивися, щоб пізнав".

Я вже помудрів через зиму і довідався, що то за гості були, що виставляли Мазепу.

Театр примістився був в якійсь великій стайні, мабуть у двірській. Жолоби попід стіни стояли, а що стайня була набита всякими панами, священиками й панями, так і в жолобах стояли люди, самі молоді хлопці.

Театр чути було стайнею, перфумами й шмінками. Хоч вузкі, подовгасті віконця повідчинювано, люди чхали і чхали.

Я зразу стояв поміж батьковим і маминим кріслом, але тому,

що мене сильно ноги боліли, то мама казали сісти коло себе. Я сів і побожно дивився на велику червону занавісу, що на ній, по самій середині, вималювана була страшна машкара, а під нею дудка і смолоскип навхрест. Під машкарою була дірка. З тої дірки все якесь око то глипало, то ховалося, ніби казало: „а куку!“ Було це досить потішне, але, щоби для такої забави варт було йти так далеко та ще й платити, того я не сказав би.

— Подобалося тобі? — питала мама.

— Ні.

— Зажди. За хвилину будуть грати.

— Що?

— Чортівський млин.

І грали. Зразу мене тая гра цікавила. Люди, то виходили, то втікали кудись, сварилися, сміялися, танцювали й співали.

За ними був вималюваний млин, що нагадував мені чомусь то наш млинок до кави, тільки що був великий, дуже великий, бо в Лашківцях усе було велике. Але за яку там годину мені наскучили і ті люди, що товклися чогось по сцені, і цей млин, що нагадував наш млинок до кави, я притулився до мами і заснув.

Як збудився і глянув перед себе, то побачив щось велике— велике, біле з чорними ямами замісць очей і з блискучою косою. Смерть!—погадав собі, волосся стало дубом і я зверещав так нестямно й несамовито, що мене мусіли винести з театру.

— Ах ти дурнику маленький, — заспокоювала мене мама, — кажу тобі, то не була правдива смерть і взагалі не було там нічого правдивого, вони лиш так удавали.

А на сцо?

І що мені не балакала й не пояснювала мама, я все таки питався — „а на сцо“?

— — — — — — — — — — — — — — — —

На те питання, правду сказати, я відповіді й до нині дістати не можу.

— — — — — — — — — — — — — — — —

На другий день, не дивлячись на вчорашній бешкит, мене знов таки забрали до театру. Але я мусів дати „слово чести“ і „як маму люблю“, що кричати не буду, хоч би там не знати що ділялося на сцені.

— То тії дошки сцена?

— Сцена, сину.

— А цому сцена не доски?

— Тому, що це театр, а в театрі є сцена. Але ти не заговорюй, тільки дай слово чести, що нині не зробиш мені скандалю. Даєш?

— Даю. І я не пішов, а поїхав до театру, бо всі вже були такі потомлені дводневими торгами, що воліли їхати, ніж іти.

При дверох стояв якийсь пан і не знати нащо передирав білєти. Як побачив нас, то з татом привітався, мамі сказав „цілую ручки“, а на мене видивився і спитав: „то цей кавалір, що вчора так перестрашився смерти?“

— На жаль, цей самий, — відповів батько, а мені хотілося нирнути попід ноги й тікати до Серету.

— Но, нині, то вже смерти не буде на сцені, — потішив мене білєтодерний пан, — хоч, правда, буде чорт. Але ти його не бійся, бо чорта граю я. Подивися, такий чоловік, як і другі, о, бачиш.

Грали якогось „Дон Жуана", чи „Дон Хуана", але якого, того я й до нині не знаю і ніяк не можу довідатися. Цей „Дон Хуан", то був собі але чоловічок! Гуляв через кілька актів, не одному гарячого сала залив за шкуру, а як вже перебралася мірка і як прийшов чорт, щоби його потягнути за обшивку до пекла, то він виліз на дерево і звідтам чортові показував дулю. Але чорт то не хто будь, взявся підрізувати це дерево. Тоді наш герой крикнув: „а таки мене не дістанеш!" — і з дерева через орхестру скочив на салю.

Скок був такий сміливий і гарний, що саля аж затряслася від оплесків та від бравів. Я також плескав у долоні і тішився, що з чорта зробили дурня на сцені. І як не тішитися, скажіть самі! Як не тішитися з побіди людини й артиста?

Чи добре я зрозумів текст отсього загадочного „Дон Хуана", чи тільки таке щось вимудрувала собі діточа голова, цього нині не вмію і не можу сказати, так само, як не можу сказати, який це був театр, Бачинських, чи Теофілі Романовички і чи це Стечинський, чи Ґембицький так гарно скакав за своїх молодих літ? Дитині воно було байдуже; скакав і — тільки!

Захоплення штукою було таке велике, а оплески й брава такі бурливі, що ніхто й не помітив, як надтягнула справжня буря. Страшна, літна, подільська буря. Ще й половина людей не вспіла була вийти крізь одинокі в „салі" двері (бо другі вели за куліси), як блискавки замихтіли у вікнах, загрюхотіли громи і полився дощ, мов вода з небесних потоків. Вітер лускав вікнами, товк шибки, влітав до салі, хапав куртину і, то вдаряв нею об стелю, то завертав на задну стіну сцени, де був намальований отсей млин, що нагадував мені наш млинок до кави. Люди з криком втікали на другий кінець салі, щоб не дістати долішною листвою занавіси по голові. Дехто під жолуби кривився, дехто ліз під крісла. Жінки мліли, діти дерлися не своїми голосами. Я прилип до — батька. У великій небезпеці батько був останнім захистом для мене. Сховався я під його чорний сурдут, щоб не бачити блискавок, які мене сліпили і щоб менше чути ті громи, що прямо валили довбнями по голові і лускали, тріскотіли й гуготіли так страшно, як ніщо в світі.

За той час наше товариство позбиралося до купи і збилося в кутку, як отара перестрашених овець. Всі були, то білі від страху, то знов сині від блискавок. Жінки дрижали, як у пропасниці. У додатку вітер позривав ґонти, чи драниці з даху, а що „саля" не мала стелі, лиш дошкове „підря", так дощ став струями литися на нас згори. Незабаром потворилися такі калюжі, що пані вискакували на крісла, щоб не замочити „ціжемків". Па-

нове підтримували їх і заспокоювали, як могли. Довший побут у театрі ставав неможливий. Чого ми тут дочекаємося? Краще їхати до дому. Змокнемо по дорозі, то правда, але переберемося і випємо гарячого чаю.

— До дому! До дому! — почулося кругом.

До дому, — добре, але як дістатися до возів, коли там так темно, що хоч вибери око?

— Коли би так ліхтарка?... — і в одну хвилину ліхтарка стала предметом найважнішим у світі. Тих сто, а може й більше людей, загнаних до якоїсь стайні, що вдавали театр, осліплених блискавками, приголомшених громами, перестрашених напливом води, нічого так тепер не хотіло, як звичайної господарської ліхтарки, але такої, щоб вітер її не гасив.

І що то може промисел людський, і який незвичайний торговельний хист проявляють діти Ізраеля! Не знати як, коли й куди зявилося в салі кількох жидиків з ліхтарками. Мокрі були, як хлющ, вода з них цюрком спливала, але кожний з них мав по кілька ліхтарок на продаж.

Почалася ліцитація. Покупні підбивали ціни. Давали в двоє, троє більше, ніж правили купці. Памятаю, що батько за звичайну бляшанну, господарську ліхтарку зі свічкою заплатив цілих пять „ринських", величезну суму на тодішні часи, — сотнар пшениці!

Але отсею то дорогоцінною ліхтаркою дібралися ми якось до наших возів і зїхали з гори на дорогу, що крутилася високо понад глибочезним яром, у якім шумів, гудів і клекотів Серет.

У нашій бричці їхало нас кількоро, бо бричка була велика, коні добрі, а Василь мав славу знаменитого візника. Вітер дув у плечі, блискавки освічували дорогу, громи нас гнали. Вже ми були недалеко мосту, як нараз небо роздерлося на двоє, зі страшним луском повалилося на землю, земля підскочила, загула, заревіла і ми разом з бричкою і кіньми покотилися у безодню... Мене нема.

Якже я здивувся, коли за якийсь час побачив над собою деревляну стелю, а перед собою стіл, а на столі самовар, а коло себе батька, маму, дядька і тітку, що того самого дня приїхали були до Лашковець аж з далеких Бережан. Що за біда! Не було мене, не було і нараз я знову є.

Як воно може бути і чи мені все не сниться?

Але не був це сон. Мені давали чай і медяники, я пив і їв, цікаво розглядався по „станції". І яка ж гарна була отся звичайна сільська хата, які чудові образи висіли кругом, який привітливий і веселий був кожний предмет, як ввічливо шипів і белендів щось самовар.

А люди? Які ж вони були дуже й дуже дорогі для мене. Я того не вмів і не хотів казати.

Кинувся до мами, обняв її за шию і цілував так моцно, що мама аж кричала: „пусти"!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Пізніше довідався я, що на горбку, попри який ми переїздили, в камяній огорожі стояло ціле стадо довгорогих бесарабських волів, — на продаж.

Один із громів луснув між них, якраз у тую хвилину, коли ми переїздили туди. Воли розірвали мур, пустилися на дорогу і змели нашу валку у пропасть.

Чудо Боже, що тільки на каліцтві скінчилося і що ніхто не погиб. Я вийшов ціло. Навіть не потовкся дуже.

— — — — — — — — — — — — — — — —

З тої пори більше ніж пів сотні літ минуло. Ой, більше! А скільки води поплило глибоким руслом Серету? Ціле море! З нашої валки і сліду не стало. З товариства також, бо я був наймолодший.

Наш театр не грає вже ані „чортівського млина“, ані „Дон Хуана“. Актори не скачуть через оркестру на салю. Гадаю, що й по стайнях уже також не грають. Але не знаю, чи на їх виставах буває стільки людей, як тоді. Невжеж постарілася наша Мельпомена?

||||||||||||||||||||

Наталя Королева.

1313 *).

..„Той був душогубцем з-почину
і в правді не встояв“...
Св. Йоана, VIII

Четверта заповідь.

— Тут тобі не жити, не жити!
Християнської крови не пити,
Кісток не сушити,
Хрещеної душі не вялити!
Згинь! Згинь! Згинь! Пропади!..

Здавалось, що жебрущий Абель йшов не з власної волі, а інша, міцніша за його бажання сила підштовхує його вперед. І від того, що його щось пхало, Абелеві нерозмірно довгі руки вимахували над великою головою, мов крила вітряка. Зморщене, безбороде й безброве обличчя судомили корчі: хвороба Св. Віта шарпала й кидала на всі боки розгвинчене в суглобах тіло каліки.

Дощ, прудкий і злісний, що зірвався раптом з чиста-ясна, заливав жебрака й ткав перед ним густу заслону з водяної мережі. Та ж Абель все йшов уперед, чвакаючи стоптаними постолами, з яких при кожному кроці виливалась цівками вода крізь дірки в передках. Абель сковзався, коливався, як тростина під

---

*) Цим оповіданням зачинаємо друк новісти „1313“ з часів середньовіччя, в якій кожний розділ творить окрему цілість. *Ред.*

вітром, смикав собою й зникав на мить, падаючи в болото. Але за хвилину виринав знову, мов корабель у розбурханих хвилях.

Та видко все це не впливало на його настрій: він то белькотав йому одному зрозумілі слова, то знов виводив пісню-закляття на адресу диявола. І тоді слова, котрі в розмові ніяк не хотіли злітати з Абелевих тремтячих уст, в пісні виходили не замикуваті й кожному зрозумілі. „Згинь, згинь, згинь! Пропади"! — покривав його голос шарудіння дощу по листях.

Абель не мав свого постійного осідку, а жив у вічних мандрах по всій околиці Гюнтерсталю. Його здибували тут і там, чули його закляття й пісні, але мало хто бачив, як жебрак сидів чи спав: і вдень, і вночі його зустрічали в ході, немов би він ніколи не спиняв свого руху по знайомій землі. Тепер вже довший час блукав Абель довкола „Старого замку на шпичаку", що з незапамятних часів стояв на шпилі серед Шварцвальдських скель і належав лицареві Анклітценові.

Сьогодні Абель потрібує достукатись в самий замок, міцний, нездобутний, але ще за-дня ясно-ясно освітлений зсередини. з його розчинених вікон лунає широко-далеко довкола веселий гармідер бенкету: гучні музики, жартобливі зойки, пяні пісні й різкий, як блискуча мідь голос мисливського рогу. Громовиця перешкодила призначеному полюванню, й веселе товариство, не гаючи марно часу, засіло за довгі столи. Сказано бо: „за столом сидючи, не постарієш".

Навіть і віддалені частини замку, де вояцтво, собакарі, челядь, — залиті і там всі гучними вигуками бенкету. Гармідер просмоктується й крізь зачинені дубові двері рогової вежі, де, мов чужинець, живе в батьківській оселі єдиний Анклітценів син Константин.

— Ви ж бо не духовна особа й Богові не складали чернечих шлюбів. Чому ж ви не хочете вчинити панові лицареві по волі? Ну, чому?.. Пішли б, побавилися б гарненько. Радив би я вам щиро, — розважно умовляв Константина замковий капелян.

Юнак мовчки майстрював біля спіднього краю велитенського портрета, що висів на стіні проти його столу. Він не обертався на слова капелянові, яких призвичаївся не чути ще з дитинства, а часами відступав від образа й тихо, без слів неначе розмовляв з ніжною жінкою, що була не досить майстерно намальована на полотні. Її негарне обличчя — напрочудо біле, мов з крейди; рука, що тримає кругленьку, як яблучко, троянду — неначе порцелянова. Але на цім неживім тілі цілком певно живуть трагічні, притягаючі очі. Прозорі, глибокі, іскристі вони дивляться з невимовним сумом і світять темно-фіяловим відблиском. Мов два аметисти.

Нарешті, Константин видимо задоволений працею, відкладає щемки, ще раз оглядає портрет і підходить до вікна. Спершись на лутки, вдивляється в чорні, пошматані вітром хмари. Це ж не хмари, а вороні коні, що прудко женуть над землею. От би ско-

чити на котрогось і втекти від цих нудних навчань та порад! І юнак чує, як громовиця, що вже майже затихла за вікном, наростає в його серці. Бо ж справді, той безбарвний голос, той дурний рух — раз-у-раз мняти собі руки, немов вони перемерзлі, роздратує хоч кого. Щоправда, Константин знає, що лише зі страху перед його батьком переконує його капелян іти на бенкет. В душі ж цілком поділяє Константинів несмак до батькових гостей, грубої піятики, розбишацьких розваг, бо ж капелян-єдиний Константинів приятель в цім темнім, студенім замку.

Та чого варті приятелі, що з переляку дають брехливі навчання? А особливо — цей, що, мов з казальниці, може говорити без кінця й краю?

— Хто промарнує весну свого життя, гірко на осінь днів своїх жалує...

Константин має добру память і ясно пригадує, що перед кількома днями на тім же місці капелян говорив:

— Хто регіт посіє на весні днів своїх, сум і порожнечу збере на осінь життя свого.

Константин прикушує губу й переходить до столу. Вдивляється в пописані аркуші, намагаючись „бути неприсутним" в покою й непомітно затикає собі пальцями вуха, підпершись руками. Та подих вітру заносить в кімнату грізні закляття Абелеві:

— Згинь! Згинь! Згинь!

Каліка вже видерся на самий шпиль і вигукує під Константиновою вежею. Що він кричить? — І юнак відтулює вуха.

— ...не слід уникати пристойних розваг в товаристві однолітків лицарського стану...

Морський шквал гніву налітає на Константина. „Анклітценовський" гнів, який сліпить, глушить, полонить, іскрами сипле з очей й велить убити. І високим, мов жіночим, зойком виривається з поблідлих уст:

— Дайте мені спокій з вашими чортячими приятелями...

Але, як вирвався верескливий покрик, злість враз опала, як вода, що знайшла вихід. Кинув молоток на стіл і, тремтячими руками, почав розпалювати в горні.

Капелян, тручи собі руки, мняким котячим кроком похожав попід стіною великої лябораторії й приглушеним голосом сам собі мимрив щось під ніс. Він чекав, поки Константин цілком охолоне й звернеться до нього перший. І не помилився: юнак повернув голову до пан-отця й, не встаючи з колін, на які став був, щоб зручніше розпалювати, спокійно промовив:

— Ви ж знаєте, що вони самі, оті мудрі однолітки, мене уникають.

— Бо ж бачуть вашу до них неприязнь...

— Скажіть: бо ж бояться моїх книжок, горна, реторт.

Капелян розклав руки:

— Не хочу, Боже борони, нікого не хочу осуджувати, але тепер такі часи, що... починається вченим горном, а кінчається... так, що й смаженим запахне...

Щось зашаруділо за дверима. Константина знову враз обняв гнів :

— А, до біса! Входьте по людському, а не підслухуйте, як шпиги! — гукнув він до прихожого, наперед знаючи, що це — якийсь новий посланець по нього від пяного батька чи гостей.

Увійшов шашек Лекерле.

— Не жартуйте, молодий пане, — промовив Лекерле цілком поважно. — Не жартуйте сьогодні, бо нині один з „лихих днів“ пана лицаря.

Сказав і спустив до долу очі. Мав такі, що ніколи не показували ні сміху, ні обурення, але непереможну певність в своїй силі. Лекерле це добре знав і користав зі своїх очей в трудних випадках життя, як заклинач гадів для притримання ворожого проти себе наміру. Ніби думаючи в голос, Лекерле додав:

— Щойно винесли Ганса Кучерявого з переломаним плечем. Подав не те вино: й гірко заплатив за помилку.

Капелян зідхнув і перехрестився:

— Улюблений слуга пана лицаря! Ох, Боже, Боже!

— Улюблений, — притакнув шашек.

Константин смикнув собою й заметався по покою.

— Лекерле! Ну, скажи ти, ти — розумний...

— Пане! Мені платять за дурість, а не за розум...

— Ні, лиши. Без дотепів, поважно...

— Вибачте, — перепинив юнака шашек, — без довгих слів: Хочете спокою у більшому, — мусите вступитись в малому. Здавіть серце й негайно йдіть додолу, поки не пізно. Побавтеся з синівського обовязку, — додав з іронією.

Константин глянув на свої приладдя, махнув рукою й оправив волосся.

— Ох, камню фільософів! Як я ще далеко від тебе!

— Камінь фільософів є лише метафора, — радо вскочив знову в розмову капелян — в дійсності це ж бо — скарби духові: покора родителям, терпеливість та відданість волі Божій. І скарби ці в нас самих...

— Молодий пане, не відповідайте, — сказав шашек, — лише махніть рукою, бо ж в такім положенні — найліпше махати руками, що ми всі тут і робимо. Я ж лише додам, — обтрусив він на колінах юнака скіпочки, що прилипли при розтоплюванні горна, — що найбільший скарб, котрий є в нас самих, це уміння володіти волею, але чужою, щоб без перешкод робити свою. — Підемо!

— Згинь собі, пропади.

А до мене не ходи!

— в хвилевій павзі долетіло до вікна Абелеве заклинання. Константин глянув у вікно й гукнув до каліки. Той витяг до юнака руки й почав пританцьовувати на місці, як мале ведмежа. Жебрак дуже любив молодого пана, котрий не дозволяв кривдити дурника, памятаючи, що він — лицар і оборонець безсилих.

— Що ти їв сьогодні?

— Ма-ли-ну! — відспівав Абель.

— А ще що? Хліб їв?

— Ма-ли-ну!

— Ну, то піди купи собі хліба. В замок тебе вже не пустять! — і юнак кинув жебракові гаманець. — Лови!

Кинув зручно, бо за хвильку Абель вже гукав:

— Вже маю. Маю!

— Покиньте, пане. Ходім — повторив Лекерле. — Там чекають.

— А перебратись?

— Добре буде й так. Не зволікайте.

Далеко за лісами, як переливчаста перлина на матово-срібну миску, впав удар великого дзвону. Другий, третій... поплиливли у вогкому повітрі, легко коливаючись, білі лебеді. Вечірний Angelus.

Константин перехрестився, шашек також похилив голову, зірвавши з неї свій блазенський каптур, тихо й побожно відповідаючи капелянові, який відмовляв перші слова молитви. Але в ту тишу вірвались звуки важких кроків, брязчання зброї й все наростаючий галас: немов знову повертала громовиця, лише надходила не з неба на землю, а з долини підносилась вгору по сходах.

— Спізнились ми, неначе без жадної досади — промовив Лекерле. — Тримайтесь же пане: буде хуртовина!

„Засов"! — мелькнуло в думці Константина. Але вразізгадав, що перед кількома днями батько звелів познімати всі засови в його вежі, щоб можна було без затримок контролювати його працю й наглядати за способом його життя.

Дубові двері гучно вдарились об одвірок й на порозі зявилась кремезна постать Анклітцена. За ним посипались в лябораторію ріжні люди: зацні й простіші гості, свої мисливці, жонглєри, музиканти, „забавні дівчата", лютнистки, співачки.

Капелян обережно протискувався попід стінкою між тими, що все входили. Одна з жінок зачепила його вільним жартом і вхопилась за мосяжну клямку біля дверей, чаруючи проти шкідливого впливу зустрічі з попом. Лицар Зігварт з Гелленталю, Анклітценів друзяка й союзник, перегородив капелянові дорогу:

— Куди ж? Куди? — питав він, витираючи собі пітне обличчя вишиваною хустинкою. Зігвартові при всіх умовах було дуже парко.

— Покинь! Покинь мого „Пілата" — озвався жартом Анклітцен в оборону капеляна, що ніяково посміхаючись мняв, немов умивав руки. — Він же при всяких обставинах вміє тільки „вмивати руки". Най біжить... туди його головою й повернувся до сина:

— Годі вже тобі сидіти, мов сич у дуплі. Хіба ж на те дав тобі Господь життя молоде, щоб заглиблюватись у старі книги аж до смерти, туди його головою?! Як не чиниш добра, принаймні можеш грішити...

— Істино! — згодився Зігварт.

— А що твоя пиха не дозволила тобі знизитись додолу, до нас, — то ми вже самі піднеслись до тебе, нагору... туди його головою!

— Ergo bibamus! — закінчив Зіґварт і витер чоло. — Хіба не однаково, де пити? Аби було що! Амінь.

Старий господар вгруз у фотель перед Константиновим столом. Поважніші гості посідали, на чому могли. Решта стояла.

Анклітцен був на свій вік дуже міцний і кремезний, як дуб з його безмежних лісів. Тільки що колишня рана у вязи, яку дістав на турнірі, не дозволяла йому підносити вгору голову. Тому голова, примусово схилена додолу, та звязаний з тим погляд з-під брів, робили старого лицаря подібним до пораненого вовка.

Він поклав лікті на стіл, але купа синових книжок та записів перешкодила руці, й лицар змахнув книжки на підлогу, як пилюку. Константин зробив рух вперед — і це напевне вже викликало б сварку, — коли б іскри його гнівного погляду не впали в сталеві, фасцинуючі шашкові очі, котрі й привязали юнака до його місця. Він закусив губу й лишився нерухомий.

Анклітцен знизав плечима й оглянув присутніх.

— От, так синаша! Щоб йому батько не говорив, воно ж мовчить тобі, мов зарізане! Порадь хоч ти, шашку, як його вмовляти?

— На віщо шукаєш поради у блазня, коли ж на цей випадок існує рада фільософа Пітагора? — сказав Лекерле.

— Яка?

— „Коли не маєш сказати чогось ліпшого за мовчання, то ліпше мовчи“.

Гості посміхнулись, а Зіґварт голосно зареготав:

— Дивись: твій Лекерле й фільософа пошиває в блазні!

Анклітцен теж відчув легкий шашків глум над собою, а тому призирливо відказав:

— Фільософ чи блазень, — одна їм ціна...

— А, звісно, — перепинив його Лекерле, — обидва ж існують лише для розваги шляхетного панства.

Анклітцен усміхнувся й моргнув пажеві.

На Константиновім столі посеред його вчених приладів заблищали келехи й заграло вино. Зіґварт простяг важкий срібний пугар Константинові:

— In vino veritas!

Рудий, веснянкуватий Зіґварт радо вихвалявся своїм „гуманізмом“, хоча й вмів лише три, конечні для кожної „вихованої людини“ речі: по мистецьки їздити верхи, бездоганно розрізувати печеню й гарними великими літерами підписувати своє наймення. Латини ж знав, як влучно висловився колись Лекерле, рівно на „лепту вдовиці“, а може ще й мусів би здати решти.

— In vino veritas, юначе! — повторив Зіґварт, все ще тримаючи в руці кухоль. — Безперечно, той, хто сказав це вперше, мав велику рацію й велику практику. Бо враз до таких мудрих річей не додумаєшся.

Константин не прийняв простягненого вина й не відповів. Тоді Зігварт перехилив кухоль сам, пробурмотівши незвязно про „пекельну Анклітценову гордість“.

І цей кінець сцени заспокоїв знову старого лицаря.

— Так! Лицар, справжній лицар мусить бути гордим, туди його головою! Бо ж я завжди говорю, що в світі існують: Пан Бог, Святіший Отець наш Папа і потім — стан лицарський. Потім — нічого. Далі — лицарів кінь, а потім — вже знов таки рішучо нічого, туди його головою!

Регіт і підхлібні оплески та вигуки вкрили розмову, раптом змінюючи настрій покою для праці в якусь корчму. Константинові стало гидко до нудоти, до фізичного болю. Тремтів. Ніздрі розширились, як у загнаного коня, а перед очима хитались червоні кола. До нього підступив сусід-Зіґвартів син, трохи старший за Константина й щось йому розповідав. Але юнак не чув нічого. Лише з огидою дивився на батька, котрий, розвалившись в фотелю, в сотенний раз переказував пригоду про те, як пограбував переодягнених ченцями купців, що везли ніби то до Риму дорогоцінні золоті вироби. Дивився, як сміється його батько, гикаючи й трусячи переливчастими фалдами шовкового зодягу на випнутому череві.

— ...І я взяв під свою охорону ті дорогоцінні дари, пообіцявши, що збережу їх у себе, аж поки Святіший Отець не пришле по них до мене. Хочете подивитись у замковій каплиці, коли хто не бачив?

Товариші й союзники Анклітцетові від задоволення стукали келехами об стіл, сміялись і сипали дотепами.

— Ех! Весело жити на світі! — промовив знову господар. — А ти, сину, звернувся він ще до Константина, що відсунувся до вікна й мовчки слухав оповідання юнаків, — а ти от так марнуєш життя. Йди-но сюди, туди його головою! Скажи: що тобі дати, щоб ти розвеселився? Соколів нових? Коня? Та ж можеш користати зо всіх! Чи ти хочеш медіолянську зброю?

Серед гостей, дарма, що пяних, перебігло шепотіння захоплення: медіолянська бо зброя оцінювалась дослівно на вагу золота. Але Константин не підводив очей і уперто мовчав.

Погляд Анклітцена сковзнув по усміхнених обличчях „забавних дівчат“. Лицар поманув одну, луснувши пальцями, як на пса.

— Ось що найліпше помагає обтрушувати з себе порох старих фоліянтів. Й розумніші за тебе — й ті перед цим кодлом здавались. Для себе її беріг, ну, та вже... туди його... — й він штовхнув до Константина прекрасне дівчатко. Чи штовхан був засильний, чи дівча навмисне піддалось йому, але ж воно так і впало на юнака.

Це був кульмінаційний пункт Константинової терпеливости. Тут він забув на рецепту Лекерле й перестав „панувати над чужою“ і своєю волею.

— Геть звідси! — зойкнув він високим, майже жіночим

фальцетом і штовхнув дівчину, котра полетіла між гостей. — Геть звідси! — повторив напнутим до найвищої сили голосом в напрямі до батька. — Геть із сороміцькими вашими подарунками, і з кухенною латиною. Розбишаки ви з великих шляхів. Ганьба лицарського стану, вовки й вовчиці Геть в цій хвилі!

І, вхопивши велику реторту з отруйно-зеленою тектиною, Константин щосили жбурнув її в батька. Однак рух був занадто прудкий і непевний — реторта перелетіла над батьковою головою й розлетілась в дрібні скалочки на рамі материного портрету. Бризки шкла й купервасу посипались на присутніх. Крики, жіноче вищання, брязкіт переверненого посуду злилися в шалений гармідер. Але ж загальна метушня й переляк надзвичайно збільшилися ще й тим, що портрет, в який влучила реторта, раптом зник: немов би провалився в підлогу чи неначе його здмухнув вітер. На місці Константинової матері тепер у повний зріст стояв чернець. Спокійний, з довгою, золотистою бородою, що, мов мед, спливала з гарного, трохи більш як годилося ченцеві, випещеного обличчя, на якому сяяли прозорі блакитні очі. Чернець спирався на згорнений сувій і ніби чекав, поки все заспокоїться. Образ був надзвичайно майстерний і для багатьох присутніх не було сумніву, що в амбразурі стіни стояв живий чоловік, котрий ось-ось має озватись. І тому на мить все в хаті завмерло в повній тиші, яку раптом прорвав гістеричний, божевільно-жахливий зойк Абеля:

— Диявол! Диявол! Тікайте!..

Жінки з верещанням кинулись в ростіч. Когось з старших гостей перевернули на калюжі вина й він стогнав, можливо, з вивихненою ногою. Всі душили один — одного біля дверей. Дехто хрестився, дехто голосно плакав. А вікном нісся в покій, мов півневий покрик, короткий, уривчастий зойк кретина.

Перший отямився старий Анклітцен. Труснувши головою, він відогнав від себе містичний сполох, що охопив також і його. Бо, крім несподіванки, враз згадав і родинну леґенду, котра повідала, що хто з Анклітценового роду несподівано углядить цього „ченця-Вартівця", той мусить померти в найближчому часі. Бо ж чернець вартує, щоб вчасно вписати належне наймення до свого сувою — memento.

В останнє це сталось перед смертю Константинової матері, й тоді ж лицар звелів викинути портрет із замку. Він не знав, що син випадково натрапив на нього в порожній вежі, де колись була стара катівня й хитро-вигаданим механізмом примусував той портрет в спільну з материною подобизною раму. Часто, коли бував сам, юнак відтуляв портрет ченця й закохано дивився на його. Хоч як бував би тоді роздратований чи сумний, — враз в тих прозорих очах знаходив спокій і рівновагу.

Хто саме був цей „Вартівець", коли і як потрапив у „замок на Шпичаку" — Константин ні в кого не міг докладно розпитатися і тому постать ченця була для нього ще більше повною містичности.

Анклітцен струснувся ще раз й, вихопивши меч, обернувся до сина. Тепер його пяну голову залило кровю роздратовання, опяняючи гнівом, більш, як вином. Константин не ворухнувся. Він не мав сумніву, що батько зараз убє його тут же, на місці. Але одночасно його підносило почуття тріюмфу. Дух вже ніби відділився від тіла, а тому не було й страху. Блакитна безодня в очах „Вартівця“ всмоктувала його в себе і він неначе плив у повітрі. На губах починав грати блаженний усміх.

Тимчасом Зігварт, що вже також отямився, цілою вагою свого тіла повис на руці Анклітцена. Але розлючений союзник шалено пручався, струшував його й рвався на сина.

Зненацька між батьком і сином виросла баревна постать шашка.

— Не ображай, лицарю, шляхетного меча, — спокійно, ніби лише продовжував перепинену розмову, проказав Лекерле. — На того, хто забуває про четверту заповідь, вистарчить і шашка, — й він, не моргаючи, вдивлявся в налиті кровю очі свого господаря.

Старий замахнувся на блазня й міцно штовхнув його. Лекерле хитнувся, але не впав. Очі блиснули, мов лезо дики на сонці, одначе вмить знову стали спокійні й притягуючі.

— Геть, псе! — хрипів Анклітцен на адресу Лекерле, що заступав йому Константина.

Дехто з гостей, отямившись, повертали до хати й з переляком дивилися на боротьбу, що мала скінчитися без сумніву трагічно. Але Зігварт все ще тримав за руку господаря, напружуючи всі сили й мало-що бачучи, бо рясний піт цілком заливав йому очі.

— Геть! — кричав разом шашкові й Зігвартові старий. — Геть!.. Вбю оте скажене щеня!

— Тому ж і тримаю тебе, що вбєш! — відповідав засапаний Зігварт переконано. — Ба, ні! — промовив Лекерле. — Не вбє, бо не може ж він знищити власною рукою цілий рід. Константин — це ж останній Анклітцен!

Анклітцен опустив доголу меч й віддихнув, переставши пручатись. Червоність помалу збігала з його обличчя, а жили на шиї зменшувались.

— Та не дивись на мене так, чорте! — вже без крику промовив він до шашка. Маєш правду: я ще не зовсім збожеволів!

Сперся на Зігварта й тяжко віддихнув ще раз. Потер рукою чоло, потім стяг з своїх грудей важкий золотий ланцюг майстерної фльорентійської праці й кинув його на Лекерле.

— Такого пса варто припняти на золотий ретязь, — і з задоволенням і з досадою сказав до Зігварта.

Дехто з гостей дивився на Лекерле з явною заздрістю, а він підхопив ланцюг, але не промовив слова подяки. Обличчя його було бліде, погляд втуплений в підлогу.

— А ти, щеня скажене... Не вдарю тебе сьогодні, бо моя пяна рука занадто важка. Потривай до завтра: поговоримо на самоті... Завтра... — і раптом урвав похитнувшись. Був би впав, як зрубаний дуб. Але його підхопили й винесли непритомного.

Знов запанувала тиша. Люди повільно виходили з Константинової лябораторії, без слів.

Константин поглянув з призирством на рейвах, на загиджені килими й відвернувся до вікна. Заскреготав зубами й напів-уголос промовив:

— Нема чого говорити: або ти, або я!.. — й помацав держално сарацинської дики при боці.

— Гони диявола! — знов гукнув з-під вікна безпокійний Абель.

— Замовкни там, — роздражнено крикнув йому юнак і повернув очі на таємний портрет. Освітлений знизу мигтячими свічками, з яких вже довго ніхто не познімав згарі, він згори був облитий мягким зеленкуватим світлом місяця. Очі фосфоресцирували й зневажливо усміхались. Константин повернув фотель, що в ньому перед тим сидів батько, й умостився проти портрета. Спокій помалу входив у його душу...

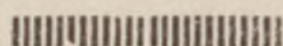
—о—

— Тихо! — прошепотів шашек капелянові, стоючи на дверях ляборатoрії. — Спить. Я дав йому сонних крапок.

Капелян мовчки накреслив на чолі Лекерле хрестик і на шпиньках відійшов. Коли ж його кроки вже почулися аж в долині, шашек увійшов у покій.

Молодий пане, — потрусив за плече Константина — мусите приправитись на завтра.

— „Тут тобі не жити, не жити“! — долітало вікном сонне Абелеве бурмотіння...

Арманд Паляціо Вальдес.*

Грішниця-свята.

Рогелія увійшла до кімнати. Підмайстер робив виплату. Перед ним на незугарнім столі видніли стоси дурів і песетів [1]). Біля нього стояв молодий гірничий інженер, що прибув заледви передількома днями. Коли прикликана підмайстром Рогелія зближилася до стола по відбір нужденного тижневого заробітку, інженер поглянув на неї з захопленням. Підмайстер спосгеріг це і відвернувся з усміхом до товариша:

— Ото пятнадцять літ, добре використаних; неправда ж дон Маріє?

— Як то, пятнадцять літ?— закликав молодець в найбільшім зачудованню. А звертаючись до Рогелії, запитав:

— Чи то правда, мала, що маєш пятнадцять літ?

---

*) Вальдес це еспанський письменник, що пише від II пол. XIX в. Ось тут подаємо виїмки з його повісти під тим самим наголовком, яка на днях появилася в польськім перекладі: Armand Palacio Valdes: Grzesznica-święta, przeł. A. Szottowa, nakł. Księg. Sw. Wojciecha. Poznań 1934. Про напрям того письменника скажуть найкраще подані виїмки. *Ред.*

[1]) еспанські гроші.

— Скінчила я в лютім — відповіла сухо, не дивлячись на нього. Здивований інженер приглядався їй довшу хвилину.

— Нехай же Бог благословить твоїх пятнадцять літ, дівчино, і хай тобі зготовить кращу долю в майбутності, як тепер.

— Дуже дякую — відповіла байдуже, відвернулася від нього і вийшла з кімнати.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Коли дівчина, попращавши Періка, увійшла до хати, почула запах смачних страв. Отворила широко очі, коли побачила на кухонній плиті замість щоденної їжі пательню, повну покраяної шинки. На однім стільці лежав сир, на другім стояла бутелька вина, а біля виднів двофунтовий бохонець білого хліба.

— Що тут діється, бабуньо?

— А видиш! До нашого дому Боже Провидіння привело гарного пана, котрого знаєш — відповіла стара пересадно солодким тоном.

— Так, дон Енріке, пан з Санфрехозо. Дав мені трохи грошей, то ж хочу, щоби ми нині обі зїли „по панськи“.

Рогелія мовчала хвилину.

— А за що пан Генрик дав вам ті гроші?

— Чи ж не знаєш, розгублена, що я служила у них, коли він був маленький, що няньчила я йому і часто співала до сну, а відійшла, коли мав він вже шостий рочок?

— Якось до цеї пори не дбав навіть про те, чи жиєте на світі.

— Бо його служба не хоче, щоб мені помагав. Скільки разів я там пішла, то все мені говорили, що він виїхав, що є в Овієдо, в Гіжон, в Лявіяні, хоч так не було.

Знову зацарила мовчанка. Стара з ваганням, голосом злегка зміненим зачала вихвалювати Генрика. Що за пан у всьому! Який гарний! Який багатий! А щедрий!

Рогелія слухала поважно, не перериваючи бабусі. Врешті Дорота перестала співати похвальні гимни на честь свого давного пана. В хаті настала тиша. Не тривала довго, бо стара відізвалася перша з удаваною байдужістю, але дещо дрижучим голосом.

— Пан Генрик знає тебе з виджения, хоч не говорив з тобою ніколи. Христе Боже! Чого ж він не оповідає про твою вроду. На його думку жадна дівчина в цілім Лянгрео не може тобі дорівнати. Хотів би з тобою поговорити. Дуже йому прикро, що працюєш в копальні, як віл.

Рогелія зовсім не відзивалася.

— Сказав також — продовжала, притишуючи голос до шепоту — що якби ти пішла до Сами в понеділок, в торговий день, міг би з тобою зустрітись і поговорити у Регаляда.

Нагло Рогелія зрозуміла. Її очі блиснули гнівом.

— Що говориш, бабко?

— Нічого, моя дитино!... Лише те, що казав тобі сказати.

— Дуже зле, що мені те повтаряєш. Як тобі не встид!

— Чому ж так відразу хвилюєшся, Рогеліє?

— Бо той пан де Санфрехозо є обридливим чоловіком, а бачу, що і ви небагато варті.

— Ображаєш мене, Рогеліє, — крикнула стара, зриваючись з місця.

— Ви образили мене своєю радою йти до того розпусника. Адже ж то скінчений драб, всі про те знають.

— Дуже гарно; не хочеш йти — не йди, але мене не ображай.

Рогелія замовкла.

По хвилині пішла до другої кімнати, умилася, змінила сорочку, пригладила трохи волосся, почім засіла знову при огнищі.

Баба тимчасом трялася з безсилого гніву й буркотіла якісь вигадки. Рогелія не відзивалася зовсім і була напозір спокійна, хоч дрижали їй руки й уста. Бабка Дорота успокоїлася врешті. Прийшло їй певне до голови, що гнівом нічого не вдіє з тим диким звірятком. Вкінці промовила півголосом, якби сама до себе:

— Маємо на світі все те, на що заслужимо. Як трапляється нагода, не вміємо з неї скористати... Ціле життя відмовляти собі всього, примирати з голоду, ходити наго і босо, а в додатку гарувати, як віл...

— Змовчи, бабко! Волію гарувати, як віл, ніж щоб мене продали, як вола. Розумієш, так чи ні?

— Добре, добре... це твоя річ... Але пан Генрик...

— Тихо! — крикнула Рогелія, зриваючись з місця. — Мовчи, бо не відповідаю за себе!

Згноблена бабка не отворила вже уст. Обі жінки сиділи довго мовчки.

На пательні скварчів товщ, смажилася шинка. Коли була готова, бабка Дорота зняла її осторожно з огню і розділила на дві тарілки. Опісля покірно подала внучці тарілку з мясом і булкою. Рогелія вхопила з люттю тарілку, підійшла до дверей, відчинила їх і жбурнула їду на вулицю, потім вернула на попереднє місце і потонула в задуму серед гнівної мовчанки.

Стара, перестрашена, не сміла відзиватися. Рогелія встала врешті, отворила шафу, вийняла з неї кукурудзяний корж, вкраяла крумку і сівши на столець, почала їсти з позірним спокоєм.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Рогелія в товаристві подруг водила розгубленим зором по ярмарковій площі і несподівано доглянула пана Генрика Санфрехозо, що в торaристві знайомих прямував до неї. Зморщила гарне чоло і погірдливо віддула уста.

Санфрехозо поміркованим кроком, з блискучими злосливістю очима, усміхнений, солодкий як мід, зближився до Рогелії.

— Добрий вечір, Рогеліо, як маєшся, красуне?

Дівчина поглянула на нього хвилинку. Опісля приглянулася цікаво його товаришам і шепнула, звертаючись до подруг:

— Бридкість! Всі пяні.

Санфрехозо дочув ті слова.

— Хто ж не стане пяний, коли погляне на тебе? Можеш завернути голову найповажнішим мужам. Я вже віддавна стратив голову через тебе, чудова дівчино. Будемо небавком друзями, неправда ж, моє кохання?

Дівчина приглядалась йому дальше мовчки, як рідкій появі.

— Заключимо сердечну дружбу, правда? Завтра припечатаємо її на на завжди. Але сьогодні ти така гарна, що прагнув би я ткнути щось на завдаток... Позволь покуштувати краплину меду з уст твоїх...

І похилився швиденько до дівчини, сміло витиснув поцілунок на її обличчю.

Рогелія відскочила взад, підвела руку і вимірила йому сильний поличник. Пан Генрик захитався і був би впав, якби не товариші, що його підтримали.

Мужчини сміялися потайки; жінки з запалом плеснули в долоні, на хвилю в танцюючім гурті настало замішання. Врешті други пана Генрика віддалилися, забираючи його з собою.

Ішли мовчки. Посміхуючись, кидали глузуючі погляди на старого зводника, похмурого як ніч.

По короткім часі підійшла до дівчат якась сивоволоса пані в товаристві другої, також старшої дами.

— Чи то ти, мала, дала в лице мому мужеві? — заговорила до Рогелії з заохочуючим усміхом.

Та не відповіла, немов би не чула запиту, і глянула на незнайому з великою цікавістю. Але її подруги почали сміятися, чим потвердили здогад старшої пані.

— Добре ти зробила, моя дитино, дуже добре зробила. Візьми цю торбинку цукорків, заслужила ти на те.

Хотіла дати їй солодощі. Але Рогелія змірила її зором від стіп до голови, а врешті сказала з погордою, відвертаючись від неї плечима.

— Я не є лакома. Хай пані дадуть те свому мужеві, щоб йому осолодити гірку пігулку.

Дона Рожа, нещаслива дружина невірного Санфрехоза, змішана вибухом сміху, що його викликала відповідь Рогелії, відійшла зла з заявою, що всі ці селяни, справді дуже дикі.

— — — — — — — — — — — — — — — —

По смерті своєї бабки недосвідчена Рогелія виходить замуж за злочинного гірника Макса. Під впливом шляхетности своєї жінки Макс спершу вистерігається своїх злочинних нахилів, але згодом розпивається і доконує кілька мордів, за що його засудили на доживотні важкі вязничні роботи на побережжі Африки. Рогелію справді щиро полюбив здібний лікар Вільхес, дає їй освіту і вона стає його жінкою та має сина, але без благословення Церкви. Щойно під впливом знайомства з побожною княжною, що лиш через грудну недугу не могла вступипи по новіціяті до манастиря, ворушиться совість в Рогелії, щоб великою жертвою направити свій гріх.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Були майже в однім віку. Рогелія мала 22 роки, княжна Христина — девятнадцять. Спільно проводили пополудня. Раз Христина запитала:

Чи схочиш зі мною відмовити вервицю?

Рогелія замітно змішалася. Таке предложення заскочило її несподівано. Від часу виїзду з Лянгрео не молилася, не увійшла ані раз до церкви. Властиво не тому, щоби втратила віру, але саме положення, в якім була, казало їй про віру забути. В Парижі оберталася в середовищу виключно науковім, не мала звязків з людьми, що могли би їй пригадати релігійні обовязки. А Вільхес ставився до духових справ з байдужістю, що межувала з матеріялізмом. Ті літа проминули для неї в цілковитім забутті про Бога і надприродний світ. Але що не забула молитов, які відмовляла в дитинстві, скрила своє змішання і згодилася з позірною свободою на предложення недужої княжної.

— Чи будеш говорила? — запитала Христина.

— Ні, ти є ближче Бога — відповіла з усміхом.

— О, невідомо, хто з нас має бути колись ближче Нього.

Христина відчинила дверцята вівтарика з оріхового дерева, де була цінна різблена фігура Матері Божої. Виймила з шуфляди рясу, що її носила в манастирі, і в тій рясі, закиненій на рамена, вклякла перед вівтариком. Зачала відмовляти вервицю. Молилася так щиро, так гаряче, що Рогелія не могла від неї відірвати очей. З подивом і пошаною спостерегла, що по худім гарнім личку княжної спливали рясні сльози. Коли скінчила молитву і засіли знову в фотеликах напроти себе, Рогелія, ще пройнята пошаною і цікавістю, взяла сердечно долоню княжної і запитала.

— Жаль тобі дуже манастиря, неправдаж?

— О, так! Дуже, дуже.

— Була ти там щаслива?

— Цілковито.

Мовчала хвилину, впяливши очі в даль і потонувши в мріях. Врешті промовила тихим голосом:

— Не знаєш може, Рогеліє, яким щастям є проживати завсіди, кожної хвилини в присутності Найвищого, приймати щоденно Його Тіло Найсвятіше, відчувати, що, чи ми порушимо рукою, чи вимовимо слово — Бог глядить на нас. Байдуже тоді, що пожива нужденна, що спимо на твердій підлозі, що ряса тяжить і ранить нам тіло, що є холод і голод. Тішимося з того, бо робимо те для Бога нашого, Ісуса Христа: Він те бачить, цінить, зливає на нас скарби своєї любови і дожидає нас в небі.

— Чи в манастирі не жалувала ти ніколи достатку, що панує в домі, ані утіх світового життя в Мадриті?

— Ніколи, ніколи. Згадувала те, як розбиток, що найшовся на безпечнім узберіжжю, згадує бурю і свій ратунок.

Того вечора Рогелія довго не могла заснути. Рій думок клубився в її голові, відганяючи сон з повік. Була счудована, змішана, перестрашена. Здавалося їй, що чує якісь таємничі голоси. Відчувала незрозумілий жах, немов би якийсь тягар давив її груди. Був то жах смертельний, непобідимий. Врешті з питомою собі енергією отряслася з нього. Звернула силою думку в іншім напрямі і по якімсь часі вдалося їй заснути.

— — — — — — — — — — — — — — — —

В міру затіснення вузлів приязни з княжною зростав неспокій Рогелії. Не знала сама, чи був то страх виявлення дійсного стану, чи теж інше, більше зворушаюче почування прошивало деколи її душу.

Одного ранку, полагоджуючи покупки, увійшла до книгарні і набула Євангелію, Дії Апостольські і Листи св. Павла. Читання тих книжок зробило на неї глибоке враження, вдерлося до основ її віри, розбудило затерті спомини й уформило живе мрачне прагнення духа. Жіноча душа, хоч би найбільше розгублена, хоч би впала найнижче, завжди зберігає в найтайнішій глибині ідеал чистости, що віджиє при сильнішім зворушенню. Голос євангелії був сильний і разом солодкий.

„Прагну милосердя, а не жертви. Не прийшов я взивати справедливих, але грішних“.

„Я післаний лише для заблуджених овець“.

„Котрий чоловік з вас, що має сто овець, якщо стратив би одну з них, чи ж не залишає девятьдесять девять на пустині, а йде за тією, що згубилась, аж її знайде“.

Ті солодкі слова прикували її увагу і проникали до серця. Пригадались їй одночасно слова старого пан-отця з Ляди, що остерігав її строго перед небезпекою, яка грозила. Мимохіть приходило їй завжди на думку, що то вона якраз є тією загубленою і заблуканою овечкою, про яку згадує євангелія.

Листи св. Павла, найвзнесліший коментар, найсвітліша інтерпретація євангелії, розжарили врешті її душу.

Кріпкий і могутній розум, получений з гарячою любовою, схоплений в мужеські слова, відповідав її сильному і рефлексійному характерові, її сталому і справедливому серцю.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— Чим я є? — думала. — Що тут роблю? Які то дивні обставини склались, що я зазнайомилась з тим невинним єством зі світа куди вищого над мій світ? Яким правом зазнаю пошани, що на неї не заслугую? Випадок підніс мене в короткім часі з низин на висоти. Дійшла я до майна, майже до багацтва, дістала освіту, якою не багато жінок може почванитися: всі обсипають мене признанням, навіть подивом. Але на жаль замок моєї великости побудований на багні. Віддихаю пахощами дібр цього світу, любови, надміру, підхлібства, штуки і науки. Але з тими пахощами мішається завсіди відразливий запах гнилизни. Не зможу його позбутися ніколи. Хто знає? Гнилизна внизу — небо вгорі. А до неба кожний може дістатися: і злочинець, і явна грішниця. Таємною дорогою, яку уважала я за випадок, дорогою, визначеною безсумніву рукою Бога, сплила на мене Ласка, здібна двигнути мене з гріху. Чи ж можна сумніватися, що ангела, який тут спочиває, не зіслав Бог для спасення моєї душі?

— — — — — — — — — — — — — — — —

Знала, що робити.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Рогелія вклякла і ждала. Врешті прийшов отець Беніто, Засів в сповідниці і поглянув на молоду жінку, але її не пізнав. Сповідь тривала довго. Рогелія підвелася. Її обличчя палало. В заплаканих очах горів блеск рішучої постанови.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Замкнулася в своїм покою і написала лист з таким змістом:

„Дорогий Фернанде! Роблю тобі страшну прикрість, а принаймні так мені здається. Відходжу, може на завжди. Не можемо жити дальше і гнівити Бога та гіршити людей. Лучать мене з тобою звязки сердечні, але грішні. Гріх запаморочив мені душу, але Бог милосердний запалив в ній світло, що ясно розяснило мряку. Позволь мені відпокутувати за гріх, гріх тяжчий від твого, бо я не була вільною. Земські почування, мій коханий, якщо невидимий світ не існує, не мають жадної вартости: є то звязки чисто звірячі. А якщо той світ існує, в що я глибоко вірю, тоді набирають вони сутньої вартости, але під умовою, що Бог їх благословить. Не хочу, щоби люди добрі споглядали на мене з відразою, не хочу заслугувати на власну погорду.

А дитина? — запитаєш. Дитина, коли тратить мене, не тратить нічого. Я, слабосильна жінка могла би йому дати лише любов. Ти даш йому любов і те все, що Бог зложив в твої руки. Нині мій син мене любить: завтра можу стати для нього завадою і вкрити його неславою.

Пращай, Фернанде! Не намагайся шукати мене, ані слідити: бо я мусіла би тобі пригадати, що наш звязок є неправесний та що тяжить на мені інший звязок, святий і нерозривний. Одначе тобі прирікаю, що як Бог верне мені вільний стан, хоч на один день, хоч на одну хвилину — день той, ту хвилину присвячу тобі і притулю тебе до серця. Бо знай, Фернанде, повтаряю тобі те пораз останній, що кохаю тебе цілою душею; був ти одинокою моєю любовю, одинокою мрією мого життя. Одинокою надією, що кріпить мене в тій хвилині, це думка, що моя жертва, принята Богом, виєднає мені щастя злучитися з тобою в небі. Пращай, Фернанде!“

— — — — — — — — — — — — — — — —

Андалюзійський потяг відходив о осмій. Купила білєт третої кляси й увійшла до переділу.

— — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — —

Дядько Зенон приглядався подіям в гостинниці без більшого зацікавлення і мав вже відійти, але ось зобачив, як входила приятелька Рогелії Бальдомера, яку знав добре з виджeння. Її присутність в гостинниці застановила його, тож затримався.

Бальдомера зближилася спершу до зизоватої баби і перекинулась з нею кількома словами. Та вказала їй кут кімнати, де був шинкар Голіодоре враз з молодим поручником. Шинкар по-

бачивши її, встав спішно і з великою пошаною запросив її, щоби сіла.

Нарада зацікавила дядька Зенона. Занепокоєний, присунувся незначно і став, як можна, найближче, вдаючи, що розмовляє з каторжником. Знав, що Роґелія мешкає з тією жінкою, знав, що дон Геліодоре є лайдаком, знав теж з виджения поручника Солєра. З другої сторони знав, що молодець є дуже багатий і нарваний. Те вистарчало, щоби та конференція видалась йому підозрілою. Затривожився долею Роґелії, до якої відчував тепер правдиве привязання. Почав надслухувати: вдалося йому схопити кілька відірваних слів. Зачув імя Роґелії і замітив, що дон Геліодоре, звертаючись до Бальдомери, говорив з великим оживленням, якби хотів переконати її про щось, а та мовчки опустила голову. Була дуже бліда. Кілька разів виконала заперечуючий рух. Дон Геліодоре намагався завзято її переконати, причім підніс мимохіть голос. Дядько Зенон почув кілька разів повторене слово *двері*. Врешті поручник Солєр, що досі мовчав і був позірно розгублений, сказав виразно наказуючим тоном:

— Тільки двері! Нічого більше!..

Потім на превелике здивовання дядька виймив з торби великий рульон і вручив його Бальдомері. Вона завагалася, але зараз сховала його поспішно до кишені. Дон Геліодоре перервав потік своєї вимови, поручник Солєр встав і з виразною відразою, не вклонившись їм зовсім, вийшов з гостинниці, немов би втікав з якоїсь стухлої нори. Дон Геліодоре ще перешіптувався з Бальдомерою, якої обличчя хвилинами хмарилось. Врешті Бальдомера відійшла. Дядько Зенон догадався, що в рульоні було золото і був майже зовсім певний, що затівають щось проти Роґелії.

Чи її упередити? Де може бути в тій хвилині. Пригадав собі як раз говорила, що звичайно пополудне проводить в церкві. Одначе дядько Зенон не знав, в котрій. Ведений інстинктом пішов до вязничної каплиці, бо була найближче дому Роґелії. Увійшов. В темній лаві кілька жінок відбувало хрестну дорогу під проводом священика. Приглянувся уважно тій громадці, але Роґелії там не було. Обійшов каплицю довкруг. В сутінку закутка перед вівтарем Пречистої Діви побачив жінку з вервицею в руках. Пізнав її відразу. Зблизився мовчки і діткнув її рамени. Роґелія поспішно відвернулася; на її обличчю малювалось велике здивовання.

— Що сталося, дядьку Зеноне? — запитала перестрашена.

Дядько шепнув:

— Мушу сейчас з тобою поговорити. Будь ласка, вийди на хвильку.

Рушив до дверей. Роґелія йшла за ним. На вулиці дядько Зенон розповів їй про сцену, якої був свідком.

Роґелія здивувалась. Не могла сумніватись про зраду, бо інакше нарада Бальдомери з поручником була би зовсім незрозуміла. Тож без жадного страху, але з глибоким смутком прошептала:

— Нехай діється Божа воля. Жінка напозір така добра!

— Всі ми є добрі, доки не станемо злими — заявив дядько Зенон сентенціонально.

— То правда. Чигають на нас звідусіль покуси. Повинні ми чувати і молитись, щоб не впасти в гріх.

— Добре. Тепер уже знаєш все, моя дитино — сказав дідусь шорстко, як звичайно. — Допобачення! Але, якби тебе хто скривдив, я з ним порахуюсь. Небагато життя передімною. Все мені одно, де його закінчу, в шпиталі, чи на шибениці.

Зворушена Рогелія стиснула йому руку.

— Дякую, дядьку Зеноне. Не дійде аж так далеко. Бог мене збереже, як беріг мене досі.

— Амінь.

Відійшов. Рогелія вернула до церкви з шепотом на устах:

— Нещаслива! Нещаслива жінка!

Вклякла і молилася гаряче за зрадницю. Опісля, скріплена надією на Божу опіку, певна себе і спокійна вернула до дому.

Застала там вже Бальдомеру. Повитала її зі звичайною сердечністю. Відразу завважила в її поведінці щось незвичайного, щось, що потверджувало припущення дядька Зенона. Бальдомера була якби перестрашена. Говорила мало, вистерігалась зору товаришки, намагалась бути від неї здалека, не виходила з кухні. Скоро Рогелія ставала на порозі, вона втікала до передпокою з якогонебудь приводу. При обіді не їла нічого, виправдуючись недостачею апетиту, і вийшла до сусідної кімнатки.

Рогелія приглядалась їй з-під ока і стежила за її кроками. По обіді вийшла за нею до кімнати, взяла книжку і зачала читати при світлі нафтової лямпки. Бальдомера кружляла по хаті, як сполошена ластівка. Її поведінка була загадкова. Врешті підійшла до входових дверей і відсунула засуву з наміром вийти. Рогелія, яка вдавала, що читає, стежила за нею. Спостерігши її рух, зірвалася з місця, підбігла до неї, вхопила її міцно за руку і, дивлячись їй просто в очі, спитала:

— Куди ідеш, Бальдомеро?

Жінка змішалася. Хвиля крови вдарила їй до голови. Змогла прогикати:

— Хочу заплатити пять реалів[1]), що їх я винна склепареві.

— Неправда. Склепик вже замкнений в тій порі. Ідеш, щоби за пригорщу золота продати честь нещасливої жінки, яка проти тебе нічим не провинилась, приятельки, сестри майже, що ділиться з тобою працею й хлібом. Вступаєш в сліди зрадника Юди, щоби зустрітись з ним в пеклі.

Бальдомера згноблена, припускаючи, що її товаришка отримала якусь осторогу з неба, впала перед нею на коліна.

— Прости! Прости!

Рогелія, що сіяла внутрішним надхнінням, закликала:

— Не в мене проси прощення, бо я є нужденне єство

---

[1]) Еспанський гріш.

і заслугую лише на те, щоби мене подоптати. Благай ласки в Розпятого Бога, що в Його голову хотіла ти вбити нове терня.

І не випускаючи її долоні, затягнула її до стіп Розпятого Христа.

— Прости! Прости! — повторила Бальдомера, шльохаючи розпучливо.

Рогелія вклякла також і почала гарячо молитися:

— Боже, на кров невинну, що її пролляв Ти на хресті, відпусти гріхи цій нещасливій, відпусти мені, відпусти нам всім, бо всі потребуємо Твойого прощення.

Настала довготривала мовчанка. Бальдомера плакала. Рогелія не дбаючи про неї, з очима, впяленими в Розпятого, молилася в дусі.

Нагло від входових дверей рознеслося легке стукання. Обі підвели голови і почали наслухувати. Стукання рознеслося вдруге. Тоді Бальдомера зірвалася з навколішок. Підійшла до комоди, де переховувала білизну, отворила горішну шуфляду і виймила рульоник, що його дістала від поручника Солєра. Опісля відхилила закратоване віконце, що було побіч дверей, і виглянула крізь нього.

— Чи то ти, Рогеліє? — запитав якийсь тихий голос.

— То не Рогелія. Я є Бальдомерою. Заберіть собі ті гроші, що палять мої долоні. Просіть в Бога прощення, так як я Його прошу, за негідний чин, який ми мали поповнити.

Викинула на вулицю рульон і замкнула вікно.

Рогелія обхопила її рукою і щиро поцілувала.

— Досконало, Бальдомеро, досконало! Бог подав тобі милосердну долоню. Не підпадеш вже ніколи покусі. Ісус є з тобою.

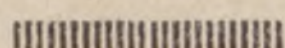
Стояли так довго, притулені до себе. Врешті Рогелія підвела голову.

— Чи не чуєш?

— Що? Вертає безличний чоловік? — запитала Бальдомера з палаючими обуренням очима.

— Ні, то ангели в небі співають, радіючи тим, що ти вчинила — відповіла Рогелія з усміхом.

— О, на милость Божу! Не завстиджуй мене — закликала Бальдомера, криючи чоло на рамені Рогелії.

Для християнського подружжя чеснота й релігія це найбільше віно. (о. Ф. Шпіраґо).

Мозолишся, щоби накормити і приодіти своє тіло, чому ж не мозолишся так само, щоби накормити і приодіти свою душу?

Хто переступає заповіди, з ним діється подібно як з рибою, що її спіймали на вудку, або як з поїздом, що вискочив зі шин. (о. Ф. Шпіраґо, Катехизм II, 54).

Хто не думає про свою послідну ціль, цей подібний до моряка, який не знає, куди пливе і веде корабель на загладу. (Св. Альфонс).

Католицькі засади суспільно-господарського життя.

Недавно повстала „Суспільна Рада при Примасі Польщі“, зложена з високих духовних і світських знавців соціольогії, яка в своїй відозві з 15. V. с. р. зясовує основні суспільні засади Церкви, оцінює сучасні умовини суспільно-господарського життя в світлі енциклїки „Quadragesimo anno“ та на їх основі дає практичні вказівки. Для зазнайомлення з тими проблємами нашого громадянства подаємо переклад тієї відозви (вміщеної в „Prąd“ за май с. р.), пропускаючи з технічних причин її вступ і закінчення. *Редакція.*

I. Суспільні засади католицизму.

Католицька Церква оцінює суспільне і господарське життя виключно з точки етики: вона вважає їх ділянками ділання людської волі. Тим самим через те падуть два хибні погляди: Перший, наче б то релігія — справа чисто приватна, другий, наче б то католицизм цікавився тільки явищами індивідуального життя. З другого боку неменше хибним є погляд, наче б то Церков повинна виступати з вказівками в справі техніки суспільного і господарського життя, отже наче б то вона повинна давати готові програми розвязки поодиноких питань із цього обсягу. Пій XI підкреслює в енциклїці „Quadragesimo anno“, що Церква має „*право і обовязок*“ виступати у суспільних і господарських справах. Одначе додає при докладнішому поясненні цього становища, що цей обовязок „*велить їй виступати не у справах техніки суспільно-господарського життя, бо на те не має ані відповідних засобів, ані покликання, але у тих всіх справах, що мають звязок з мораллю*“. Церква виконує цей обовязок шляхом устійнення етичних засад, а не подрібних програм суспільного і господарського життя.

—o—

1. Людині, що живе після великої війни, легко зрозуміти підставу, із якої виходить Церква при оцінці суспільного і господарського життя. Здоровий розум велить їй бачити джерело всіх нещасть наших часів у „кризі моралі“. Одначе загальна згода кінчиться тільки на оцінці сучасної суспільної і господарської кризи. Думки зараз же розходяться, коли йде про найдення або устійнення моральної норми збірного життя. Появляються ріжного роду суспільні етики: етика „державна“, „національна“, „міжнародня“, „расова“, „клясова“ — відповідно до засад, що повинні стати нормою моральних правил. Одначе досвід вчить, що кожна із тих норм стрічає проблєми, яких вона не вміє розвязати без насильства справедливости. Тільки християнська етика оминає ті трудноші: вона сперта на релігії, що піднімається понад усі людські відносини, знає всі прояви життя, обнимає всі людські потреби і до всіх ставиться з рівною справедливістю. Її релігійна велич родить її загальність, її загальність її справедливість.

Католицька суспільна етика спирається на признанні Бога — Творця і Законодавця, що поставив людству ціль і дав йому

засоби для досягнення тієї цілі. Вона ж зобовязує нас до цього, щоби ми — як вчить Пій XI у енц. „Quadragesimo anno“ — *змагали у кожному нашому ділі до найвищої й остаточної цілі та у кожній ділянці життя шукали тих цілей, які їм природа, а радше Творець природи, Бог, визначив*“. Отже основою світу є божий плян. Завдання християнської моралі цей плян признавати та змагати до його здійснення. Цей плян відносно людини, а через неї відносно цілого світу, висловлює природа та її право.

Аналіза людської природи доводить нас до висновку, що людина — це водночас одиниця, що має свою особисту ціль та єство, що потребує для повного свого розвитку життя організованого громадянства. Крім цього людина — одночасно — духове і змислове єство. Вона потребує для свого духового життя духової поживи. Для життя змислового їй потрібні матеріяльні засоби. Тому то суспільний і господарський лад тоді буде згідний з правом природи, коли згармонізує усі ті вимоги людини.

Обявлення не змінило тієї суспільної моралі. Воно її тільки поглибило та доповнило доданням права любови до природної справедливости і порученням Церкві обовязку зберігати ту мораль у непорочному стані.

2. Основне право католицької моралі у господарському житті каже — на думку Пія XI, що *„матеріяльні добра... Творець призначив на користь усіх людей*“, і що *„тій цілі вони повинні служити шляхом приватної власности*“. Отже мета господарського життя — це заспокоєння слушних людських потреб шляхом достарчення суспільності дійсно пожиточних дібр. Ту ціль господарське життя осягає не тоді, коли всі матеріяльні добра належать одночасно до всіх — до громадянства або до держави, але коли вони доступні людям дорогою приватної власности. Тому приватна власність має одиничний характер (користь власника) і суспільний (заспокоєння потреб всіх людей, отже і тих, що не мають продукуючої власности, а теж громадянства).

З цього видко, що устрій власности тоді відповідає вимогам католицької етики, коли придбання власности робить доступним можливо всім людям в міру їх робучости і дбайливости, а господадське життя тоді, коли ними кермує думка про заспокоєння слушних потреб всіх людей.

3. Відносно суспільного життя Пій XI повторяє блискучу думку Св. Томи, що суспільний лад повинен бути *„єдністю, що повстає з доброї сполуки многоти*“. З тією засадою не годиться як єдність, що не признає складових чинників, так і многота, що не дає образу єдности. Природний суспільний лад — це таке громадянство, в якому існують і по думці сформульованої Папою засади „допомоговости“ співділають зі собою відповідні людській природі посередні суспільні члени.

II. Зло наших часів.

Нинішнє суспільне і господарське життя далеке від тих засад.

1. Господарське життя не здійснило у цілості засад католицької етики, а передовсім її головного права заспокоювати потреби всіх людей. „*З одного боку* — каже Папа — *величезна маса людей без власности, а з другого мала ґрупа одиниць надмірно багатих.* А це — на думку Папи — *доказує у пророчистий спосіб, що багацтво не розділюють справедливо і не приділюють поодиноким верствам згідно з вимогами слушности*".

Тими словами Св. Отець вказує, як на хибний сучасний розділ власности, так і на способи поділу суспільного доходу. Вислід цього — це незаспокоєння потреб широких мас населення, а також „пролєтаризм" — безвласницький стан працюючих мас.

Та хиба пішла звідтіля, що господарським життям править не засада справедливости, але свобідна конкуренція, або невязана ніяким чинником, або обмежувана під кутом еґоїстичних інтересів як одиниць так і орґанізованих суспільних ґруп. В наслідок цього продукція звертається — не на заспокоєння слушних потреб цілого ґромадянства, але на заспокоєння жадоби зиску одиниць, що нею кермують. Також і поділ суспільного доходу відбувається не згідно зі засадами справедливости, але згідно зі силою і становищем, яке собі дана одиниця виборола на господарському ринку. Через те терпрлять найширші суспільні маси: робітники, яких анархія господарського життя позбавляє праці або відповідної платні та навіть власники продукційних заведень у місті і селі, особливо задовжених, яким сьогоднішний розділ громадського доходу не запевнює іноді навіть звороту коштів виробництва.

Отже моральна проблєма, що тут виринає — це привернення господарському життю його дійсної цілі, якою є заспокоювати потреби громадянства та усувати пролєтаризм.

2. Пій XI дає такий образ нинішнього суспільного життя: „*Блуд індивідуалізму... знищив... багате колись суспільне життя так, що у кінці залишилися тільки самі одиниці і держава, з немалою впрочім і для самої держави шкодою. Суспільне життя стратило свій вислів, а всі обовязки давніших орґанізацій перейшли на державу, та пригнітили її безконечною вагою завдань і тягарів.*

Маємо тут вірну характеристику нинішнього суспільного розладдя.

Історична епоха, що саме тепер кінчиться, розпочалася під знаком індивідуалізму. Вірили, що одиниця — це наче незалежний володар та що громадянство повстає тільки шляхом добровільної резиґнації одиниць з їх прав. В імя тих засад понищили старі корпорації, державі ж надали організаційні форми, що черпають своє буття і свої управнення з договору. Одначе

це стан неприродний. Одиниця не є суверенна і сама собі не вистарчає. Звідси пішов гін до організації, яка одначе, творена у розгарі боротьби, стала висловом не обєднуючих, але розєднуючих змагань (повстання „суспільних кляс"). Але і держава не є формою права, що повстала з добровільного договору. Держава — це організація, що випливає з необхідности природи і змагає до скоординування для загального добра розбіжних громадських елементів. Звідсіль гін новітньої держави до уодностайнення суспільних чинників, гін тим сильніший, чим більша суспільна анархія, викликана приміненням індивідуалізму у практиці. Одначе цей гін набирає іноді нездорових форм. Вмішування держави, посунене поза межі, вказані фактичною необхідністю загального добра, доводить до мертвеччини.

Так повстає головна суспільна проблєма — віднови посередніх звен між одиницею і державою, звен, що одиницям дали би необхідну самостійність, а громадянству необхідну моральну єдність.

3. Джерело цього лиха бачить Пій XI у царині моралі.

Початок нинішньої доби суспільного і господарського життя зійшовся з тією духовою течією, що проповідує незалежність збірного життя від норм незмінної моралі, що господарське життя піддавала виключно діланню т. зв. господарських прав, що суспільне життя вважала за вислідну збірної громадської волі. Наслідки цього відірвання збірного життя від незмінчивих норм християнської моралі жалюгідні.

Прийшов поворот до поганських поглядів на господарське життя. Право власности признали правом виключного вживання і надуживання. До людської праці поставились як до товару. Жадоба користей заволоділа господарським життям у невідомий досі спосіб. Щез також правдивий погляд на громадянство. Легко погодилися з думкою, наче б то боротьба кляс стала регулятором суспільного життя і ладу та в наслідок цього неначе б то — згідно з підставами сучасного правного позитивізму — збірна воля, ц. є. чисельної більшости суспільства, стала остаточним джерелом влади і права.

Пролєтаризм мас і анархія продукції в господарському життю, боротьба кляс і занепад поваги держави у суспільному житті — ось які наслідки розділу між християнською мораллю та публичним життям.

III. Шлях обнови.

Запанувало загальне переконання, що сучасний стан не вдержиться і що треба основних реформ. Але — яких?

Прихильники господарського лібералізму накликують до повороту до його „чистих" засад з-перед століття. Одначе цей поворот і неможливий, і небажаний. Лібералізм — це головний виновник нинішнього хаосу та побіч цього доказав у безсумнівний спосіб свою нездібність у кермуванні збірним життям.

Хибна також і друга розвязка: колєктивізм, проповідуваний соціялістами. Він чужий людській природі та може вдержатися тільки насильством. Крім цього ані один, ані другий напрям не дає розвязки заторкнених вже вище питань. Натомість їх розвязка можлива на грунті засад енц. „Quadragesimo anno", з яких можна вивести ось які більш подрібні вказівки.

1. У сучасній дискусії на тему реформи ладу переважає зацікавлення суспільно-політичним життям і його майбутніми правними формами зі шкодою для господарського життя і необхідних у тій ділянці реформ. Особливо, коли мова про обнову господарського життя, треба звернути увагу на необхідність ліквідації пролєтаризму.

Пій XI підкреслюючи несправедливість сучасного розділу власности і способів поділу суспільного доходу, що довів до пролєтаризації мас, пише: *„Треба рішуче і завзято іти у цьому напрямі, щоби хоч у будуччині відбувався справедливий розділ витворюваних дібр так, щоби тільки у слушній мірі вони збиралися у руках багатих людей та щоби широкою струєю розходилися серед працівників"*. А врешті заявляє: *„Хай ніхто не обманює себе: тільки ціною рішучого і безпроволочного здійснення тих засад можна буде вратувати перед переворотом лад, мир і безпеку прилюдного життя"*. Папа подає тільки загальні вказівки. Обовязок людей науки і практики розробити ті засади і вказувати конкретні шляхи.

Перш за все треба виключити всякі революційні і неморальні засоби як: соціялізація усіх продукційних дібр, конфіскати чесно придбаних маєтків і т. п. Дальше треба розріжнити власність хліборобів від промислово-торговельної. Увласнення мас безземельних або малоземельних повинно відбуватися у розмірах, можливих до переведення, передовсім на шляху доцільної господарсько-суспільної політики держави, якій також енц. „Quadragesimo anno" признає право обмежувати власника у користуванні власністю. Однак примусове вивласнення великої власности треба вважати засобом остаточним і обумовленим слушним відшкодуванням та потребами національного господарства. Увласнення промислового пролєтаріяту може піти у напрямі акціонаріяту праці, уділу робітників у прибутках, широкої акції будови домів та творення робітничих кольоній, продукційної кооперації і т. д.

Коли мова про потребу тих реформ, треба зазначити необхідність згоди суспільности для успішного переведення тієї переміни, що так глибоко іде у нинішний лад. Переміна повинна здійснитися не як здобуток одної суспільної кляси на другій, але як вислід природної еволюції суспільно-моральних понять.

Реформи домагається не тільки устрій власности, але і ціле господарське життя. Ми є свідками — каже Пій XI *„як не тільки саме багацтво, але також величезна сила і деспотична господарська влада зосередилася у руках небагатьох"*. До цього довела необмежена вільна конкуренція. В інтересі загального добра треба протиділати цьому поневоленню господарського життя, —на

що так жалується Св. Отець — шляхом фахової й обєктивної контролі, створеної відповідно перебудованим суспільним ладом.

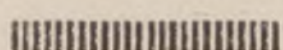
2. Перебудова суспільного життя повинна йти у напрямі надання громадянству признак „суспільного організму“ (як каже Пій XI). Тому треба побороти пануючу сьогодні клясовість та ввести у суспільне життя солідаризм. Воно може здійснитися шляхом зорганізування цілої суспільности у корпораціях на професійній основі та шляхом вивінування корпорацій у компетенції, як в обсягу чисто суспільних, так і господарських справ (контроля і порядкування продукції, виміни і конкуренції, полагодження конфліктів праці, ведення суспільних обезпечень і т. д.), одначе завсіди під опікою і наглядом держави. Ідучи тим шляхом можна би побороти сучасну анархію господарського життя та повернути його русло до правильної мети завдяки відповідно зорганізованому громадянсту.

3. Пій XI каже, що до правдивої обнови суспільного ладу *„дві річи необхідні: реформа установ та направа обичаїв“*. Перше — це завдання політичних чинників — у першій мірі держави. Друге — це завдання громадянства. Суспільство може виконати це завдання тільки тоді, коли матиме потрібну ідеольогію, що зуміє виховати населення в дусі нових інституцій і опісля цей новий лад вдержати. Коли осуджуємо ідеольогію індивідуалістичного лібералізму та ідеольогію колєктивізму, треба іншої ідеольогії. Може нею бути тільки ідеольогія католицької суспільної етики. Її солідаризм щасливо вяже права одиниці з правами громадянства, потребу авторитету з домаганням особистої свободи, індивідуальні права власности з її обмеженням в користь суспільности, він іде у парі зі загально відчуваною потребою єдности громадянства при одночасному забезпеченні самостійности посередніх форм між одиницею і державою.

Переклав
М. К.

Post scriptum. Звертаємо увагу читачів, які ближче цікавляться тими справами, що сьогодні таку вже модну справу корпораційної перебудови громадянства, про яку говориться і в цій статті, підніс в українській політично-суспільній літературі пок. В. Липинський ще у 1919 р., коли про нинішню кризу навіть ніхто ще не думав. В. Липинський дав у своїх „Листах до Братів Хліборобів“ глибоко передуману критику політичного і господарського лібералізму та створив ідеольогію нової клясократичної держави, що — як сьогодні бачимо з подій в Італії, Німеччині й Австрії та з енц. Папи Пія XI — стала політично-суспільною формою майбутнього ладу. Ідеольогія В. Липинського відзначається глибоко християнським характером і тим основно ріжниться від фашистівського і гітлєрівського корпоративизму. У цьому самому дусі видержані і праці спадкоємців ідей В. Липинського — Братчиків-Клясократів Монархістів.

М. К.

Василь Кучабський.

„Ein Volk aus Kind und Greis".

Антін Крезуб, **Нарис історії українсько-польської війни 1918—1919.** Видавництво „Червоної Калини"· Львів 1933. Ст. 179 мал. 8⁰.

Є це перша спроба зясування цілости українсько-польської війни з 1918—1919 років, бо досі друкувалися лиш більше чи менше вартісні причинки і матеріяли до поодиноких вирізків отієї цілости — здебільша спомини. Цьому ж авторові належить уже цілий ряд менших праць, друкованих у ріжних наших періодиках, зокрема збірка нарисів з життя повстанців Великої України п. з. „Партизани". Найліпші з усіх цих праць — це критичні аналізи декількох поодиноких боїв і операцій зі становища воєнної тактики. Симпатично вражають в цих аналізах дві речі: старанність досліду і спокійний, річевий спосіб викладу, під яким вичувається дійсний вояцький дух: розуміння війни як дуже природної справи, про яку нема потреби писати з особлившою бомбастикою й сентиментальною екзальтованістю, бо це є споконвічне заняття мужів, в разі потреби битися збройно, і то битися добре, з цілком спокійною готовістю гинути на полі бою.

Цей добрий вояцький дух слідний теж і в обговорюваній тут праці. Тому її найліпші частини — це описи самих воєнних операцій. Виклад тут ясний, прозорий, ядерний, якому недостає лиш одного: схоплювання суті цілости стратеґічного положення обох воюючих сторін, в наслідок чого вправді видно поодинокі бої, але не видно війни. Виїмок у цій ядерності викладу творить лиш одна — але ж бо на жаль *найважніша* — частина перебігу польсько-українських боїв, а саме Грековська офензива. Вона була — поруч польського повстання у Львові в листопаді 1918 — одиноким *дійсно великим* войовницьким зусиллям з усієї українсько-польської війни, але зясування якраз цього найважнішого, бо найбільше героїчного менту тієї війни вийшло в обговорюваній тут праці мляво. Поясняється це тим, що автор обговорюваної книжки не використав польської праці Hupert-a „Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia", важної тим, що вона спирається на оригінальних споминах ґенерала Грекова, котрі зберігаються в історичному архіві польського Генерального Штабу.

Спрямування зору на зовнішний хід подій, але брак зору для сукупности й цілости життя власної країни й сумежного з нею світу робить за те обговорювану тут працю слабкою, схибленою, невдатною в її цілій *політичній* частині, всеодно чи мова в ній про політику в Австрії, чи про внутрішно-політичні перевороти на Україні, чи про такі справи, як нпр. інтервенція ґенерала Бертлємі або політика Антанти відносно України. Правда, від популярної праці, і то праці, якої вже самі невеликі розміри унеможливлюють занадто глибокий дослід,

годі вимагати, щоб вона давала якісь особливші відкриття й пізнання. Але все ж слід навіть від популярної й розмірами невеликої праці вимагати правильности осуду, хоч би й осуду в двох-трьох словах. Первопричиною ж схибленości цілої політичної частини книжки, тут обговорюваної, є брак державного способу думання, — є зовсім механістичне розуміння держави як факту одної лиш технічної „зорганізованости" народу, а не в саму найпершу чергу як факту *духовости* якогось народу. Не з кожним народом можна державу збудувати, — це є дуже просте сформулювання цілого досвіду українських визвольних змагань з 1917—1920 рр. В цьому простому сформулюванню міститься ціла безвість *вимог* до свого власного народу. Вимоги ж, ставлені до себе самих, — це є чинник, і то одинокий чинник, підйому. Чим більші ж оті вимоги — тим більша можливість великих, переломових досягнень народу. Щоб вояк великого доконав, треба від вояка вимагати великого, — це є максима виховання героїчного вояка всіх часів. Але це речення залишається в силі не лише в відношенню до війська, але й до цілости народу. Правда, щоб ставити вимоги до себе і щоб оті вимоги здійснювати, — на це треба характерів, треба здатности до великих зусиль, сили волі. Що ж вдіяти і чого великого довершити з народом, який — говорячи за St. George-м — не має ні юнаків ні мужів, бо є лиш „ein Volk aus Kind und Greis"?...

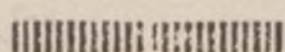
Тимчасом навіть українські люди вояцької породи — до яких без сумніву належить автор обговорюваної тут праці — все ще не мають або сміливости або достаточної вдумчивости, щоби глянути отій твердій правді в вічі. Їм все ще видається, що ніби то з таким українським народом, яким він був у 1917—1920 рр., можна було збудувати свою державу, коли б лиш комусь — якійсь „сильній індивідуальності" — вдалося було видумати якусь достаточно хитру закордонно-політичну комбінацію, або й навіть — що гірше! — коли б загал видав був з себе достаточну скількість людей чекістської породи, щоб „застрашенням" ворожої частини населення України уможливити „організацію" власної „держави", під якою український механіст розуміє по суті — апарат поліції. Ця механістична плиткість осудів, ця недостача дійсного державного способу думання — це й є те, що ще й нині робить пропащими всі досвіди наших змагань у 1917—1920 рр. для виховання якогось досконалішого, ніж у тому часі, українського народу на будуче.

То ж даремно шукав би хто в обговорюваній тут книжці відповіди на питання, які були сутні причини упадку України в 1917—1920 рр... нема в ній вгляду в те, що усі сторінки життя народу себе взаїмно обумовлюють: що зовнішньо-політичне положення народу залежить в значній, інколи рішаючій мірі від його здорового або розложеного внутрішньо-політичного положення, що функціонування запілля армії, і навіть хоробрість або нехоробрість поодинокого вояка, є за-

лежна від цілости стратегії якогось народу, а стратегія в свою чергу від політики, політика ж від характеру духовости народу, і вкінці, що духовість загалу, а з тим і вартісність або безвартісність низів народу залежить від якости *найвищих* — а не популярних — досягнень народу, себто від якости його передових верхів, при чому під верхами розуміється не лиш політиків, генералів, чи організаторів, а ще й мистців у нематеріяльній сфері життя народу, а в матеріяльній усіх тих, хто творить економічну силу народу. Що все це не функціонувало на Україні з 1917—1920 рр. і що в тому й була вся сутня причина нашого нещастя — про це не можна довідатися з обговорюваної тут книжки ні слова; максімум політичних пізнань цієї книжки, це речі в роді спроваджування остаточних причин невдачі то того, що зле функціонувало запілля, або що не було доброї полевої жандармерії. Але таких — частинних і дуже поверховних — пізнань чейже дуже замало. Отже вся книжка є зі становища розросту державної здатности нашого народу — реакційна. Вона стоїть на давно вже самим ходом подій на Україні запереченім становищі, що ніби то для здобуття власної держави вистарчає „національна свідомість" ну і всякі інші субєктивно-психічні речі в роді „хотінь" і „емоцій", підчас того, коли всі ці субєктивно-психічні речі самі по собі до цього ще невистарчають, бо крім них і навіть поза ними треба ще й обєктивної здатности людей державу творити, а не лиш її „жагучо хотіти". Є „хотіння" субєктивної мрії й фантазії — це „хотіння" ілюзоричні, які нічого спільного не мають ні з волею ні — мимоходом говорючи — з таким модним словом як „волюнтаризм", — і є дійсні обєктивні хотіння: хотіння волі, але ці хотіння справжнього волюнтаризму висловлюються не плеканням „емоцій" і емоціонально-фантазійних „хотінь", тільки ставленням твердих вимог до себе і здійснюванням цих вимог максимальними досягненнями *творчости* на всіх можливих ділянках національного життя. Тільки ж бувають народи — і це вони й є засудженці на смерть і загладу на тому великому *суді*, яким є історія — які таких справ просто не розуміють, бо в них ділає все що завгодно: емоціональні чи фантазійні „хотіння", тільки не дійсна незломна стихія волі; — народи, серед яких матері не родять ні юнаків ні мужів, в котрих ціле єство пнеться до великих, героїчних вимог, тільки родять „ein Volk aus Kind und Greis". Що ж поможуть тут мрії про „Наполєона", що „хотіння" мати свого „Цезаря"? Не таких народів треба Наполєонам і не таким Цезарям, — і тому даремні оті мрії й нездійснимі ті „хотіння"!..

Як суто реакційна, належить обговорювана тут книжка не до нової, заснованої В. Липинським, державної, — а до давної, так сказати: анекдотичної школи української історіографії. Усе пливає тут по зовнішній поверхні подій — так наче б проста реєстрація самих лиш „фактів" уявляла з себе

вже дійсну історію, — але ніщо не сягає в саму глиб, у саму суть, в саму питому вагу, у сам змисл і значіння реєстрованих фактів. Як з цілої нашої історіографії отого анекдотичного типу — історіографії, якої найвизначнішим представником є ерудит першорядної міри М. Грушевський, — не можна навчитися дійсної живої історії України, дарма що ця анекдотика уявляє з себе вже величезну бібліотеку, — так і з обговорюваної тут книжки по суті не можна нічого навчитися про живу українську історію в 1918—19 роках. Тільки й є з неї всієї науки для народу, щоб міщани Жовкви чи Знесіння знали, що „ось-тут на отих то й отих полях тому стільки то й стільки літ билися українці з поляками, і поляки в цьому бою чомусь то побідили — не знать чому: чи тому, що в них була більша сила, чи тому, що в українців були кепські генерали". Але добре, що хоч стільки науки. Бо могло б бути гірше. Могло б бути так, що в українській мові взагалі не появилася б ніяка праця про цілість українсько-польської війни з 1918—1919 рр. Без уваги на всі хиби політичної частини обговорюваної тут книжки, хиби, які в дечому — нпр. у зовсім кепському зображенню Гетьманщини з 1918-го року (ст. 65) — можна було б у слідуючих виданнях направити, треба задоволюватися принаймні тим, що широкі круги дістають у руки популярний підручник зовнішних воєнних фактів України і що цим все ж плекається память про оті події, — а відомо ж, яке значіння для існування народу має зберігання памяти про минуле.

Др М. Гнатишак.

Нова українська лірика в Галичині на тлі західньо-европейської модерної поезії.

Вступ.

Усі добре знаємо, може і з власного досвіду, що нині віршами майже ніхто не цікавиться— крім деяких, і то не всіх, спеціялістів від літератури. Лірична поезія, мовляв, відійшла від життя, не вміє схопити модерного ритму, не вміє зацікавити нинішньої людини, бо поринає в надто вирафінованих, відірваних від живої дійсности настроях і рефлєксіях. Але цей закид, видвиганий найчастіше т. зв. інтелігентами на оправдання, чому вони не читають віршів, є нестійний. Саме головною рисою новітньої поезії, започаткованої футиристичним зривом, є поворот до життя, є зактуалізування, ба навіть звульгаризування мистецтва за всяку ціну. Нинішня поезія багато сильніше звязана з життям, ніж вірші доби романтизму; а все таки в романтичних часах люди

читали вірші і захоплювалися ними, — а тепер ні. І маю враження, що тут поети самі собі винні. Коли б поезія менше старалася за актуальність, коли б вона жила своїм власним життям, то напевно мала б більше прихильників, ніж тепер, коли сама напрошується загалові.

Серед тих, що не читають віршів, є ще й інші, щиріші люди, які просто признаються, що нової поезії не розуміють. Ну, і на це вже нема ради, бо до зрозуміння поезії треба духово дорости,

Знов інші звалюють усю вину на темпо нинішнього життя. Воно, мовляв, таке скажене, так абсорбує весь час і всі сили, що нема змоги й думати про такий духовий люксус, як поезія. Але на це легко відповісти, що коли у такої людини модерного темпа є час на читання грубих книжок Воллеса і Пітігріллі — то при добрій волі знайшовся б теж час замріятися годину над тоненьким зшитком ліричних віршів.

Наводять люди ще багато інших викрутів, щоби оправдати свою апатію супроти поезії — але все це лише викрути. А справжня причина, на мою думку, ось яка: змеханізоване, наставлене на матеріяльні вартості життя зробило поволі з живої людини — манекіна, який прецизно реагує на всі матеріяльні імпульси, який видосконалює практичну справність мізку — коштом чутєвого фактора душі. У того автомату, що називається модерною людиною, нема ґузика, який за потиском впроваджував би в рух теплу людську душу. Бо місце цієї живої душі узурпував холодний, зтехнізований мозок, на спілку з розіграними нервами. Таким чином поезія серед наших обставин — це неначе чарівна, сріблисто-замріяна квітка, що дивним припадком виросла серед бруку на подвірю закопченої фабрики. І дуже мало тепер знаходимо тих нерозважних одиниць, що з подивом нахиляються над чарівною квіткою і повними грудьми вдихають її поетичний аромат. Ось тому дуже невдячна це річ, говорити в нинішніх часах про ліричну поезію.

Справа стає ще більш безнадійною, коли річ іде спеціяльно про галицьку модерну лірику — бо до зясованих вгорі труднощів загальної натури тут долучуються ще більші труднощі, заключені в самому матеріялі розсліду, а радше в його відсутності.

Але не вважаючи на всі ті фатальні обставини — попробую запровадити слухачів на узгіря, з якого можна буде обсервувати красу чарівної країни поезії.

Підемо всі, навіть найбільш заабсорбовані прозаїчними буднями, навіть досконало засушені в ляборatoріях модерного життя. Приложимо до ока чарівний далековид — не лише щоби він нам відкрив країну казки, але й на те, щоби своїми побільшуючими сочками зробив помітними мікроскопійно малі величини галицького парнасу. Сонце зайшло. Небо прибрало вигляд темно-ґранатового оксамиту, на якому нашиті золотисті, мерехтливі коралики. Астрономічна обсерваторія приладила телєскопи. Починаємо мандрівку поміж зорі поезії, заховані в аморфній масі молочної дороги життя.

Дещо з елєментарної теорії.

Але заки ще вглибимося в нетрі українського поетичного слова, наперед зрекапітулюємо собі дещо з елєментарної теорії. Шкільне правило каже, що вся мистецька творчість, якої матеріялом є слово, ділиться на три великі групи, а саме на лірику, епіку й драму. До цього поділу впродовж віків люди вже так привикли, що він їм видається одиноко можливим і вповні реальним. Умотивування його — це сам творчий процес, це ті психічні фактори й мистецькі засоби, якими автор формує ідею та життя. Коли стилістичні засоби, мистецькі образи, зображення, почування й думки є дійсно лише засобами, потрібними до відтворення або конструкції нарраційної теми, взятої зі зовнішного життя — тоді говоримо про епіку. Коли ж згадані засоби стають ціллю для себе, стають фактичною тематикою твору, а експресія почування або думки головним завданням поета — то це вже лірика. У літературній дійсності ці два моменти дуже часто зєднані, перемішані, — але все таки у практиці можна розріжнити виразну межу між лірикою й епікою.

Ясна річ, що лірика, як один з основних родів поетичної творчости, має для літератури особливу вагу. Вона викристалізувалася з первісного, синкретичного, музично-поетично-мімічного мистецтва — і стала тим елєментом, без якого примішки взагалі ніяка поезія неможлива.

Лірична поезія, позбавлена вже по своїй природі оповідного змісту, цікавої в очах загалу тематики, — є неначе аристократкою у громаді інших літературних родів — і як аристократка, творить свої ексклюзивні форми, замикається у свій, доступний лише духовій еліті світ. Але, з другого боку, піддаючися правилу життєвих контрастів, та сама лірика, за відповідних умовин, пристосовується до рівня та до заінтересувань найширшого загалу, і перейшовши особливий творчий процес, стає народньою піснею.

Західньо-европейське тло.

Уся мистецька творчість, а особливо поезія підлягає розвоєвому законові, який заставляє її йти хвилястим рухом. Чергуються із незвичайною правильністю, хоч у дуже ріжнородних відмінах, усе однакові в своїх основах два способи підходу й мистецького оформлення, а саме спосіб імпресіоністичний та експресіоністичний, виявлені у антитезі клясицизму і романтизму. Impressio і expressio, пасивне сприймання й активна конструкція — ось основний двоподіл, що спричинює розвоєвий рух у рямках літературного життя.

Европа XIX. століття, опанована матеріялістичними ідеями та приземним позитивізмом, була найкращим ґрунтом для буйного розцвіту пасивно сприймаючої поезії імпресій. В часах перших технічних винаходів, які до ґрунту змінювали спосіб життя і поняття про порядок життя у загалу, — фантазія й активний вираз мрії стали непотрібною річчю, бо дійсність сама ставала

фантастичною. Поет-письменник те лише й робив, що отвертими очима дивився на дійсність, сприймав її і сформовував у мистецьких творах. Була це доба реалізму, натуралізму й імпресіонізму — трьох новітніх напрямків пасивного сприймання життя в мистецтві

І хоч характеристичний для XIX. стол. матеріялістично-позитивістичний чинник ще й тепер, по війні, дуже сильно впливає на формування життя, хоч у приватному й прилюдному житті людини щойно зачинається велика боротьба духа з матерією — то в мистецтві, яке майже все антиципує на кількадесять літ хід подій, гостра реакція проти матеріялістично-імпресіоністичного духа почалася вже давно перед війною і розгорілася найсильніше в перших післявоєнних роках. Таким чином мистецтво вказує шляхи життю.

Велика реакція проти переваги напрямків XIX. стол. почалася в літературі декадентськими настроями і символістичним їх оформленням — але в зовсім здецидованому виді вона проявилася вперше у футуристичному перевороті. Футуризм — це неначе романтизм навиворіть. Скрайно романтичним способом накидаються футуристи на старі, закостенілі форми й вартості, у шаленому, хаотично-розхрістаному танку нищать пасивно-сприймаючу психіку, а на перший плян видвигають ще неоформлені, ще пливкі й ґротескові у своїй невиробленості ідеї модерного, емоціонально-волюнтаристичного світогляду. У мертву атмосферу літератури футуризм вносить фермент, рух, життя. Як виключно руйнуючий чинник, футуризм не побудував нічого тривкого. Доба його панування була навіть доволі коротка — скоро він мусів уступити своє місце німецькому експресіонізмові, французькому дадаїзмові, а вкінці надреалізмові. В самій Італії, у своїй батьківщині, футуризм зовсім присмирнів, і тепер вегетує як офіціяльна поезія фашизму. Знова ж у Московщині під іменем футуризму ще й досі знані preріжні новаторські напрямки, пересичені комуністичною ідеольоґією.

Футуризм,так само як і французька його дадаїстична посестра і надреалізм, при всій своїй безформності й анархічності все таки могли похвалитися кількома оригінальними талантами, що під плащиком безглуздих маячінь дають своєрідну фантастику, оригінальну ритміку, а навіть часом глибокий емоціональний зміст. Згадати б хоч німецького поета Курта Швітерса, француза Аполінера, москаля Маяковського, а з українських придніпрянських футуристів Семенка в першому періоді його творчости, а частинно і Шкурупія. Але спеціяльно український футуризм під впливом московсько-більшовицьких теорій скоро виродився у зовсім безвартісну інтелєктуальну акробатику — типово московську „заумность", пересичену більшовицькою аґітацією.

Далеко глибший слід, ніж футуризм, лишила на европейській духовості німецка форма цієї радикальної реакції на духа XIX. століття, знана під назвою експресіонізму. Цей, впрочім дуже неодноцільний літературний напрямок є сильним бунтом

проти пасивного мистецтва, опертого на сприйманню змислових вражінь та на викликуваних цими вражіннями настроях. Характеристична для експресіонізму є активна душевна конструкція, якої джерела лежать у внутрішньому, психічному, підсвідомому світі, а не в змисловій дійсності. Експресіонізм ставить запального борця — на місце холодного обсерватора, поета — на місце дипльомата, патос замісць опису, духа замісць природи, метафізику в місце позитивізму, а волю — на місце розуму. Тому експресіоністи з обуренням відкидають — розуміється, здебільша лише в теорії — льогіку, закон кавзальности, психольогію і граматику, — а на їх місце ставлять незалежного, неконтрольованого інтелєктом духа.

На місце збунтованої, занархізованої матерії, характеристичної для футуризму,—ставить експресіонізм повне знищення матерії, вилущення вільного духа зі шкаралупи матеріяльного світа. Розпускає всю матеріяльну зовнішність у духових напруженнях.

Радикальна протиреалістична реакція, виявлена у зясованих щойно напрямках, в останньому десятилітті почала поволі уступати новому, вже більше творчому, більше позитивному сполученню збунтованої духовости з нормованими розумом змисловими вражіннями. Таким чином повстав т. зв. новий реалізм, або нова річевість — синтеза реалістичного відтворення світа з розпаленою до червона душевною інтензивністю. Є це, і буде мабуть напрямок, найбільше характеристичний для першої половини XX. стол. Спеціяльно на українському грунті ця нова синтеза могла б прийти дуже легко, тому що поруч футуризму існує на Придніпрянщині вже від давна т. зв. неоклясицизм з подібними до нового реалізму тенденціями. Але, на жаль, уся поетична творчість на Придніпрянщині засмічена більшовицькою і протирелігійною тенденційністю, покрита кривавим заревом трагічного вимирання народу — і тому вона не в силі стати чинником, що формував би українську духовість і культуру.

Ось на такому тлі росте і розвивається українська поезія у Галичині. Правда, ніодин з наведених модерних напрямків не викристалізувався виразно на галицькому грунті — ніодин не став чинником, що формував би свідомість і діяльність українських галицьких поетів на зовні. Тóму й нема що дивуватися, бо ж Галичина це такий культурний загумінок, що тут ще й досі незорієнтований загал уважає напр. Тичину за страшного новатора — футуриста, — а ціла теорія літератури пересічного інтелігента заключається у систематичному т. зв. нищенні всяких модерних — ізмів. Але все таки, коли не у свідомості поетів, то бодай підсвідомо всі згадані літературні напрямки безперечно впливали на обличчя нашої нової поезії — і тому без їх пізнання вона була б ще менше зрозуміла, ніж є тепер.

Передвоєнна мелянхолія.

Вихідною точкою при розгляді модерної галицько-української поезії мусить нам послужити стан її у передвоєнних роках і десятиліттях.

Характер т. зв. нової української літератури, починаючи Котляревським, був визначений трьома маркантними рисами. Ці три риси — це етнографізм у описах, мелянхолійність настроїв і романтичний історизм. Чи в рамах невиробленого ще стилістично вірша перших наших письменників, чи у вирафінованих формах поезії безпосередньо передвоєнних років — усюди ці три риси надають тон — і лише великі таланти зуміли піднестися вище. Ці таланти — це Шевченко, Леся Українка і Франко. Тому не диво, що Франкова поезія, хоч і засмічена часовим налетом матеріялістично-соціялістичного світогляду, була угольним каменем під будівлею української модерної лірики в Галичині. Франко випровадив нашу поезію із етнографічно-народовецького загумінка на широкий світ, на воздух, Франко дав їй формальну і мистецьку ріжнобічність, і хоч був зразковим типом поета реалістичної школи, то все таки, проти своєї волі, переміг цей свій реалізм і полинув у своїй ліриці у простори, де вже кристалізувалася модерна поезія.

В останньому десятилітті перед війною галицька поезія, зеленіяна під ніжним крилом Молодої Музи, стояла на доволі високому рівні. Типова для неї була замріяна мелянхолійна настроєвість із натяками на космічний смуток. І так ось напр. Богдан Лепкий був і залишився поетом осінної мелянхолії, — його поезія — це наче шелест пожовклих листків, що тихо спадають на землю — сумно і зрезигновано. Петро Карманський „заколисує свої смутки" та посилає важкі думи „на море тьми", а Василь Пачовський „розсипані перли" нанизує і розпалює хоробливі вогники „Ладі й Марені". Таким же ліриком осінних настроїв був тоді теж Остап Луцький, який, давши по війні ще переклади з Верлєна, Махара й інші — відійшов зовсім від поезії. У рамах своїх настроїв згадані поети Молодої Музи були дійсними суверенами і витворили безпосередно перед війною поезію, яка сміло могла рівнатися з анальогічними поетичними рухами т. зв. модерни у інших народів.

Війна і золотий гомін.

Світова війна відразу перестроїла українську поезію зі щирого, теплого молевого тону — на бляшаний, бо здебільша штучний згук dur. Навіть такий непоправний мрійник і мелянхолік, як Богдан Лепкий, починає барабанити у воєнно-патріотичні літаври — а з військових рядів виростають молоді таланти стрілецької музи. Пресова кватира УСС з рукава сипле військову поезію, годує захоплені маси патріотично-сантиментальними віршами, під акомпаніямент гармат. Промигують, неначе в калєйдоскопі, вірші Купчинського, Чарнецького і других поетів.

Потім приходить кінець війни, наша національна катастрофа — і знов безконечна черга сірих буднів, серед яких починають поволі пробліскувати малі іскорки поезії. Перші сигнали нової поетичної творчости приносить „Золотий гомін", що в 1921. році запізнено прилетів зі степів придніпрянської України і приніс

заблиски модерної, розспіваної поезії визволеного на мить народу. До ансамблю „соняшних клярнетів“ Тичини долучуються й наші рідні, галицькі співці, згуртовані коло „Митуси“. Серед них на перші місця вибиваються Бабій, Бобинський, Купчинський, Шкрумеляк. Повернувши з поля бою — вони тепер нараз починають головну увагу звертати на проблєми форми, присвоюючи собі з творів Тичини техніку новітньої української поезії.

Кожний з Митусівців по свойому перетоплював у слово інтензивне почуття трагізму, що висіло у воздусі. Бабій шукав життєвих контрастів і емоцій, Купчинський далі плекав народолюбні, воєнним романтизмом закрашені пісні, Шкрумеляк розгублювався у масі тем і жанрів — а Бобинський, найбільше уваги присвячуючи мистецькій культурі вірша, — шукав забуття в „ночі кохання“ і в „тайні танцю“, щораз глибше поринаючи у хоробливо фосфоризуюче, небезпечне багно.

Лицем до життя!

А тимчасом кожний рік інтензивного післявоєнного життя приносив нові проблєми, нові зміни. Ідилічне intermezzo l'art pour l'art-изму „Митуси“ довго не тривало. Тверда дійсність вимагала інших пісень. І перша риса, що відділила дальшу фазу розвитку нашої поезії від передвоєнного етапу — це змагання до якнайбільшої актуалізації, це тісне наближення поезії до життя. Самі таки Митусівці виступають із програмовими заявами, які звучать наче маніфести експресіоністичних діячів на заході. Ось напр. один з тих поетів писав тоді:

„Часи естетизму проминули й поезія не може бути колисковою піснею для буржуазних нероб і гимном неврастеніків та декадентів. Нова людина, що пережила революцію, бажає також у поезії бачити революційного духа, а життя вимагає, щоби мистецтво було не гимном смерти, тільки гимном життя і боротьби та віри в ідеал“.

Дальшим симптомом зактуалізування поезії є факт, що поети починають угруповуватися не згідно зі своїми мистецькими поглядами і практикою — лише на основі світоглядової чи ідейної однодумности. І так впродовж цілих 20-их років нашого століття формуються і ростуть три головні світоглядові групи, а саме католики, націоналісти і комуністи.

Першою спробою витворити групу католицьких поетів було зорганізування „Льогосу“, в якому згуртувалися молоді люди, що поставили собі за мету на підкладі інтуітивізму дійти до обновлення католицького духа в поезії. Найважнішим представником цієї групи був Орест Петрійчук, який запрезентувався як поет лише одною збірочкою „Про те, що люблю я“, і дав у ній цікаві формально і наскрізь позитивні змістово поезії.

Належали сюди ще теж Меріям, Семчук, Лімниченко, Сосенко, й інші. На загал, Льогос гуртував людей з дуже гарними інтенціями, але з дуже малими завдатками на правдивих поетів. А шкода; бо талановите і з поетичним полетом подане оформ-

лення цих високих ідей, що лежали у програмі „Льогосу“ могло б довести нашу поезію до правдивого духового відродження.

Окрема група поетів минулого десятиліття — це ті, що гуртувалися коло післявоєнного „Літературно-Наукового Вістника“, якому тон надавав Др. Донцов. У „ЛНВ“ згуртувалися головно еміґрантські письменники, про яких треба б говорити окремо, бо вони творять суцільну ґрупу зі своїми характеристичними рисами. Але теж багато з-поміж галицьких поетів брало участь головно у перших річниках післявоєнного „ЛНВ“; знаходимо там всуміш такі імена як Лепкий, Купчинський, Бабій, Бобинський і т. ін. Згодом у „ЛНВ“ почали вироблюватися і нові таланти — але їхня поезія дуже багато потерпіла від того, що була a priori наставлена на точно означену тенденцію.

З-поміж молодших членів групи „ЛНВ“ — галичан майже ніхто не вибився на чільніше місце. Поети ці, хоч і прибираються в маски націоналістичних активістів — по суті залишаються звичайно добре нам знаними з давніших часів мелянхоліками, і найкраще їм вдаються таки вірші на чисто особисті мотиви. В порівнанні зі згаданою вже групою поетів еміґрантів з „ЛНВ“ — галицькі їхні товариші представляються дуже блідо. Ба що більше, вони часом поринають навіть у формальному й змістовому народовстві XIX. століття — або знова за вияв активізму і патосу вважають віршовану прозу, приперчену неестетичною лайкою.

Незвичайно вбога на творчі сили була та вітка поетичної творчости, яка зросла під впливом радянофільських настроїв. Такі письменники, як Атаманюк, Бобинський або Іван Крушельницький — це типові здеклясовані інтеліґенти, яким зовсім не до лиця з механічно принятими комуністичними фразами. Знова ж серед марксівських поетів, згуртованих коло журналу „Вікна“, не було, крім ще може Тудора, ніяких виразніших постатей. Впрочім ціла радянофільська література належить уже в Галичині до неповоротного минулого.

Замріяні старі панове.

Серед гамору і крику оцих розполітикованих груп, серед штучного патосу і надуманої ідеольоґії, лише рідко проблискували перлини дійсної поезії, і то звичайно чисто особистої. А ще таки найбільше правдиво поетичних настроїв та глибоко відчутих віршів дали, і досі дають, старі діячі передвоєнної нашої поезії. Нехай вони перестарілі, нехай живі анахронізми — але при цьому вони правдиві, глибокі поети, а не позери ані не ярмаркові артисти.

Богдан Лепкий по війні знова повернув до старих своїх настроїв, — ба що більше, від „Осені“ перейшов навіть до „Сльоти“. Так називається його післявоєнна збірка віршів. До останнього часу він не покидає писати — а тому що пише багато, є у нього вірші ріжної якости. Часто стають лепківські настрої вже банальними, а його описова лірика таки дуже часом нецікава — але знаходимо й серед його нових віршів такі жемчуги, як напр.:

Andante Grave.

Дрижучою з жалю рукою
На книжці стару надпись положу:

„Ані без тебе, ні з тобою
Жити не можу“.

Неясне отих слів значіння
Може якийсь читач розгадає.

Минають людські покоління,
Слово триває.

Тужливий настрій осінної еротики сполучений тут майстерно з розумовою рефлєксією, так що цілість робить незабутнє враження. Подібний характер має теж ніжна, спокійна еротика М. Рудницького, убрана у вибагливу форму поезій у прозі, писаних з хистом людини, обізнаної з мистецтвом слова.

Таким чином зразки любовної лірики дають нам тепер старші панове — бо молодші поети здебільша таки дуже погорджують любовними віршами. А надаремне; бо чиста й щира любовна лірика мабуть все належатиме до найкращих зразків поезії.

З-поміж інших поетів старшого покоління відзивається ще часом Карманський; знова ж Пачовський, один з кращих поетів „Молодої Музи“, дав по війні здебільша слабші формально твори, які впрочім до лірики не належать. Поезії на ріжні випадки пише все ще далі Уляна Кравченко, і в деяких зі своїх віршів виявляє ще й тепер небуденний хист.

А знов бачванський поет Ґабор Костельник, який пише теж українською літературною мовою, є може найліпшим нашим майстром фільософічних есеїв, що пореходять часто у форму поезій у прозі та стають зразками незвичайно глибокої рефлєксійної лірики, пронизаної великими християнськими ідеями. Творам Костельника, як поезіям, трохи шкодить їх розумовість, — а часто псує враження надто методичне трактування проблєм і виразно дидактична закраска.

Наймолодші.

Ось на такому тлі, що його все ще розмальовують талановиті представники минулого — починає в останніх роках розвиватися поезія наймолодших. Літературно-видавничі обставини змінилися. На місце „Літературно-Наукового Вістника“, видає Др. Донцов „Вістник“, — а крім того виходять католицькі „Дзвони“.

Серед наймолодших поетів особливу вагу собі зискали дві ідеї, а саме католицька і національна. Ця друга у більшості переважає, так що її молоді поети ставлять як програмову вивіску над своєю творчістю. Оці саме поети, що спершу творили обєднання „Листопад“, а також молодші, тепер пробують гуртуватися коло скромного журналика „Дажбог“.

У першому числі „Дажбога“ зясована дуже ляконічно, одним реченням, програма цього нового поетичного руху; та програма звучить: „Обєднання поетів молодої ґенерації, націоналі-

стів". Зате далеко більше, ніж це сухе проголошення, каже про духове наставлення наймолодших сама їхня поезія. Ось напр. один з них, Кабарівський, так пише в свому вірші, присвяченому пяністові Савицькому:

Грай ще, грай ще — в одних розвієш мрії,
А другим вкажеш шлях до жертви і посвят.
Тоді дівча забуде соловя,
Юнак Перуну серце в дарі дасть.
Тоді — гляджу — батави у розгоні,
Десь перші рани, вітер зойк несе,
Бадьорий чвал, шаблі в міцних долонях,
Грай ще, грай ще — грай боєвих пісень!

Отже, як бачимо, наставлення антисубєктивістичне, асентиментальне, волюнтаристично-боєве. До цих молодих, життєрадісних людей, що саме так розуміють поезію, зачисляє „Дажбог" Антонича, Завадовича, Кабарівського, братів Курдидиків, Лопушанського, Ярого й ін.

„Сонети і строфи".

Але таки найвизначнішим репрезентантом тої поезії є поет, що тримається неначе осторонь від організованого літературного життя — Богдан Кравців. Після збірок „Дорога" і „Проміні", на яких ще лежить знак студентського дебютанства, дав цей поет у останньому році вязанку „Сонетів і строф", у котрих крицево оформлені тюремні переживання вражливої ніжної по своїй суті, але вбраної в панцир людини.

Ґенеза цих поезій Кравцева виявлена ось як у одному з його сонетів:

Як дні невольні, горді до загину
нам спалює жага огнянокрила —
то з вільних снів, що ніч у надрах скрила,
з тривоги дум і рук, що прагнуть чину,

знечев'я повстаєш в якусь хвилину,
затвердле, мов руди сирої брила, —
і в глибах душ як в челюстях горнила,
тебе палаєм, плавимо без впину —

і ти пливке, розсяяне і щасне
рябтиш огнями, мінишся барвисто
і світ займаєш полум'ям чудово —

і вмить, коли вже пал потухне, згасне,
то в грудку криці ціпенієш чисто:
ясне, холодне і таємне слово.

У більшості його нових віршів є ця крицева твердість і сила — але це не є ціла суть його поезії. Бо проявляється нераз у ній, неначе проти волі автора, теж розіспівана, замріяна душа людини, що бажає світла, життя і щастя. Найбільш характеристичний для тої ділянки творчости Кравцева вірш став уже популярним — і він своєю мистецькою силою дійсно вартий пильної уваги:

То часом в померках темничних
під вікнами навшпиньки стану
і бачу сонця плат на мурі
і клапоть зелені каштану.

Із обширів залитих сонцем,
з гаїв зеленого розмаю
з мойого вільного багацтва —
ті клапті все, усе що маю.

На загал, Кравців одинокий з-поміж найновіших поетів активістів, що на першому місці ставлять патріотичні відрухи душі, зрозумів цю підставову правду, що і для такої поезії потрібні не грімкі фрази та кличі, — лише глибоке особисте переживання, поетична душа й гаряче серце. Щойно тоді, коли ідеали автора стали нероздільною частинкою його „я", перетопилися в горнилі чисто особистих терпінь і переживань, — щойно тоді він зумів дати правдиву, чисту поезію, яка не має нічого спільного з надуманим патосом більшости наймолодших поетів. Дорогою особистого терпіння дійшов Кравців на вершини поетичного слова, приступні лише правдивим мистцям. Та з другого боку — сумним знаком часу є факт, що той сам правдивий поет Кравців не встидається явно проголошувати, що... не хоче бути поетом.

Чи літературні ефемериди?

Переходимо до інших наймолодших поетів — до людей мало кому з ширшої публики знаних; людей, про котрих навіть невідомо, чи не є вони звичайними літературними ефемеридами. Але серед них, безперечно, знайдуться одиниці, що таки вироблються на дійсних поетів та здобудуть собі місце в нашій літературі. На перші місця серед них, покищо, вибиваються два: Антонич і Кедро.

Перший з них — Антонич — дебютував у 1931. році збірочкою „Привітання життя", в якій виявив себе добрим обсерватором та вмілим конструктором описів, схоплених у карби поетичної форми. На загал поет показується тут типом обєктивістичним, який навіть у ліриці ховається зі своїм „я" і звичайно обмежується до ствердживання дійсности та лише до посереднього виразу патосу душі. На це вказує не лише структура, але й тематика цих віршів, у якій визначну ролю грає спорт і модерна техніка. Але так і видно, що молодому поетові не під силу ця обєктивна поезія життя, що він не має ще потрібного почуття естетичної міри та не вміє вложити в ці образи інтензивного душевного змісту. Зовсім уже інакше справа представляється у багатьох віршах Антонича, друкованнх у журналах — а особливо багато дійсного душевного тепла, врізьбленого у форми вірша, знаходимо в циклю релігійних поезій Антонича, поміщенім у „Дзвонах". Ось напр. таке „Veni Sancte Spiritus" дає вже відчуття дійсної, глибоко поетичної, хоч і суворої душі поета:

Прийди, прийди до мене, Голубе Святий,
ясними крилами заграй понад моїм столом,

наповни серце щастям янгольської повноти
та хорони мене перед безсилля злом.
Угору голову похилену в утомі
знад жовтих фоліянтів, знад паперів піднесу,
у серці, наче у пергаменовім томі,
раптово відчитаю вогняну Твою красу.
Безмежжа відчуттям налий ущерть, докраю
мою приземну душу вкриту пилом мов дорога,
та не бажаю передсіння раю, бо я знаю:
страшна, страшна це річ живим упасти в руки Бога.

Поет поволі забуває своє хлопяче серце, буйно розхитане модерним романтизмом аеропляиів і спортових рекордів — та стає дозрілим мужчиною з глибокими очима, зверненими у бездну людської душі. У вірші „Confiteor“ Антонич каже:

Я боровся із Богом завзято,
не хотів похилити чола.
О, життя мого щедра розтрато!
Пишна гордість мене за собою вела.
Пишна гордість, зухвала та сміла,
полонила мене, обіймила в кліщі.
я співав боготворення тіла
та благав його: визволь мене від душі.
Лиш на власнім безумстві опертий,
я бажав увесь шлях перейти тільки сам.
Без хитання в наближення смерти
навіть небо відштовхував, пяний життям.
А сьогодні я спілий, мов літом,
покінчив молодечі штукарства і герці,
погодився із Богом та світом
і знайшов досконалу гармонію в серці.

І хоч у цих строфах тріскотить місцями щось сухе, протипоетичне, — то глибоко відчутий ідейний зміст дає запоруку, що поет, який ще не вповні знайшов рівновагу між думкою і словом — усе таки до тої рівноваги й гармонії прямує. А вже у дійсну країну поезії веде Антонич читача там, де на місце розумових конструкцій і чуттєвих глибин — стає барвиста гра фантазії. Напр. ось один образ з його Різдвяного вірша:

Зорі — на тарілці хмар розсипана кутя.
Місяць — на ялинці неба золотий горіх.

Другий поет, що вибивається понад загальний рівень — це Ростислав Кедро, який мабуть уважає себе спеціялістом від сонетів. На ділі ці його сонети, хоч і звичайно досить уміло скостpуовані — не збагачують майже нічим поетичної мови і стилю української лірики. Нема в них того невловимого, що називаємо модерністю в поезії. І коли Кедро й має деякі вигляди на позитивний розвиток свого таланту — то в кожному разі не в ділянці поетичної форми, лише в царині думок та ідей. Він — наскрізь здорова, льогічна, наскрізь позитивна натура. Часом у нього відчувається якась стихійна, примітивно-натуристична, здорова поетичність, — як ось напр. у „Веснянім сонеті“:

Поплили мряки геть і розцвіли вже лози
Тай розливають скрізь ті пахощі душні

І дзвонить жайворон у ясній вижині,
А на пільних стежках сліди русалок босі.

Із синяви небес падуть перлини-роси
На бори і луги, на килими лісні
І вітер прилетів на спіненім коні
Тай торгає в гаю беріз розвійні коси.

А там вільні поля вкриваються густими
Пасмами свіжих трав і тягнуться у даль,

Там клекотить потік і вітами буйними
Смереки хиляться понад пільний хрусталь,

Там далечінь ховається в імлі,
Тут леготи хмільні весняної землі.

З-поміж інших поетів того покоління згадаю ще Івана Черняву, автора доволі талановитої, але канібальської, з нерозвагою гімназиста написаної повісти „На Сході ми“. У своїй збірці поезій „Ступіні“ дав цей автор багато слів, трафаретів та фраз — але мало дійсної, глибокої поезії. Цей молоденький поет став безперечно жертвою надто скорого розвитку своїх духових сил, яких рання молодість не зуміла опанувати та оформити.

Далі, молодий поет Ярослав Ярий у тоненькому зшитку своїх віршів кликнув: „Відчиняю вікно!“ — але у цьому вікні нічого читачеві не показав, крім розпливчатої, неоформленої імли.

Богдан Кабарівський вибрався „Стрічками в життя“, але покищо не виявив сил до такої подорожі.

А за згаданими тут молодими людьми, що хотять бути поетами — іде оцими стрічками в життя ціла фалянга інших. Проломлюють більше чи менше поетичні стежечки то в окремих збірках, то у журналах — але для постороннього глядача творять ще покищо невиразну масу, з якої важко було б виділити якусь сильнішу постать. Отак загальний тон нашої сучасної поезії — це сіра далечінь. Лише щонедавно блиснув на тому одноманітному тлі ще один сильний талант.

„Барви і лінії“.

Коли Кравців дає найінтензивніші вияви особистого й національного почування, заковані в форму поетичного вірша — то цей новий поет, Святослав Гординський, зовсім навпаки, на перше місце ставить саму поетичність, сам артизм, не наповняючи його якимсь одностайним, глибоко продуманим і прожитим ідейним або чуттєвим змістом.

Гординський мистець, маляр, свідомо ізолюється від цих настроїв, що панують тепер у нашій молодій поезії — і просто конструує поетичним словом свої „барви і лінії“, не турбуючися цим, щоби дати у своїх віршах правдиву, живу людську душу. Гординського, як типового поета-інтелєктуаліста, більше інтересує розумовий сенс й артистична досконалість, урбаністична та екзотична для нас тематика й словна вишліфованість поезії, ніж її духова й емоційна сторінка. Таким чином Гординський став найдосконалішим виразником модерних передучора на заході інтелєктуалістично-річевих тенденцій у поезії — але більше

не дав нічого. Він є одним з найбільших віртуозів поетичного слова — але віртуозом, що холодними пальцями торкає струни душі та не може добути з них найглибших тонів радости й плачу.

Поезія Гординського майже ніколи не виходить поза рямки артизму, у ширші простори Духа й Ідеї. Цей артизм — це сила його поезії, але одночасно і граничний камінь, поза яким вона переміняється в безсилля.

Висновки.

Ось так, пробиваючися нетрями хаосу слів і фраз, ми промандрували простори найновішої української поезії в Галичині. На прикінці цієї мандрівки — ми свідомі, що не вспіли розмотати всіх нетрів модерної духової джунглі, та не усвідомили собі ясного, повного образу. Це, зрештою, при браку історичної перспективи покищо зовсім неможливе. Тому з конечности треба було залишитися в рямках цих загальниково накинених критично-описових імпресій, що зовсім не можуть претендувати ані на повноту, ані на обєктивність. А все таки — і з того загального образу визначуються головні контури, які дають нам змогу поробити навіть деякі висновки, — що правда, лише дуже загальникові.

Переглянувши розвиток української поезії в Галичині за останніх 20 літ, мусимо ствердити, що на її сірому тлі виріжняється лише дуже небагато високо талановитих постатей. На загал можна запримітити, що більше поетичної інтензивности, ніж у наймолодших, знайдемо у старшої й середньої ґенерації, а головно в тих творах, де на перший плян виступають чисто особисті мотиви. Наймолодша ґенерація, одушевлена великими етичними й національними ідеалами, та навіть часом більше вироблена формально, — на загал не має в собі того, що можна б назвати душевним теплом. І у молодих поетів найкраще і найщиріше виходять ті їхні поезії, що пливуть з особистих душевних переживань, — а не ті, де на перший плян виступають ще не зовсім перетравлені суспільно-національні елементи.

І це зовсім зрозуміле, бо лірика є передовсім образом внутрішних, особистих духових моментів у житті людини. Не хочу тим сказати, що поет-лірик має бути виключно субєктивно наставлений та що має замикатися у вузьких рямках свого „я“. Ні, навпаки, лірика може стати дійсно життєвою лише тоді, коли поет виражатиме такі почування, що будять відгук у психіці загалу. Поет-лірик може і повинен висловлювати та оформлювати етичні, суспільні й національні ідеї — але тільки в тому випадку, коли ті ідеї у нього випливають самозрозуміло з його власних, чисто особистих переживань.

Потреба виразу цих ідей у правдивій поезії мусить бути внутрішньою конечністю для автора, а не відгомоном суспільних чи національних потреб даної хвилини. Всяка суспільницька актуалізація, навмисне переводжена та грубими нитками шита,

обезвартнює поезію, впроваджує в неї штучний холод, бляшаний патос і кривлення душею. Поезія сходить зі своїх вимріяних висот — на рівень публіцистики. І саме це, здається мені, щораз більше грозить нашій наймолодшій ліриці взагалі, а головно її менше талановитим представникам. Якщо молоді поети хочуть урятувати правдиву поезію перед занепадом — то вони мусять перестати думати про своє суспільно-національне післанництво, — очі свої мусять відвернути від життєвої суєтливости, а звернути їх у глибину своїх душ. І якщо в серце такого поета дійсно органічно вросла свідомість того етичного чи національного післанництва — то поезія його напевно буде по своїй суті не менше суспільницька, ніж тепер — хоч по формі та змістові буде вона більш інтимна, більш особиста.

Великі наші ідеали вічного Добра, Краси і Правди, великі наші обовязки як людей, християн і українців, засяють у поезії в повній своїй силі щойно тоді, коли вони перетопляться в горнилі живої, душевним теплом овіяної індивідуальности поета. До такої поезії нам слід прямувати.

||||||||||||||||||||

Б. Крупницький.

Роля Січі в історії України.

I.

Коли ми приглянемося до розвитку нашої історіографії XIX. та XX. ст., то побачимо в ній два основні напрямки: один— старший традиційно-народовецький; другий — молодший, прояв XX. ст., державницький.

Перший, вийшовши з доби романтизму та відкривши багатющі народні скарби в ріжних ділянках його життя, цілком віддався культові народности. Народ уявляв він собі в сяйві глибокої мудрости і непомильности, в справедливім змаганню за свої права та інтереси. Його поставили на пєдестал, що залишився непорушним впродовж цілого XIX ст. Костомаров, Максимович, Куліш (першого періоду його діяльности), Антонович, Лазаревський, Грушевський вбачали в народності найвищий ідеал, а її змагання до свободи як ultima ratio історичного розвитку.

Найвиразніше висловлює це останній могікан народовецького напрямку — акад. М. Грушевський: „Я був вихований — каже він — в строгих традиціях радикального народовецтва, яке вело свою ідеольогію від Кирило-методіївських братчиків і твердо стояло на тім, що в конфліктах народу і власти вина лежить на стороні власти. Бо інтерес трудового народу — це найвищий закон всякої громадської організації, і коли в державі цьому трудовому народові не добре, це його право обрахуватися з нею“. (Див. Ів. Кревецький, Українська історіографія

на переломі, Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. 134—135, ст. 163). Таке беззастережне освячення народніх розрухів, завжди справедливих на думку Грушевського, стояло і в програмі другого визначного представника народницького напрямку, Костомарова. Хто ж як не він прославляв народні бунти, включаючи й „Бунт Стеньки Разина“ де малював боротьбу московської козаччини проти держави!

Від такого уявлення народности був тільки один крок — і то цілком консеквентний — до зображення козаччини як щиро народнього репрезентанта. Порпаючись в історії козацтва, знаходили в нім історики-народники ту суспільну клясу, яка була виразником народніх змагань par excellence. „Козацтво... було розсадником свободи“, каже Костомаров в одному листі до Герцена (Літературно-Наукова Бібліотека ч. 33. М. Костомарів, Письмо до видавця „Колокола“ з передмовою М. Драгоманова. У Львові 1902, ст. 18). Але з деяким обмеженням. Поки козацтво йшло поруч і в руслі народніх змагань, було воно в цілості своїй, на думку народників, позитивним явищем. Що іншого, коли воно виділило з себе статечну й особливо старшинську верству з її змаганням підпорядкувати собі — в рямках власної української державности — інші елементи українського населення! Антонович — по влучному виразу М. Грушевського — стає з апольогета старшинської козацької верстви, коли вона йде за народом, її суворим критиком, коли вона в державнім будівництві України намагається покласти в його основу свої соціяльні й екононічні прерогативи. Для нього тепер старшина легкодушна і марнотратна, бо змарнувала великі народні сили, вложені в її руки масами. Історик-народник відвертається від цих „дуків-срібляників“, що не схотіли поділитися з масою здобутою волею; його симпатії повертаються до інших, більш демократичних представників українського народу, до відродженої демократичної козаччини Палія, до „останніх і найвірніших синів“ України, гайдамаків (М. Грушевський, З соціяльно-національних концепцій Антоновича, Україна 1928, т. 29, ст. 13—14). Також і Костомаров не ставився прихильно до статечного городового козацтва і старшини (Костомарів, Письмо до видавця „Колокола“, ibid., ст. 21). Взагалі не бачив він в історії козацького періоду ніякого державного змагання, як це влучно зазначує проф. Дорошенко. Богдан Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Мазепа були в його очах або честолюбцями, або репрезентантами інтересів старшинства. Його ідеалом була Запорожська Січ, і її організацію вважав він за найліпше, на що спромігся український народ. (Д. Дорошенко, Огляд української історіографії, Прага 1923, ст. 103). Ще гостріше виступив в обороні народу і простого, рядового козацтва відомий дослідник історії Гетьманщини, Лазаревський.

Цікаво, що Драгоманів, не дивлючись на свій радикалізм, признає в своюму „Пропащому Часі“ вагу державно-національної традиції, знаходить і позитивне в державнім ладі Гетьман-

щини, жалкує, що наші історики демократи і хлопомани чорно на чорно і через те несправедливо змалювали історію державних українських змагань XVII—XVIII ст. (М. Драгоманів, Пропащий час. Українці під Московським царством (1654—1876), Львів 1909, ст. 2. й д.; Д. Дорошенко, ibid., ст. 138).

Молодший напрямок нашої історіографії, державницький являється нам в історичній перспективі як реакція на радикальне народництво: проти бездержавности останнього виставляє він як найвищий ідеал постулят державних інтересів України, проти демократизму аристократизм, проти возвеличення непомильного народу возвеличення окремих геніяльних одиниць, як нпр. Богдана Хмельницького й т. д. Історики-державники, як Липинський або Томашівський, беруть під свою охорону не тільки українську державність в її минулому, але й ті кляси українського народу, які були так ненависні народникам. Особливо торкається це Липинського. Все, чому покланялися народники, негує Липинський. Оперуючи методою антитез так само як і народники, висуває і поглиблює він контрасти, які опановували життя українського народу в його історичнім розвитку, особливо козацьких часів: ліс—степ, плуг—степове добичництво, хліборобська цивілізація—кочова, уходнича анархія, статечне козацтво зі старшиною й українською шляхтою — степові козаки, низовці і маса народу, що йде за ними, — це неначе ворожі сили, світлі і темні, що надають напрям історії України козацьких часів: на одному боці стоїть все позитивне, творче, корисне; на другому — все неґативне, руїнницьке і шкідливе. В одному місці своєї „України на переломі“ (Відень 1920, ст. 94) каже Липинський так: „Доки в цій боротьбі між плугом і степом головну ролю з українського боку грає низова, нехліборобська козаччина та її права рука, анархічна „чернь“ українська і допомога татарська — доти Богдан Хмельницький репрезентував руїнницьку силу степу, а польська Річ Посполита творчу хліборобську цивілізацію плуга... Щойно сформування і перемога на Україні осілої, хліборобської, а разом військової, лицарської верстви творить підставу для будови незалежної від Польщі Української Держави“. Для нього живою, здоровою є хліборобська, „городова“ Україна, а засудженим на смерть низове, общинне, уходницьке і добичницьке Запорожжя (Липинський, ibid., ст. 93).

Здається, і один і другий напрямок не зважили одної сутньої речі: еволюції історичного життя України козацьких часів.

Так дивлячись на справу, спробуємо показати вагу принципу еволюції на історії нашої Січі, тої Січі, до якої так виразно неґативно поставилися наші історики-державники і здебільша позитивно історики-народники.

Яка була історична роля Січі в загально-українському горизонті, що значила вона для нашої державности, — ось питання, яким ми осьтут займемося.

II.

Що уявляє зі себе Запорожська Січ в першому періоді свого існування аж до часів Богдана Хмельницького?

Треба признати, що степ і за часів київської державности, і галицько-волинського князівства, і литовсько-руської держави був чинником ворожим нашій державності. Степ був природньою стихією життя кочовиків-печенегів, половців, татар, опірною і вихідною точкою для їхніх наїздів на Україну та її руйнування. Це не змінилося і за часів козацьких: горе, якого зазнала тоді Україна від татарських нападів, добре відоме. Але разом з тим якраз в цім небезпечнім степу появився той елемент, з якого мало повстати козацтво: тут неначе прийшло до якоїсь синтези між свободолюбивою людністю України і степом, бо і для козаків степ став своєрідною сферою їхнього життя. В степу, недоступнім для ніякої контролі державної влади, „розвивалося козацтво як зайняте, тут організувалося воно в певні, правда — примітивні форми“ (Грушевський, Історія України — Руси, VII (1909), ст. 134).

В цій степовій смузі, на Дніпрових островах нижче порогів, появився з часом, дякуючи ідеї Дмитра Вишневецького, і сталий осередок, Січ. Починаючи з 70-х років XVI ст., низове козацтво зі своїм січовим осередком розвивається настільки сильно, що починає бути значною організованою і сконсолідованою силою, майже незалежною від влади. Реформи польського уряду 70—90-х рр. XVI ст., перші спроби організації козаччини „на волости“ мають значіння і для Січі, бо показують дорогу, якою має йти низова, січова козаччина, аби сформуватися в окрему, правно признану суспільну верству. Навіть з утворенням городової або реєстрової козаччини, дуже і дуже слабенької спочатку, Січ не стає виключним репрезентантом низової, своєвільної козаччини. Диференціяція козацтва на городове, статечне, хліборобське та степове, добичницьке, войовниче par excellence є ще зовсім незначна. Козацтво і тої і другої категорії, напівпривилейоване і непривилейоване, є ще одне, нероздільне тіло; Запорожська Січ — спільна мати обох.

Також і в боротьбі козацтва проти татарської небезпеки, в боротьбі за ліпшу забезпеченість вже здавна оселих українських земель і відвойовання східно-українського пограниччя для культури і оселости, в якій воно з огляду на неспроможність польських державних чинників мусіло вести перед, — Січ, централя козацької сили, грала дуже поважну ролю як опірна й організаційна точка, з якої виходили рядом з урядовими й оборонні і зачіпні акції козаків проти татар і турків. Коли починаються наприкінці XVI ст. перші воєнні конфлікти між польською державою і козацтвом, Січ в силу самого свого положення являється і сховищем після бурі, після невдалої акції проти Польщі, і збірною та вихідною точкою для нового наступу, для нової революції. Ще сили козацтва, що гуртуються біля Січі, працюють

в однім напрямі, ще поділ на реєстрових і взагалі статечних і випищиків, своєвільних не набірає поважного значіння. Але вже в 20-их рр. XVII ст. спостерігаємо деяку еволюцію, яка веде до того, що городове козацтво гуртується скорше біля Києва та Терехтемирова, а непривилейоване, своєвільне орієнтується на Низ. Так і Січ — що далі, то все більше — обертається в революційне огнище, в організаційну точку для невдоволених, випищиків, своєвільних. Маємо з одного боку невелику скількість реєстровців, з другого величезні маси випищиків, яких польська влада радо вживає під час війн і викидає за борт, за правні межі напівпривилєйованого козацтва, як тільки потреба дешевих вояків щезає. Таким чином і інтереси обох ґруп починають розходитися. Вже повстають і конфлікти поміж городовою, напівпривилейованою козаччиною, якій є що тратити, і своєвільною, що готова завжди на кожне ризико. Але є й деяке співділання між двома ґрупами, такого роду, неначе вони поділяють між собою ролі: оборонною тактикою орудують городові, реєстровці, коли треба покірливістю та угідливістю відвертати удари з боку поляків після нещасливого повстання; зброєю наступу користується Низ, що завжди веде перед, коли приходить до повстання на Україні, або й сам його починає. Перші висувають скорше за ціль збереження сил до „слушного" часу; другі завжди пробують, свідомо чи несвідомо, перевернути чужу державність на Україні.

Реєстровці, городові козаки мають безперечні заслуги: це їх репрезентант, славний Конашевич-Сагайдачний головно прислужився до відновлення православної єрархії в 1620 р.; це вони стали в першу чергу воєнною опорою церкви, братств, української культури і національности. Але життєвий імпульс українського життя, інтенцію його народніх мас ліпше відчувають другі. Що раз виходять з Низу, з Запорожжя на нове змагання такі гетьмани як Тарас Федорович, Сулима, Павлюк, Остряниця, Гуня. Січ стає неначе революційним прапором українського народу, очагом для її поневолених синів, орґанізаційною точкою для розвертання їх мілітарної сили. Очі безправних, народніх мас, що не знаходять собі місця в польській державі або не хотять миритися з тим місцем, яке давав їм польський державний лад, звертаються туди, де гуртуються такі ж незадоволені і безправні, вічні опозиціонери, козаки-випищики, козаки „на час".

Такий стан річей, не говорячи вже про приниження реєстровців згідно з соймовою ординацією 1638 р., мусів неминуче вести до останнього розрахунку. І коли він прийшов, то перший удар вийшов з Січі. Січ віддала Богданові Хмельницькому всі свої сили; тут же, на січовій території зробили перші організаційні кроки для народнього повстання на Україні. На цьому спирається глибокий сенс існування Січі. Неначе весь її історичний розвиток змагав до цієї точки, яка була оправданням її безкомпромісовости і радикалізму. В цей момент Січ виконала свою істо-

ричну ролю: без неї навіть не можна собі подумати знесення польської державности на Україні. Січ розвязала українські сили, надхнула їх революційним завзяттям, потягнула за собою весь невичерпаний скарб народньої динамічної енергії. Будувати, встановляти державний лад на Україні їй не судилося. Чому, — побачимо далі.

III.

Інакше виглядає Січ в другому періоді свого існування — від Богдана Хмельницького приблизно до кінця XVII. ст. Січ виразно відокремлюється тепер від України обох боків Дніпра, перетворюється в окремий соціяльно-політичний організм, що живе своїм власним життям, хоч одночасно відчуває себе частиною загальної батьківщини, болїє її життям та приймає активну участь у вирішенню її пекучих проблєм. Звязок її з Ліво-та Правобережною Україною ще дуже міцний. Але ситуація, яка витворюється тут з повстанням української держави, приводить до того, що і роля Січі в загально-українських справах набірає цілком інших рис.

Соціяльно запорожська Січ стоїть на своїх стародавних позиціях, політично ж обертається у вічного революціонера, що руйнує вже не чужу, польську державність, тільки свою власну — українську.

Збудована на щиродемократичному принципі, безнастанно доповнюючись незадоволеним елєментом з України, спираючись на значні маси простого селянства і козацтва, Січ вимагає максимальних соціяльно-економічних забезпечень для народу і дивиться лихим оком на іншу Україну, а особливо Гетьманщину з її перевагою статечного і в першу чергу старшинського елєменту в уряді й установах.

Її політичні претенсії дуже великі: неменше і небільше як надавати Україні своїх гетьманів, на що вкладається чимало енергії, іноді з успіхом (Брюховецький), іноді безуспішно (Сірко). Постійні втручання Січі в загально-українські справи починаються ще за життя Богдана Хмельницького, але залізний гетьман зумів рішучо здусити всякі спроби запорожської опозиції. Після його смерти активізм Січі в загально-українських справах набірає характеру прямо небезпечного, тим більше, що атмосфера анархії і взаїмного поборювання, що повстала на Україні, цілковито розвязувала їй руки. Січ ставала не чинником консолідації, тільки все дальше йдучої руїни. Ми не бачимо її на боці тих гетьманів, що пробували сконсолідувати Україну або обєднати її в одно неподільне тіло, але коли й бачимо їх там, то тільки хвилево, на короткий час. Ідея обєднання України неначе не дійшла до свідомости січових братчиків. Вони не з Виговським, якого поборюють задля „гадяцьких пактів"; вони, в загальному беручи, і не за Петра Дорошенка. „Вони піддержують Пушкаря проти Виговського, Брюховецького проти Сомка, Суховія й Ханенка проти Дорошенка, Петрика проти Мазепи"

(Д. Дорошенко, Нарис історії України, Варшава 1933, т. II. ст. 136), отже людей малих горизонтів, інтригантів і конюнктур-політиків, а не державних мужів. Кінець 60-х та перша половина 70-х рр. показують особливо ясно ті змінливі запорожські орієнтації, що йдуть як в калейдоскопі одна за другою, не залишаючи по собі нічого тривалого. Тяжко встановити, що є провідною лінією політики Січі в другім періоді її існування: чи то система рівноваги поміж Гетьманщиною, Правобережжям, Москвою, Кримом, поляками й т. д., яка вважалася найбільш корисною для неї, чи то власні інтереси Запорожжя як окремого тіла, чи то спеціяльні амбіції й інтерети впливових проводарів Січі — Сірка, Суховія, Ханенка, чи то оборона інтересів звичайного козацтва і народу на Україні, як нпр. в справі знесення „оранд", що було джерелом постійних терть з Самойловичем і Мазепою.

Демократичний устрій Січі, наплив до неї незадоволеного, бурхливого елементу з України давав змогу всім цим ріжнородним тенденціям в той чи інший момент і в той чи інший спосіб себе вповні виявляти. Це робило політику Запорожжя нестійною, з характером хвилевим і непевним. В обставинах руїни Січ залишалася без жадної постійної орієнтації. Вона була зо всіма і проти всіх: з гетьманами Право- і Лівобережної України і проти них не один раз з Москвою і здебільша в характері знаряддя Москви, але й проти Москви; з Польщею і проти Польщі, з татарами і проти татар.

Можливо, ніщо так не характеризує тодішнього Запорожжя, як його найбільш визначний репрезентант, довголітній кошовий Іван Сірко. В його особі сполучилися таланти видатного вояка, некорисливої, справедлевої людини з повною недостачею якогось політичного світогляду, якоїсь політичної програми. Традиційна ворожнеча до татар і турків — от і все, що про нього можна сказати, але й ця ворожнеча не стримувала його від хвилевих союзів з ними. В загальному ж бачимо його у всіх можливих комбінаціях: не було, здається, партнера — українського чи не українського, з яким би він часом воював, часом спільно працював — на шкоду України і в перспективі на будуче на шкоду свого ж таки рідного Запорожжя.

IV.

Звертаємося тепер до третього періоду існування Січі. Що є характеристичною рисою цього періоду і відкіля його починати?

Чи починати його від смерти Сірка в 1680 р., коли активність Січі назовні, постійне втручення в життя України дуже помітно устигають, чи з 1686 р., моменту, коли Москва та Польща заключили вічний мир, що віддав запорожську територію під виключну московську зверхність і тим самим дуже посилив московський натиск на запорожців, чи з 1709 р., коли Запорожжя рішуче порвало з Москвою, чи з 1734 р., коли воно знову приняло московську зверхність, — як би ми не ставилися до

цього спірного питання, признаємо, що на прикінці XVII. і впродовж XVIII. ст. відбувається на Запорожжі процес, який сприяє цілковитому відокремленню його від загального життя України. Запорожжя як цілість перестає втручатися в судьби Правобережної та Лівобережної України, воно концентрує свою увагу на своїх власних інтересах. Також і політична орієнтація Запорожжя тратить свій хвилевий та змінливий характер: замісць орієнтації на всі боки вагається воно до деякого часу тільки між двома комбінаціями — московською і татарсько-турецькою, наскільки взагалі є ще сила робити якусь більш або менш незалежну політику.

Правда, впродовж 80-их та 90-их рр. XVII ст. активізм Січі ще не зовсім щезає: сюди напежать і конфлікти з гетьманами Лівобережної України в справі знесення „оранд", і акція Петрика, спрямована проти Мазепи і підтримана головно низами Січі. Дуже характеристичним виступом, на який спромоглося Запорожжя, був перехід на бік Мазепи в 1709 р. Але вже в цьому акті ми бачимо не тільки патріотичний порив кошового Гордієнка, але й акт самооборони, ведений разом і запорожською старшиною й її сіромахою (див. Василенкова-Полонська, З історії останніх часів Запорожжя, Зап. Іст.-філ. відд. У. А. Н., Київ 1926, т. IX, ст. 281) в повнім розумінню того, що Москва загрожує самому їхньому існуванню. Пізніше, хоч би в справі підтримки гайдамацьких рухів на Правобережжю, видно, що Запорожжя не сміє і не може виступати отверто; допомогу повстанцям несуть окремі представники запорожських низів і це роблять потайки, контрабандою.

Головне те, що Січ, коли брати загальну лінію її розвитку в цім періоді, переходить від активности назовні до оборони. Головною турботою Запорожжя стає збереження власного існування, боротьба за свої права і свою територію. Добра конюнктура часів руїни для Запорожжя минула. Москва не потребувала напружувати всіх своїх сил, щоби утримати за собою Україну, бо з сусідами прийшла до згоди. Гетьманщина приходила в тісній залежності від Москви до нормальних умов життя під проводом таких енергійних гетьманів як Самойлович та особливо Мазепа. Значна частина Правобережжя лежала пусткою. Тим самим ставало можливим для московського уряду зробити натиск і на Запорожжя, обмежити його сваволю та поставити його під деяку контролю. Вже в 80-х рр. XVII ст. повстають заходами московського уряду кріпості на Самарі, Новобогородицька і Новосергієвська, що стають опорними точками не стільки проти татар і турків, скільки проти самого Запорожжя, на початку XVIII ст. виростає на очах самої Січі нове укріплене місто — Камений Затон; після переходу січовиків під московську зверхність в 1734 р. будується цілий ряд московських фортець на запорожській території, з чим запорожці не в силі боротися. А з тим разом йде й урядова і приватна кольонізація, що посувається на запорожську територію, не питаючись ні про права, ні про

кордони запорожські. Ще на прикінці XVII ст. пробує гетьманський уряд захопити деякі надзвичайно родючі землі на Самарі та Орелі для власної кольонізації; з 1742 р. починають осідати на Старій Самарі мешканці миргородського та полтавського полку. А з 1751 р. впроваджує московський уряд чималу кількість сербів на запорожські землі: повстають кольонії Нова-Сербія і Славяно-Сербія, які стоять під безпосередньою владою московських урядовців і чим далі, тим все більше розсовуються в межах запорожської держави. Тай зверхня залежність Запорожжя від Москви і Гетьманщини (з 1709 по 1734 рр. від Криму) обовязувала до участи в численних війнах, з якими інтереси Запорожжя не мали нічого спільного, вимагали постійного воєнного поготівля. До того приходила оборона власної території від досить ще небезпечних кримців та ногайців. Ще більше ослабляла сили Запорожжя ота внутрішня колотнеча, яку помічаємо вже на прикінці XVII ст., коли повстання Петрика виразно виявило ріжницю в настроях низів і верхів січового козацтва. Впродовж XVIII ст. входить в силу статечний, заможний елємент на Запорожжю; з часом виділяє він зі себе навіть окрему старшинську верству, й тут то починається боротьба між старшиною і сіромахою, в яку встряває і московський, і почасті гетьманський уряд. Ставиться під знак запитання самі демократичні основи запорожського устрою (див. Василенкова-Полонська, ibid., ст. 311—313).

В таких обставинах не можна було чекати якоїсь зовнішньої активности від Запорожжя. Сили його були занадто звязані проблємами, які безпосередньо торкалися його самого. Треба було боронитися, і Запорожжя робило, що ще в силах було робити: само кольонізувало свої землі, силою викидало чужих, незалежних від нього кольоністів, посилало численні депутації до Москви або Петербургу, аби раз назавжди полагодити справу своїх кордонів, протестувало проти збудовання кріпостей на запорожській території й т. д.

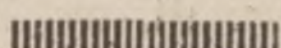
Перехід від зачіпної до оборонної тактики мусів привести і до глибоких змін в самих основах січового життя. Чим більше почувало себе Запорожжя загроженим з боку Москви, тим уважніше мусіло звертати свій зір на власні територіяльно-державні інтереси. Воно зрікалося зовнішньої активности на користь своєї загроженої вітчини. Тим самим відкривалися очі січовикам на сенс інтенсивного розбудовання своїх сил в раменах своєї, хоч і обмеженої автономної державки. Раніше не було потреби для того, бо Січ була вільна, простора і в обставинах руїни майже незалежна. Тому то Запорожжя в другій половині XVII. ст. знаходилося щонайбільше в переходовому стані від замкнутої, воєнної організації товариства до територіяльної держави (пор, М. Слабченко, Соціяльно-правова організація Січі Запорожської. Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права, Київ 1927, т. III, ст. 204 й д.; Д. Дорошенко, Нарис, т. II, ст. 241).

Виразна еволюція Запорожжя в напрямі розбудови власної

територіяльно-автономної держави помітна, починаючи з 1734 р., коли Запорожжя в останне переходить під московську зверхність. Щоби боронити власну країну, щоби протиділати чужій кольонізації, мусить воно дбати про власну кольонізацію. Особливо визначається в цім відношенню останній кошовий Кальнишевський, що ревно дбає про посилення хліборобського населення, залежного від Січі і підвладного їй. Оце стале, хліборобське населення, знане як „підданство“ війська запорожського, є явищем характеристичним і помітним на Запорожжю XVIII ст. Воно стає фундаментом, на якому має базуватися держава. З появою сталої хліборобської кляси, „обивателей“ Запорожжя, його „підданих“ трансформується і січова влада. З органу військової організації, товариства, стає вона владою державною, для всіх верств населення і цілої території. Січ-товариство залишається таким, яким воно було раніше, але його вищі органи — кошовий і загальна військова рада набірають характеру територіяльного. Разом з тим адміністрація, суд, фінанси, органи місцевого управління, які появились як завязь певно вже в другій половині XVII ст., приймають організовані форми державно-територіяльних установ, міродайних як для козацтва так і для „підданих“. Привилейоване становище козацтва підкреслюється тим, що січовій організації належить право управління; крім того її члени несуть тільки військову та охоронну службу на кордонах, не платячи жадних податків, в той час як паланкове населення, піддані, крім вплат до військового скарбу, повинно ще утримувати старшину своєї паланки.

Але й серед січовиків починається процес соціяльної диференціяції, поділ на верхи і низи, помітний вже наприкінці XVII. ст. Еволюція Запорожжя йде в цім періоді тою дорогою, якої не передбачали ні історики-народники, ні історики-державники. Січ еволюціонує так само як і Гетьманщина з тою ріжницею, що цей процес йде тут дуже поволі: помалу виходять наверх значні, заможні елементи січового козацтва; вони виділяють з себе старшинську клясу, яка починає грати визначну ролю в життю Січі, хоч і сіромаха не тратить ще цілком на вазі, хоч і пробує вона майже до самого кінця обороняти свої права, себто і стародавній щиродемократичний устрій січового брацтва. Боротьба ця не привела до виразної перемоги тої чи другої сторони, бо було вже запізно: Січ перестала існувати в 1775 р. Але безперечно, що коли б Запорожжя далі існувало, то воно дало б перемогу своїм значним, заможним елементам, а не сіромасі.

Головне є те, що Січ в цьому останньому періоді свого існування як цілість вже не грає для України якоїсь важної ролі. Січ, зайнята своїми справами і турботами, тратить для загально української проблєми на вазі.

Др. І. Витанович.

Середньовічні манастирі в наших Карпатах.

Ця стаття є одним розділом з більшої праці: „Карпатські провали“, з якої часть видрукована в „Меті“ ч. 00.

Про середньовічні манастирі в наших Карпатах маємо кілька джерельних згадок. Про їх існування свідчать також сліди, що залишились в топографічних назвах. Відтворити їх історію важко, бо джерельні згадки про них доситъ скупі. Знаємо дещо про їх господарську діяльність, але про їх культурно-місійну працю майже нічого. Були вони мабуть переходовими стаціями в дорозі на Атос. Згадується про це й у нашім літописі (під р. 1255 і 1262). Войшелк, син лит. князя Мендовга, зрікся свойого уділу в користь свойого шваґра Шварна Даниловича й прийшов до Галича, рішений посвятитися чернечому життю. З Галича вибрався він до манастиря в Полонині, де ігуменом був якийсь Григорій. Там по трьох літах складає чернечі обіти й хоче йти дальше на святу гору. Король Данило порозумівається з угорським королем, щоби забезпечити йому дорогу через Угорщину. Але не дійшов на Атос, бо по дорозі натрапив на заворушення в Болгарії й мусів вернутися. Не знаємо нічого ближче про манастир у Полонині, трудно навіть сказати, чи був він по цей чи по той бік гір.

Манастирями опікувалися князі й гостили в них часто.

1240 р. манастир Богоматери в Синевідську гостив Данила в переїзді з Угорщини до дому. Людність, що втікала тоді перед татарами, шукала теж прибіжища в тому манастирі. Був він мабуть славний в околиці, відпочивали в ньому правдоподібно частіше в дорозі князі та купці, що переходили гори. За гостину й відпочинок віддячувалися подорожні манастиреві щедрими дарами. При таких нагодах не занедбували мабуть ченці й своєї культурно-місійної праці. Такий манастир був правдоподібно у тих часах у нинішньому селі Манастирець (коло Ліска) при дорозі зі Сянока на Угри.

Своїми початками сягають також тих часів манастирі в Лаврові і Святоспасівський на дністровій дорозі в напрямі ужоцького провалу. Недалеко від них старий манастир в Угерцях на південь від Самбора, коло Дрогобича є нині села Манастир Лішнянський і Манастир Дережицький, на південь від Стрия Манастирець. Печери в Уричу, Розгірчу й Бубнищу зберігають досі сліди монашого там життя. Гошівський манастир існує вже в XVI ст.[1]).

Манастир у Перегінську повстав ще в княжих часах[2]).

На північ від Рожнітова є село Підманастир, а на південний захід місцевість Спас, в околиці Надвірної — Манастирчани, недалеко руїни Скиту Манявського. Пістинь знаний давніше під

---

1) Źródła Dziejowe XVIII_2, стор. 271.

2) Ibid.; порівн. також згадку про нього в „Matricularum Regni Poloniae Summaria“ записка ч. 1304.

назвою Пустинь, а недало в селі Шешорах Урочище, зване Манастириськом.

З документу з 1424 р. знаємо манастир у Косові (нині там передмістя Манастирське). Кн. Свидригайло надає Максимові alias Владові Дорогосинові село Косову з манастирем на ріці Рибниці в снятинській волості і на ріці „Черемошній“ дві поляни Березове й Жабє, з яких дань має бути складана по волоському праву від кожного кметя річно по два гроші [1]).

На Буковині були також численні гірські манастирі, закладані в часах перших господарів, а може ще й в часах галицьких. Найславніший Путна, знаний вже 1465 р., Гомора 1427 р. Лежать вони по дорозі зі Сучави в напрямі присліпського й роднянського провалу.

По угорській стороні зараз коло бескидського провалу є манастир Красний Брод, при дорозі до Сянок. Сягає він мабуть часів Коріятовича, який мав там вибудувати церкву і манастир та надати села Чабини, Суків і Красний брод [2]).

Тому манастереві мав надати угорький король Людвик село Гуменне з околицею аж під самий Бескид [3]).

В 1360 заложив кн. Коріятович манастир св. Николая „pro monachis Ruthenis“, надає йому села „Bobonyche“ і „Lanca“ і десятину зі зборів села „Orozwyg“ [4]). Мав він також заложити манастир Василіян на мукачівській горі, шпиталь і костел для католиків в Берегові [5]). Найчастіше подибуємо топографічні назви, що нагадують давні манастирі в мармароських горах. І так маємо манастир на північ від Гушту над Агою при дорозі на Вишківський провал, Манастир коло Тячова, Монастірея коло Борші. Александер Востоков в описі рукописів Румянцівського Музею [6]) подає хронограф кінця XVII. в., де описаний манастир у Занові: „в землі угорській, в державі пана руського, якому імя Іван, в волості Мармарошу, коло міста Сиготу в горах полонських, над рікою Уель, поміж тими великими ріками і горами стоїть манастир, званий Занів, а в нім церква св. Вознесення і 300 братії. Добра в них паша, сіють просо на кашу... жиють в горах, а овець тримають 1000 і т. д. Опис і економічний стан того манастиря свідчать, що початки його сягають давніших часів. Місцевості Занова, на карті не можна найти, лише в тій околиці є кілька назв. топогрф. „Манастир“. Манастирі наші на південних склонах гір щораз більше були випирані католицькими орденами, поселюваними угорськими королями. Цистерси й Хрестоносьці сиділи в околицях Бардійова, Темплярії німецькі від початків XIII. в. вже є в Мармарощині. Недалеко Землина в Ле-

[1]) Порів. Stupnicki, O monetach halicko-ruskich 154.
[2]) Влад. Терлецкій, Описаніе монастиря краснобродського, Лит. Сборн. 1870. ст. 23—5.
[3]) Ibid. 26.
[4]) Fejér IX_3 196-8.
[5]) Шараневич, Rządy Władysława Opolczyka na Rusi. Bibl. Ossol. IV. (1864) ст. 286—7.
[6]) СПтб. 1872, ст. 766 Nr. CCCCLVII — порів. Наук. Сборн. Львів 1865. ст. 53.

лесові манастир Премонстрантів, заложений на самім початку XIII. в.[1]), дуже скоро розгосподарився. Задержуються в нім часто угорські королі по дорозі на Галичину й надають манастиреві щораз нові посілості, так що простягаються вони далеко кругом не лише в землинськім комітаті, але й у сусідних. Славний був той манастир з управи вина, а руські купці приїздили в ті сторони ще перед заложенням манастиря, як про це свідчить фундаційний документ[2]), яким король надає манастиреві село Залуку, cum libero foro, quod tempore regis Emerici emerat totaliter cum habitatoribus et terra, pro octuaginta duobus marcis a quibusdam mercatoribus de Ruscia venientibus".

Манастирі, подібно як замки, повставали при виходах провалів, при дорогах і стежках, що вели через гори, або недалеко від них. Часто були вони ціллю прощ з одного й другого боку гір, до них протоптувано стежки як до одиноких осередків тодішньої духової культури. Провадили вони більші господарства, продукували на збут і започатковували в горах грошеву господарку. Для подорожних мали вони заїздні доми-гостинниці й при тій нагоді мабуть виконували свою місійну працю.

IIIIIIIIIIIIIIIIIIIII

Др. Марія Струтинська.

Чужі й свої про „Богословію"*).

(З приводу 10-ліття).

(Докінчення; гл. чч. 4 і 5. с. р.).

Ibid. 1930 vol. XVIII—2 num. 61 (De Oriente studia et libri) стор. 236—7. Ir. Hausherr; Opera Theologicae Societatis Ucrain. IV—V. Аскетичні Твори Св. Отца Василія Вел., перекл. з грецького Митроп. А. Шептицький 1929, Львів-Léopol.

Ibid. 1932 vol. XXVI—2 num. 78 стор. 170—173. (De Oriente, documenta, studia et libri). J. H. Ledit, S. J. Bulletin d'Histoire slave. Opera Gr. cath. Academiae Theologicae in lucem prodeunt sub directione Prof. J. Slipyj — Dr Jaroslav Levickyj: De exordiis praedicationis Ucrainorum, Leopoli 1930.

Augsburger Postzeitung 16 Mai 1926: Zum silbernen Bischofsjubiläum des Lemberger Metropoliten. Von Hochschulprofessor Dr A. Landgrof. Bamberg.

Przegląd Powszechny Kraków 1932 Nr. 585 t. 195: Ks. J. Urban T. J.: Sprawozdanie z ruchu religijnego. Обговорює м. ін. книжку О. И. Сліпого Греко-кат. Богосл. Академія у Львові в першім трьохліттю свого існування (1928—1931).

The Slavonic Review, London, 1925 June Vol. IV. № 10 стор. 246/7; J. D. Stojanovič: Bogoslovia, Vol. III № 1—2, 1925. Edited by Bogoslovske Naukove Tovarystvo. Lviv.

---

[1]) Fejer III, 1 153. [2]) Feper VII_5 208.

*) В попередних частинах цієї статті трапились ось такі друкарські похибки (Дзвони 1934 ч. 4): стр. 180, 6 рядок знизу: Grégorienna, має бути: Grégorienne; стр. 181, 10 р. знизу: phothographiés, м. б.; photographies; 9 р. знизу: diseiples, м. б.: disciples; 4 р. знизу: d'ètre, м. б.: d'être; 3 р. знизу: seulemiènt, м. б.: seulement; ст. 182, 20 р. знизу: homéliés, м. б.; homélies; 3 р. знизу; Trés, м. б.: Très; 2 р. знизу: lièrément, м. б.: lièrement; а в продовженню (Дзвони 1934 ч. 5): стор. 248, 14 р. знизу: Maténaux, м. б.; Matériaux; ст. 249, 12 р. згори: Siemietycki, м. б.: Sieniatycki; 22 р. знизу: publiée pour l'Ecóle, м. б.: publiée par l'École; 21 р. знизу; 1929, м. б.: 1923; 8 р. знизу: interieure, м. б.: intérieure.

Ibid. (1927 March Vol. V. № 15) стр. 697/8: J. Stojanović: Bohoslovia.

Nova Revija. Makarska 1928 Br. 2 стор. 200: Rr. Karchut O. Dr. Spiridion, Gramatika ukrajinskoj cerkovnoslavjanskoj movi, Lavov 1927.

Ibid. 1930 Nr. 3 стор. 237: Dr. fra Juraj Božitković: Laba Dr. Vasili, Biblijna germeneutica opera Cath. academiae theolog. Leopoli. t. VI. Volum. Lviv 1929.

Revue des Studes slaves Paris 1924 t. IV 1—2 стор. 144· André Mazon: про 3—4 ч. I т. „Богословії" 1923 р., присвяченої св. Йосафатові.

Ibid. 1926 t. VI 1—2 стор. 128: André Mazon: „Богословія" III том.

Ibid. 1927 VII. 3—4 стор. 284: Antoine Martel: A. Iščak, Унійні та автокефальні змагання на Україні. Богословія V т.

Ibid. 1928 t. VIII 1—2 стор. 117: Antoine Martel: С. Кархут, Граматика укр. церковно-словянської мови.

Ibid. 1928 t. VIII 3—4 стор. 275: Antoine Martel: „Богословія" VI т.

Ibid. 1929 t. IX 1—2 стор. 159: Antoine Martel: „Богословія" VI т. 4 ч.

Ibid. 1930 t. X 3—4 стор. 270: Antoine Martel: Богословія 1930 3—4 ч.

Ibid. 1931 t. XI 3—4 стор. 232: Boris Unbegaun: „Богословія" IX т. 1931.

Revue des sciences philosophiques et théologiques 1924 ч. 1 стор. 117: про видавання Богословії та про студію Дра Т. Мишковського Isaiae liber in versionibus Graece LXX et Latine Vulgata et Paleoslavica exhibitus et explicatus".

В додатку Revue des sciences philos. et théol. 1926 стор. 7* ч. 2. A. G. De S. Iosaphat Kuncevyč. Opera Theol. S. U. vol. I. 1925.

Ibid. 1929 ч. 4 стор. 807: Ch. V. Héris, O. P. Num Spiritus S. a Filio distinguatur, si ab eo non procederet?

Ibid. 1930 ч. 1 стор. 183—4 гл. передрук, Богословія 1930, т. VIII стор. 215/16 про видання Богосл.

Ibid. 1931 ч. 1 стор. 113: G. Rabeau в „Bulletin de logique" пише про о. Дра Г. Костельника Das Prinzip der Identitätsgrundlage aller Shlüsse.

Ibid. 1932 ч. 2. стор. 35*: Jul. Dzerowyc: Catechetica (Opera Gr. Cath. Acad. Theologicae sub directione Dr. J. Slipyj vol. VII) Léopol, 1930.

Dr. Jaroslav Lewickyj: De exordiis Praedicationis Ucrainorum (Ibid. vol. VIII).

Nouvelle revue théologique, Louvain 1924 — Février стор. 122/3: L. L.: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus Sancti explicanda. Auctore Dre Joseph Slipyi. Extractum e „Bohoslovia". t. I, 1923.

Ibid. 1927 Janvier стор. 72: v, Cremers, S. I. J. Slipyj, S. Théol. doct. et Prof. — De Principio Spirationis in SS. Trinitate. Historica — dogmatica Inquisitio. Leopoli 1926.

Ibid. 1930 avril стор. 353: R. Paté S. J.: Dr. B. Laba — Biblijna germaneutica (Hermeneutica biblica) Praci gr. kat. Bogoclovskoi Akademii u Lwowi (Opera gr. Cath. Academiae theologicae Leopoli.) Vol. VI 1930.

Ibid. juin стор. 528: R. Paté, S. J. про о. ректора Й. Сліпого Graeco-cathol. Academiae Theol. eiusque status et constitutiones 1930 Львів (гл. відбитка в Богословії за 1930 р. т. VIII. у статті о Петра Хомина: „Свято відкриття Богосл. Академії у Львові.

Ibid. 1932 juin стор. 563: Bronislas Bojulka, S. J. Dzerowyč: Catechetica Opera gr. cath. Academiae Theologicae Leopoli. Jar. Lewickyj — De exordiis praedicationis ucrainorum. Opera Gr. Cath. Academiae theologicae Leopoli.

Laba Bas. Patrologia. Opera Graec. Cath. Academiae theol. Leopoli.

Theologische Revue Münster 1926 № 1 стор.: D.: про Дра Й. Сліпого De valore S. Thomae Aq. pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem, проф. Чубатого De statu ecclesiae iuridico in cosacorum republica і Т. Галущинського De ucrainis S. Scripturae versionibus.

Ibid. № 7 стор. 251—6: A. Landgraf (Bamberg): Slipyj Dr. Joseph, De principio Spirationis in SS. Trinitate Op. Th. S. U. II Leopoli 1926.

Ibid. 1929 № 10 стор. 442/3: Albert Stohr (Mainz): Slipyj Dr. Josephus, Num Spiritus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? Leopoli, 1927.

Ibid. 1930 № 5 стр. 220/1 (гл. Богосл. т.VIII) згадується про „Богословію"

Das Neue Reich, Wochenschrift, Innsburck—Wien.

München 1930 16/VIII 46 H.: P. Dr. Eugen Stark O. Cist: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? von Dr. Josef Slipyj Lemberg 1927.

Recherches de Théologie ancienne et médievale, Louvain 1930 octobre. стор. 457: D. P. De Vooght.: J. Slipyj: De principio spirationis in SS. Trinitate 1926

J. Šlipyj. Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? 1927.

Bogoslovska Smotra. Zagreb. 1926. B. 3 стор. 360 згадка про ювилейну книгу о. Митрополита.

Ibid. 1926 B. 1 стор. 135/6: Dr. J. Kalaj: Праці Богословського Наукового Товариства. (Opera Theologicae Societatis Ucrainorum t. I. Св. Иосафат Кунцевич Lvov 1925).

Ibid. 1929 B. 2 стор. 206—8: Dr. I. Višošević (обширна рецензія): Haluščynskyj Dr. Teodosius Titus O. S. B. M.: De ucrainis S. Scripturae versionibus. Extractum e Bohoslovia t. III 1925, № 5 Leopoli typis Nauk. Tov. im Sěvčenka 1925.

Ibid. 1929 B. 2 стор. 210—213: Dr J. Višošević (обширна рецензія): Slipyj Dr. Josephus: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet Leopoli 1927 typis N. Tov. S. ed. Bohoslovia n. 6.

Ibid. 1931 B. 3: Šimrak dr. J. (стаття) Istočna bogoslovska literatura. стор. 291—4 у рубриці: Iz Ukrajinske bogoslovske literature, „пише про Богословію" та її видання за 1929—31.

Ibid. 1932 B. 2: Dr. Janko Šimrak: Bilješke ocjene i pricazi iz Slovenske bogoslovske literature стор. 272. згадка про 4 кн. „Богословії" та про видання (дальше) Н. Б. Тов. за 1930—31 рр.

Духовна Стража 1930 IV ч. стор. 324 (Рецензія) Др. Василь Лаба: Библійна Герменевтика Львів 1929.

Theologie und Glaube Paderborn 1929, 4. H. стор. 518: N. Peters: Aus der Theologie der Gegenwart (Alte Testament) говорить про о. Т. Галущинського „De Ucrainis S. Scripturae versionidus т. III. (1925) Богословії.

Divus Tsomas, Piacenza (Collegio Alberoni) 1926 ч. 1. 141—2: Slipyj J.: De valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem „Bohoslovia" III 1925.

Ibid. стор. 142: Slipyj J.: De S. Thoma Aquinate atque theologia et philosophia scholastica „Bohoslovia" III (1925).

Ibid. 1926 ч. 3 стор. 544: Kovsevyc R: De concordatorum iuridica sententia „Bohoslovia" III 1925.

Ibid. стор. 545: Slipyj J.: De S. Thoma Aquinate atque theologia et philosophia scholastica „Bohoslovia" III 1925 (continuatio).

Ibid. 1928 ч. 2 стор. 344: Laba B. Utrum: S. Scriptura veritatem relativam tantum an potius absolutam contineat? Bh. 5. 1927.

Ibid. стор. 348: Wasylyk B.: De liturgia s. Joannis Chris (ucrainice) Bh. 4 (1926) 5. (1927).

Ibid. 1928 ч. 4. стор 680—1: C. B. (Рецензія) Slipyi J.: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? (Leopoli 1927).

Ibid. 1929 ч. 2 стор. 210: Ryzevskyi V.: De Ucrainorum Episcoporum Leopoliénsi conventua. 1629 Bh. 6 (1928).

Ibid. 1921. ч. 4 стор. 443: Dorozynskyj D: Conspectus fontium iuris canonici in primaeva Ecclesia usque ad edictum Mediolanense 313 a. Bh. 9. 1931.

Ibid. 1932 ч. 2 стор. 236: Slipyj J.: De synodo Petropolitana a 1917 habita Bh. 9 (1931).

Divus Thomas Freiburg 1926. 4 B. 4 H. стор. 502: Thomistische Literaturschau. м. ін. згадка: Slipyj J.: De valore S. Th. Bohoslovia III 1925.

Стара Україна Львів 1925 XI—XII стор. 210 sq. Вячеслав Заїкин: Богословія, Наук. тримісячник. Вид. Б. Н. Т. III Львів 1925 т. III кн. 1—2.

L' Union des Églises 1928, 10 mars. Bibliographie. Grammaire ukrainienne par le Dr. S. Karchut.

L' Unité de l' Église 1931 № 47, 10 mars — avril стор. 429 et seq.: P. F. R.; Ouviers de l' Unité. L' Académie de théologie des Greko-catholiques de Lwow (як у La Croix).

Pro Christo 1928 № 12 стор. 910 et seqq. T. R.: Nieco o św. Józafacie (переклад статті проф. В. Заїкина. Діло 1925 ч. 199—201).

Христіанинъ Вильна 1929 ч. 5 стор. 31: Богословія 1929 т. VII. кн. 1.

Zeitschrift für katholische Theologie, Innsbruck 1927 стор. 307. (Fundamental theologie).

Michael Andreev S. J.: Sw. Svšm. Josafat Kuncewyč, zibrav Jos. Slipyj (Opera Theologicae Societatis Ucrainorum I Leopoli 1925.

Ibid. стор. 441: Franz Mitzka (Dogmatik u. Dogmengeschichte): De principio

spirationis in SS. Trinitate. Auctoris Josephi Slipyj (Opera Theologicae Societatis Ucrainorum II) Leopoli 1926.

Ibid. стор. 442: Franz Mitzka: Partes animae norma gravitatis peccati, von A Landgraf Leopoli 1925, Bohoslovia.

Ibid. 1931 стор. 152: Das Prinzip der Identität-Grundlage aller Schüsse, von G. Kostelnyk, (aus dem Ukrainischen übers. von V. D. Sadowskij Lemberg Staurop.).

Zeitschrift für Osteuropaische Geschichte, Berlin 1931 H. 3. Bd. V (N. Folge Bd. I). D. Dorošenko: Die ukrainischen historischen Forschungen in den Jahren 1914—30 стор. 461 про „Богословію 1925 кн. 1—3.

Zeitschrift der Savigny — Stiftung für Rechtsgeschichte Weimar. 1926, 46 Bd. Kanonistische Abteilung стор. 550—7: Heinrich Felix Schmid: Mikoła Čubatyj: Pro pravne stanovišče cerkvi v kozaćkij deržavi (De statu ecclesiae iuridico in cosacorum republica). S. aus der Zeitschrift Bohoslovija (Theologie) Bd. III, Lviv (Lemberg) 1925.

Schönere Zukunft (Kult. Wochenschrift.) Wien 1926 September Nr. 51/52 стор. 1255.

Новий Час Львів 1932 ч. 153: М. Д-вич.: о. И. Сліпого — Греко-катол. Богосл. Академія.

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. (im Auftrage des Osteuropa — Instituts) Breslau 1928. Bd. IV H. III.: Professor Dr. Felix Haase: Die Zeitschriftenliteratur zur Russischen Kirchenkunde von 1924—28. — стор. 443. Bohoslovija: A. Iščak, Unionni i avtokefal'ni zmaganna na ukr. zemljach vid Danila do Izidora (t. I. (1923) 17/41, t. II (1924) 297/309).

V. Ščurat: Najstarši obrazi i vlasnopisne maśto sv. śvšč. Jos. Kunceviča t. I. 95/206.

J. Gordinskij.: Mova „Regul i Katechizmu sv. J. Kunceviča 241/60.

T. II (1924) J. Rudovič, Kobrynskij — Synod 1626 (та ін.).

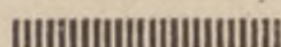
T. III (1925) M. Čubatyj, Pro pravne stanovice cerkvi v kozackij deržavi 19/53, 181/203.

Th. Haluščynskyj: De ucrainis S. Scripturae versionibus 218/25, 309/319.

T. IV (1926) ювілейна книга о. Митрополита.

T. V. (1927) A. Iščak, Unionni i avtokefalni zmaganna na ukrainskich zemljach vid Danila do Izidora 30/38, 151/60. (та ін.).

T. VI. (1928) R. Kovševič, Pogljad na ukrainsky kanoničny literatury 56/70. —

Хроніка

Дуже цінна книжка появилася на днях в німецькій мові, саме: „Die Westukraine im Kampfe mit Polen und dem Bolschewismus in den Jahren 1918—1923, (440 ст. 8⁰ + мапки), написана відомим вже зі своїх цінних і глибоких історичних та публіцистичних праць Д-ром Василем Кучабським. Видало книжку нім. видавництво „Schriften der kriegsgeschichtlichen Abteilung im historischen Seminar der Friedrich—Wilhelms—Universität Berlin, Heft 8, Allgem. Reihe.

Докладнішу оцінку цієї студії напишемо згодом; сьогодні скажемо лише, що нарешті маємо солідну історію Зах.-Української Народної Республики з 1918—1923 рр. У праці схоплений не лише сам хід подій, але він органічно звязаний всеціло з внутрішним політичним положенням українського народу в тім часі та з тодішньою світовою політикою всіх держав. Автор входить дуже глибоко у всі причини тодішних явищ, звязує їх з минулими історичними подіями та розкриває горизонти на майбутнє, а зокрема глибоко вглядає в психіку українського народу. Мі-

сцями навіть, при розгляді причин наших невдач, входить автор в фільософію історії. Отой широкий европейський горизонт і ясний світогляд, велика історична перспектива і глибина в оцінці подій, оте поставлення нашого недавньоминулого sub specie aeternitatis, а врешті докладне перестудіовання всіх джерельних видавництв, повишукування з грубезних томів дипльоматичних документів всіх місць, що торкаються українських справ та взагалі докладне опановання предемту й ерудиція — отсе ті прикмети книжки, що ставлять її в ряді книжок світової літератури, а українським провідникам дають змогу оглянути своє недавно минуле в критичнім світлі делекойдучої перспективи та видобути з минулих подій пребагатий досвід на майбутнє*). *П. Іс.*

Нація і держава в становій ідеольоґії. Проф. Володимир Залозецький помістив у 26. ч. австрійського станового ідеольоґічного тижневика „Chtistliche Ständestaat" статтю п. з. „Держава і Нація в ідеольоґії станової держави". — Стаття проф. Залозецького, написана в дусі його політичного учителя пок. Вячеслава Липинського — устійнює взаємовідношення нації і держави в ідеольоґії націоналістичній і становій. — Націоналістичне поняття нації романтичне, станове — ідеольоґічне. Для націоналістів нація — це вже готова, створена природою маса, що котиться сама силою своєї тяжкости тим швидше і краще, чим менше той рух обмежений. У світлі станової ідеольоґії нація — це продукт людської творчости. Коли можна вжити такого порівнання, нація — це такий самий продукт людської творчости як культурні раси худоби. Коли їх перестати культивувати, вони вироджуються: вигибають або повертають до примітивного стану. Ріжниця в тому, що худобу, культивує посторонння сила—людина, а нації мусять культивуватися самі. Природа дає для людської національної творчости тільки сирий матеріял—у формі кращої або гіршої мішанини рас—подібно, як дає вона кращий або гірший матеріял для будинків. Але нація, подібно як будинок, це твір людей, який саме весь час природа нищить. Щоби націю зберігти і розвивати, треба весь час робити зусилля, треба боротися з природою. (В. Липинський — „Листи"... стор. 358—9).

Errata. В цьому числі в вірші Р. Завадовича „Бурунне" (ст. 269), друга лінійка вірша є: ляскади, м. б.: лянсади. В ч. 11—12 за 1933 р. в вірші Ґете: Пісня мандрівниканіччю (ст. 205) є: Замовкла пташина в лузі, м. б.: Замовкла пташина у лузі. В попереднім ч. за цей рік (ч. 5) в статті „Моя сповідь", ст. 235, 22 р. знизу: без творчої скали, м. б.: снаги; ст. 237, 3 рядок згори: маленькими душевними богами, м. б.: болями; ст. 238, 13 р. знизу: чи в тілі може, м. б.: чи в тілі; може; ст. 237, 15 р. знизу: зложені писемним складом, м. б.: зложені пісенним складом (то є: як в пісні). В тім же числі (ч. 5 с. р.) в статті: З приводу деяких „критик": ст. 246, 24 р. згори: як зневажили її, м. б.: як не зневажили її; ст. 248, 9 р. згори: пригадав, м. б.: пригадаю; 22 р. згори: новий занепад, м. б.: повний занепад.

---

*) Кілька виїмків з тієї праці в українській мові були друковані в „Дзвонах", саме: „Польська дипльоматія і „східно-галицьке" питання на паризькій мировій конференції в 1919 році" в чч. 1 і 2. 1931. та „Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Европи", чч. 2, 3, 5, 7—8., 11. і 12. 1932 та в ч. 1. 1933 р.

Рецензії.

Степан Шухевич. **Невідомий.** Повість з воєнних часів. Львів. Видавнича Кооператива „Червона Калина". 1933. Стр. 216, 16⁰ Ціна?

На фронті стрічаємо двох українців, старшин австрійської армії. При наступі москалів один з них дістає кулею в чоло. Його приятель переконаний, що ранений помер, забирає його виказку та річи й передає їх родині. При тій нагоді пізнає жінку помершого і по якімсь часі жениться з нею. Тимчасом тяжко раненого відратовують санітарі, та він через постріл у голову втратив память і так залишається „невідомим" аж до часу, доки не пізнав його вояк з того самого села, що й він. Тимчасом в душі „невідомого" наступило прозріння: він перестав вірити в Австрію й хоче всі свої сили відтепер присвятити Україні. Довідується про свою ще раз замужню жінку, бачиться зі своїм колишнім другом і хоче покінчити з ним рахунки тим, що оба підуть у підготовку листопаду 1918 року. Але загорілий „австріяк" відмовляється від такої розвязки, а наш головний герой іде „творити нове незнане"...

Так виглядає й „кінчиться" фабула книжки. Очевидно як родзинки маємо в ній ще всякі описи боїв, кілька воєнних пригод і т. п. Здається мені — за „впливольоґією" — що автор просто повибирав ті родзинки з ріжних чужих бабок; так прим. опис підкладання міни під каверну, взятий мабуть з „Деревляних Хрестів" пацифістичної повісти-нарису французького письменника Ролянда Доржелеса. Чи й інші цікавинки не повибирані з ріжних „Kriegsschauplatz-Erinnerungen", про це годі впевняти. Отже не можна назвати „Невідомого" чисто „воєнною повістю", нема в ній внутрішньої звязкости й природного переконливого опису подій. Усі події не вяжуться з собою конечно і природно; навпаки шви й різи дуже очевидні. І так прим. автор майже до кінця книжки не годен рішитися зробити з одного з героїв твору шварцхарактеру (Гриць Іванчук); на таке дозволяли собі в літературі нераз у нас І. Франко („Перехресні стежки") чи в поляків Сєнкєвич („Wiry"); та це були письменники дещо більші від дра Шухевича, ну і писали вони ті речі до журналів, фейлєтон за фейлєтоном...

Психольоґія героїв „Невідомого" до безнадійности проста, наче в творах Андрія Чайковського (видно — в обох вплив „льоґічного" звання: адвокатури, що не любить сутінків душі...), та притім безнадійно заплутана в тих місцях, де автор описує переживання тільки уявлені собою, а не пережиті (наприклад стор. 130), чи врешті просто натягнена, чистий deus ex machina (нагле „навернення", стор. 214).

Мова галицька з постійними хибами й гріхами; прим. значиться (ст. 23, має бути значить; значиться трикутник буквами а в с); нічо (ст. 26, має бути нічого; ніч(ь)о це скорочений льо-

кальний genetivus від ніщо); рогатка (ст. 69, з польського rogatka; наша рогачка) і т. п.

Описи, стиль тої книжки, добрі до часопису для народу, але не для поезії, до якої тепер літературні знавці на жаль привикли зачисляти повість і взагалі белєтристику. Автор „Невідомого“ забув, що quod licet у споминах non licet у белєтристиці.

В висліді ані спомини, ані повість. Ані Dichtung ані Wahrheit — словом не белєтристика, а така собі тенденційна повість для народу.

Тенденційна кепсько, бо попри гарні ідеали: любови вітчини, побратимства і под., проповідуєтся в ній якийсь швейківський пацифізм та австрофобію ex post (нині спеціяльність польських письменників, во время оно чорно-жовтих...). Дивуюся, як можна в тенденційній повісті для народу, виданій до того „Червоною Калиною“ — ширити таке швейківство, недостачу поваги для старшин „штрамаків“ і свого роду просто вояцьку демагогію. До того всього замітна в усіх творах Шухевича печать „цивільної банди“, взятої примусом до війська: оті офіцири, що підчас наступу переглядають нотеси й займаються психольоґізуванням, доки їх — запізно вже! — не збудить рука очевидно якогось нестаршини (сцена на ст. 46). Рація, такі типи були, але їх можна виводити в повістях з повними претенсіями до мистецтва, а не в тенденційних повістях, де все незвичайно просте: добрі і злі характери, добрі і злі наміри, моральне й неморальне в різких протилежностях...

Мораль в цій книжці дуже аґностична й непевна, отже для простих душ шкідлива. „Ти звязаний нею тільки церквою, життям ні... Та життя понад правом“ (214 стор.). Автор залюбки описує вояцькі любовні пригоди, абсолютно непотрібні для консеквентного переведення акції, а так собі для наслажденія (ст. 34, 101, 118, 165). Цікаво, що деякі з героїв повісти просто не мають почуття гріху, якісь аморальні й автор зовсім нічого проти того не каже, хоч річ іде про зраду чоловіка, що пробуває на війні (ст. 110).

Загалом книжка тяжка до читання, непевної моралі — словом, авторові не вдалася.

Р. Н.

Ґенерал М. Омелянович-Павленко Старший: **Зимовий похід** (6. XII. 1919 — 5. V. 1920). Ч. 3. Бібліотека воєнно-історичного т-ва. Каліш, 1934, in 8° 184, з 19 схемами і 5 ілюстраціями.

В історії збройної боротьби за національну державність України окреме і видатне своєю популярністю місце займає „Зимовий похід“, що був пророблений по запіллям противників — червоних і білих — зимою 1919—1920 рр. Досі наше суспільство не все про нього знало, а що знало — то уривково, епізодично. Нині з-під пера генерала, що стояв на чолі того походу й автора відомих інших публікацій на воєнні теми появляється праця, що вповні охопила похід від початку до кінця і наше та й чуже громадянство може мати докладний образ про ту визначну одисею, в якій від генерала по простого вояка всі виявляли суперництво в геройстві і жертвах за свій ідеал.

Крок за кроком описує автор хід маршів, в чітко намальованих схемах показує чергові ситуації, іноді впрост неможливі. Спокійно ллється його мова, а серце читача нераз живо затремтить, аж дух захоплює! Скільки любови до Батьківщини, скільки безкористного героїзму, повсякденного герцю зі смертю і знайдення виходів з безвихідних положень! Позатим безхрестні могилки невідомим борцям!

Автор підійшов до своєї теми абсолютно безсторонно. Він нікого не картає, лише констатує. Але високо підносить заслуги своїх співучасників, полишаючи себе ніби не головним героєм походу. Читач розбереться і в тім, яка роля припадає самому ґенералові, і з яких фактів які випливають висновки. Автор сполучив науковість викладу з популярною формою, зробивши свою працю приступною й простому селянинові, й рядовому воякові.

Названа праця многобічного значіння. Її не промине історик України. З неї черпатимуть науку військові люди, зокрема щодо особливостей партизанської боротьби. Вона має виховуюче значіння для українського громадянина й особливо вояка. В ній, нарешті, знайде історик революції і суспільних рухів України цікаві характеристики повстанчих рухів на наших землях, які ще не можуть бути всебічно знаними.

Книжка написана легко й читається, як якийсь роман. „Зимовим походом" будуть зачитуватися сучасні і майбутні українські покоління. Є то світла сторінка в нашій історії!

Цим разом книжку видруковано в зовсім обмеженій кількості — всього лиш 500 примірників. Але велика наукова цінність і цікавість праці роблять її невмірущою. Вона буде багацько разів перевидана. А щоб скорше появилися більші наклади, треба чим швидче розкупити цей. (Набувати можна у автора: ul. Tomkova 8, Praha—Žizkov).

Проф. О. Мицюк.

О. Мицюк, проф. Українського Університету в Празі, **„Українські Хлопомани"**, Чернівці, 1933, 16°, сторінок 80. — Замір культурно-національно-політичного відродження України Кирило-Методіївського Брацтва 40-х р.р. (Костомарів, Шевченко...) розгромив царський режім, навіть ідеольоґію словянофільства і панславізму, по виразу шефа жандармерії треба було, „взять під ключ", щоб ніхто про неї не довідався.

Все ж таки з-посеред молоді, що студіювала на Київськім Університеті, вихованої на польсько-шляхетській культурі, внаслідок впливу українського стихійного оточення й освітньої французької фільософії, виділяється ґрупа, що рішається признати себе синами українського народу, народу — демоса, що від нього в ході історії відріклася його аристократія, ставши чи великоруською, чи польською, чи румунською, чи мадярською. Тій ґрупі треба було пережити драму розриву з польсько-панською шляхтою, до якої з народження належала, а яка простий люд уважала за худобу. З другого боку вона підпала під переслідування російського уряду що не хотів навіть чути про якесь відродження українського народу. Моральні „пуристи" жертвують блискучою карієрою, розробляють свій світогляд, між іншим приймаючи на увагу і періпетії чеського національного відродження та звязують національну проблему з соціяльною, за що їх зневажливо охрещують „хлопоманами".

Вони мужньо приймають цю назву за свій прапор і доносять його до своїх почесних могил. Те, що здавалося „взяли під ключ", само собою

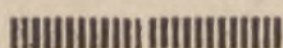
знову виросло на українському ґрунті під стихійною силою і волею українського народу до дальшого національного існування.

Проф. Мицюк, проаналізувавши з першеджерел національний і головно соціяльний світогляд укр. хлопоманів кінця 50 і початку 60 р.р., приходить до висновку, що вони на українському ґрунті „стали піонірами для цілої тогочасної Росії“ й „народництва“, й „лавризму“, й типу „кающихся дворян“, і „ходженнія в нарід“, і в справі заведення „недільних шкіл“ і, врешті, й піонірами „українського туризму.

За лідера хлопоманів уважають Володимира Б. Антоновича і в другій частині своєї праці (від стор. 53) автор знайомить читача з життєвим шляхом тієї особи й її націон. та соціяльними поглядами кінця XIX в. і аж до смерти (1908 р.). Хоч умовини діяльности в часі глибокої політично-громадської реакції в тодішній Росії були несприятливі, все ж таки Антонович осягає катедру російської історії на Київськім університеті і вибивається не лише як знавець історії України, але й як археольоґ, етноґраф, археоґраф та нумізматик.

Поза тим залишається признаним ватажком леґального українства, що веде й конспіративну нелеґальну роботу та збирає гроші на нелеґальну громадянську працю, беручи участь в політиці. Аналітик, скептик, позитивіст в науці, він був реалістом в політиці. На його погляд політика — наука більш математична, ніж гуманітарна; від політика він вимагає розуміння сил суспільности й уміння користуватися ними... В звязку з тим розумінням політики стоять: його ініціятива українсько-польської згоди другої половини XIX в. в Галичині, що привела до т. зв. „Нової Ери“, по другім боці його відмова пертрактувати з делеґатом Німеччини про відокремлення Київського королівства..., нарешті, в 1904—5 р. його участь в Революц. Укр. Партії. Як Драгоманів за кордоном, так Антонович на Україні заступав укр. ідеольоґію і боронив її від нападів з кількох сторін. Складну постать Антоновича під оглядом національно-соціяльним і накреслив на тлі тих часів і тодішніх обставин на Україні проф. Мицюк в реферованій нами книжці, вказуючи, що на такі моноґрафії чекають ще постаті інших укр. хлопоманів, як от Рильського *), Михальчука, Познанського, Панченка, Чубінського, Житецького та інші. Разом з тим, ця робота, як і деякі інші того ж автора (напр. „Укр. економіст-громадівець Подолінський), переконуючо доводять, що визвольний рух чи хід соціяльно-економічних думок на Україні і в українських історичних постаттей йшов у XIX в. своїм власним шляхом, незалежним від того, як він розвивався у Московщині.

М. Обідний.

З преси й журналів.

В Ділі (ч. 164 с. р.) читаємо: „Наскільки менше було тоді часописів (в часах Кобринської) і охочих до пера, настільки більше облегчувалась енерґія у сплітках про „вільну“ любов, речинцеві шлюби, подружжя на пробу і т. д. Як усе те вражало Кобринську, виховану на Клементині Гофмановій Танській, як боліло те все жінку, непорочно чисту, романтично вірну покійному чоловікові — чи треба казати“? — Такою була Кобринська. А все ж існують нині жінки, що заявляють себе визнавцями ідей Кобринської, в її імя ідуть на жіночий конґрес, а одночасно визнають ідеї вільної любови, подружжя на пробу і т. д., що так вражало Кобринську. У нас все можливе!

Бажаний напрям жіночого руху слушно зясований в статті Р. Монцібовича в Меті (ч. 24 с. р.): „Отже призначенням жінки є материнство — не все в тілесному значінні, але без сумніву все в духовому. Бути матірю — в тому загальному значінню — це шлях і завдання жінки. Шлях матери веде аж до підстав життя, до його законів і ладу. Тому ті,

---

*) Моноґрафію Рильського опрацював опісля таки сам проф. Мицюк в „Дзвонах“ від ч. 7—8 1931 і в числах 1933 р., що вийшла теж окремою відбиткою. — *Ред.*

що його проходять аж до кінця, мусять дійти до Бога. Отже слушні є слова Льва Блюа, що *чим жінка святіша, тим більше є вона жінкою*".

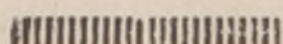
До чого доводить фемінізм без Бога, той з вільною любовою і подібними „родзинками". повідомляють про це часописні вістки. Діло (ч. 160 с. р.) пише про застрашаючий спадок населення у Франції, а в ч. 150 читаємо таке: „Система одної дитини, розповсюднена в деяких суспільних клясах мадярського населення довела до обезлюднення багатьох громад. В місцевості Гідас, комітету Бараня треба було недавно наслідком катастрофального спадку числа населення замкнути церкву, бо вірні буквально вимерли. Церковний дзвін передано місцевому товариству німецької молоді. Замкнення церкви порушило до живого мадярську публичну опінію, особливо університетську молодь, яка добачує в цьому явищі упадок мадярської раси. До Гідасу удався гурт студентів і привіз дзвін до Будапешту. Тут хотять уставити його на прилюдній площі, щоби його голос при святочних нагодах звертав увагу мадярського народу на небезпеку, яка грозить від спадку уродин". Так, той голос дзвону хай остерігає і наших вільнодумних феміністок, бо де гріх — там смерть одиниць і суспільности, той голос дзвону хай буде теж осторогою перед тими, що кплять собі публично з наших їмостів, що мали 10 чи 12 дітей і волять Ґетого, що писав любовні поезії до 10 чи 12 своїх Муз.

Діло (ч. 160 с. р.) подає таку вістку: „Голосній співачці Зельмі Курц, що вмерла перед кількома днями, поставила родина на віденському цвинтарі нагробник, що представляє нагу „Аіду" в лежачій позиції... Памятник дразнив почування християнського населення... віденська влада діставала анонімні листи з погрозами, що памятник буде висаджений у повітря, якщо його не спрячуть із цвинтаря. Щоби до того не допустити, родина покійної співачки рішила зліквідуватм цей памятник". — А скільки то таких нагих памятників ставлять у наших літературних творах, журналах і мистецтві, але не чути погроз висаджування їх в повітря, навіть зі сторони католиків. — Тому цілком слушно говорить швайцарський Епископ Др. Осип Амбіль (Мета, ч. 22 с. р. дод. На Верхівя): „Я не можу зрозуміти, чому стільки католиків дозволяє на численні виступи проти віри в часописах, що їх читають. Це можна хіба пояснити якоюсь незрозумілою сентиментальністю до того, що „своє". Одначе коли б практикуючі католики хотіли бути і тут „практикуючими", то повинні б відмовити передплату такого часопису".

Французький журнал Лє Тан пише, що Муссоліні різко висловлювався проти гітлерівської політики: заявив був, що расизм це похибка, антисемітизм це переборщення, а боротьба проти Церкви це божевілля (за Ділом ч. 165., підкресл. наше). В останній справі і сам віцеканцлєр Німеччини Папен приходить до подібного переконання. В своїй мові, виголошеній 18 VI. с. р. на університеті в Марбурґу заявив він, що „Німеччина не може дозволити собі на винищення християнських засад, бо поверне проти себе цілий християнський світ. Крім того винищування цих засад загрозило би німецькій державі" (Діло, ч. 160. с. р., підкресл. наші). До таких переконань приходять державні мужі. Але наші „наці" вважають найбільще спасенними для України тому рік боротьбу проти Свята Українська Молодь Христові, а недавно виступи проти Академій в честь Христа з приводу річниці того Свята.

Мадяри всею жагою душі люблять свою батьківщину і змагають до привернення її давних кордонів. У них — як читаємо (Діло, ч. 164, стаття інж. Дра Е. Храпливого) — всюди видніє напис „Nem, nem soha!" — „Ні, ні, ніколи"! — не погодяться вони з теперішними кордонами Мадярщини. Про велику любов своєї батьківщини і почуття великої кривди у них від дитини до дідугана, від нуждарів до багатіїв свідчить такий факт: Одна анґлійка згубила в Будапешті торбинку з досить великими грішми. До двох годин віддав їй торбинку бідак та не хотів приняти нагороди. В торбинці найшла чужинка карточку від нахідника: він, колись багатий шляхтич, сьогодні не має що їсти і вартість кожного сотика для нього спа-

сенна: але грошей не прийме, тільки просить, щоби вона — чужинка, де зможе, заступалась за його батьківщину“ — Хоч таке велике бажання поліпшити долю батьківщини обхопило мадярську душу, то все таки у них Бог на першому місці. На всіх публичних місцях у них видніє карта з давними і теперішними кордонами Мадярщини, а довкруги напис: „Вірю в Бога; вірю в Батьківщину; вірю в справедливість Божого Провидіння: вірю, що Мадярщина буде могутньою — Амінь“. Це мадярська народня молитва. Нею починають всякі публичні виступи, нею закінчують народні свята. Так, Бог на першому місці, Батьківщина на другім. У нашихже наці „Нація понад все“ не лиш все земське, що було би зовсім правильне, але часто навіть і понад Бога. У нас Бабії виписують „Да будет воля моя і більш нічия... Приношу жертву одинокому богові, що зветься людина..“ і т. д. (Жіночий Світ, Америка ч. 8, 1933), — Гадаю, що мадяри скорше сповнять своє велике бажання, як українці.

Від Адміністрації.

Шановні Передплатники, Післяплатники і Неплатники! Говорять до Вас „Дзвони“! Перегляньте докладно все листування Адміністрації „Дзвонів“!

Від вересня ц. р. висилатимемо журнал лише справжнім передплатникам і тим, що не залягають з більшою оплатою як за два останні числа. Всім іншим висилку журналу здержимо.

Вп. П. Богдан Ліськевич, Ямпа: На дану пропозицію годимося. Ч.: 6—7. висилаємо на подану Вами адресу, а всі інші попередні числа скоро перешлемо. Приєднайте нам нових передплатників! Бажаємо Вам веселого проведення ферій і сердечно здоровимо!

Впр. о. Василь Соловій, Пуків: До кінця 1934 р. належиться нам ще 19 зл.

Нові книжки.

А. Чайковський: За наживою. Повість з галицького селянського життя. Накл. Ів.Тиктора. Л. 128. 16⁰.

Камо-Но-Чомей: Годжокі. З японс. мови перел. С. Левинський. Вид-во „Заряг“ Варшава, 1934. 28. 16⁰.

С. Говдій: На чужий коровай очей не поривай. Комедія на 2 дії. В-во „Русалка“. Л. 1934.

В. Федорович: Харцизники. Комедія на 1 дію. В-во „Русалка“. Л. 1934.

Д. Марчишин: Купецький хист. Пєса з панщизняних часів на 1 дію. В-во „Русалка“ Львів 1934.

Ks. Andrzej Szeptycki, Arcybiskup Metropolita Lwowski, obrz. grecko katol.: Ze wspomnień o bracie Albercie. Kra-

ków 1934. Wyd. Księży Jezuitów. Odbitka z „Przeglądu Powszechnego“. 14, 8⁰.

Е. Чикаленко: Уривок з моїх споминів за 1917 р. Вид. фонду ім. Е. Чикаленка при Українському Акад. Комітеті. Прага 1932. 56. 8⁰.

„Велика історія України“. Зшиток ч. 5. і 6 Накладом Ів. Тиктора.

Dr. I. Borkovskyj: Problèmy středoevropské šňůrové kultury. Zvláštni otisk z 'Památek archaeologických. „Nové řady“ roč. III., 1933. V Praze, 1934. 12 c. Іл. нім. резюме.

Проф. М. Чубатий: Суспільно-національна роля унії в житті українського народу. Бібл. Укр. Кат. Союзу ч. 1. Вид. Кооп. „Мета“ Л. 1934, 16⁰, 50.

Д. Дорошенко: Евген Чикаленко (1861—1929). Його життя і громадська діяльність. Прага 1934, 100, 8⁰.

Dr. W. Kutschabsky: Die Westukraine im Kampfe mit Polen u. Bolschewismus in den J. 1918—1923. Schriften der Kriegsgesch. Abteilung im. hist. Seminar der Friedrich-Wilhelms-Universität. Heft 8. Berlin, 8⁰ 440 + мапки.

Ґен. М. Омел. Павленко Старший: Зимовий похід. Бібл. воєнно-іст. Т-ва. Каліш 1934, 8⁰ 184+19 схем. і 5 ілюстр.

С. Чарнецький: Нарис історії Українського Театру в Галичині. Л. 1934. Накл. фонду „Учітеся, брати мої“. Ч. 11. (1) 256, 16⁰.

Ілюстр. хроніка Т-ва „Український Народний Дім“ у Чернівцях 1884—1934.

Др. М. Гнатишак: Нова українська лірика в Галичині на тлі західньо-європ. модерної поезії. Бібл. „Дзвонів“, ч. 8. Л. 1934, 16⁰, 32.

Z. Rabiej: Djalekt Bojków (Bojkendialekt). Cracovie 1932. Extrait du Bulletin de l Academie Polonaise des Sciences et des Letres. Стор. 95—98 + 15—30 ф. 8⁰.

Аркадій Животко: Як совітська Москва завоювала Україну. Вступ. Н. Григорієва. Українська Соціялістична Бібл. Накл. Соймового Клюбу У. С. Р. П. Львів 16⁰, 48.

В. Кубійович — М. Кулицький: Адміністративна карта Галичини зі спеціяльними узглядненнями адміністративного поділу греко-католицьких Епархій. Мірило 1: 600.000. Накл. авторів. Л. (1934).

М. Макявель: Володтр (Il Principe) З італ. мови перекл. М. Островерха, (передмова Д. Донцова). Л. 1934. Книгозб. „Вістника“ ч. 2. 120, 16⁰.

О. Назарук: Націоналізм Донцова й інші мишуґізми. Бібл. Укр. Нар. Обнови Л. 1934, 16⁰ 53+1 нпґ.

Др. К. Коберський: Як у світі люди господарять і з чого живуть. Наука суспіль. економії, II ч. Накл. „Самоосвіти“ ч. 54. Л. 1934, 16⁰, 40.

Ц. І.: Дарвінізм. Перемишль 1934. 48. 16⁰.

Др. Вол. Левицький: Головні питання сучасної астрономії. Накл. Книг. Н. Т. Ш., 16⁰ 26.

Памятка із свята відкриття української котолицької вищої школи в Стемфорді, Конн., 4. IX 1933, ст. 106.

Під вільним небом. Підручник для уладжування народніх свят, фестинів і забав. Зладив А. Пясецький. Вид. „Батьківщина“, ч. 2, 16⁰ 112.

Річне справоздання Українського Істор.-Філол. Т-ва в Празі. Рік десятий — 1932—1933 —. Прага.

Звідомлення прив. коедук. ґімназії т-ва „Р. Ш.“ в Тернополі. За шк. рік 1933/34 Тернопіль 1934.

Звідомлення управи прив. коед. ґімназії ім. кн. Вол. Великого в Рогатині за шк. рік 1933/34. Рогатин 1934.

Що треба знати кожному купцеві й промисловцеві. Львів 1934, 8⁰ 96| + оголош. Торг.-пром. Альманах

Льонґін Лясевич: Грім і Антена (як антена може хоронити від грому). Книгозбірня „Украінрадія“, ч. 3. Л. 1934, в 16⁰, 16.

М. Панашій: Практичне садівництво. Бібліотека „Сільського Господаря“ ч. 110. Львів 1934. Стор. 80.

Український город і дріб, популярний місячник для поширення городництва і годівлі дробу. Стрий 1934 Ч. 1. Р. І. Видає Т-во „Український Городник“ у Стрию.

В. Ярошів: „Рослина та її життя“. В-во Самоосвіта. Львів 1934. Стор. 34. ф. 16-о.

Борис Кудрик: „Їхав козак за Дунай“. Варіяції на тему української народньої пісні на фортепяни на дві руки. Вид. Прага „Мозартеум“.

І. Недільський: Засяло сонце золоте. Пісня на мішаний хор. Музична накладня „Торбан“. Л. 1934.

